

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας. Ερευνητικές σκιαγραφήσεις.

Επιμέλεια: Μ. Θανοπούλου – Α. Μουρίκη – Ι. Τσίγκανου

Αθήνα 2016

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

**Απασχόληση και κοινωνική πολιτική
στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις**

Επιμέλεια

Θανοπούλου Μαρία, Μουρίκη Αλίκη, Τσίγκανου Ιωάννα

Αθήνα 2016

ΕΚΚΕ

Τίτλος: Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας. Ερευνητικές σκιαγραφήσεις.

Επιμέλεια: Θανοπούλου Μ., Μουρίκη Α., Τσίγκανου, Ι.

Τύπος Μέσου: ηλεκτρονικό έγγραφο / e-book

Έκδοση Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών
Κρατίνου 9, 105 52 Αθήνα

www.ekke.gr

Έτος Έκδοσης: 2016

Σελιδοποίηση: 152

ISBN: 978-960-6834-16-5

Γενικές σημειώσεις: Κοινωνική πολιτική

Γλώσσες : Ελληνική (*gre*)

Ημ/νία Παραχώρησης : 05/02/2016

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση και εξώφυλλο: Αλίκη Μουρίκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	σ. 4
Περίληψεις	σ. 6
Αλίκη Μουρίκη: «Το φαινόμενο της ανεργίας στην Αθήνα: οι δυσκολίες προσέγγισης σε τοπικό επίπεδο».....	σ. 10
Μαρία Κετσετζοπούλου: «Πολιτικές για την ενίσχυση της απασχόλησης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας».....	σ. 22
Ιωάννα Τσίγκανου: «Επιχειρηματικότητα, κίνδυνοι και ανταγωνισμός στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας».....	σ. 34
Άγγελος Τραμουντάνης: «Η διαδικασία της ενσωμάτωσης σε τοπικό επίπεδο: Η περίπτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών στον Δήμο Αθηναίων»	σ. 45
Κατερίνα Ηλιού: «Επιχειρηματική επιβίωση και στάσεις απέναντι τους μετανάστες στο Κέντρο της Αθήνας: Ατομικό και Συλλογικό συμφέρον ή Συμβολικός Ρατσισμός;»	σ. 64
Λάουρα Μαράτου – Αλιμπράντη: «Διερευνώντας τις ανάγκες των γονέων με παιδιά σε παιδικούς σταθμούς της Αθήνας. Μια πρώτη καταγραφή».....	σ. 85
Νίκος Σαρρής: «Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του προγράμματος ‘Βοήθεια στο Σπίτι’ και η ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων του από την εφαρμογή του».....	σ. 106
Όλγα Τσακηρίδη: «Κινηματογραφικές επιχειρήσεις της Αθήνας: μεταμορφώσεις την περίοδο της οικονομικής κρίσης».....	σ. 129

Πρόλογος

Ανέκαθεν ο Δήμος της Αθήνας, ο μεγαλύτερος Δήμος της χώρας αλλά και της περιοχής της πρωτεύουσας, παρουσίαζε ερευνητικό ενδιαφέρον. Οι συνεχείς μεταβολές στη σύνθεση του πληθυσμού του αλλά και στην κοινωνική του διαστρωμάτωση, οι χωροταξικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις και αναδιαρθρώσεις στο κέντρο και περιφέρειά του, η αντανάκλαση των εθνικών πολιτικών σε τοπική κλίμακα, η διακυβέρνηση των εκάστοτε τοπικών αρχόντων, προσφέρουν γόνιμο έδαφος προς διερεύνηση από ερευνητές όλων των ειδικοτήτων. Ιδιαίτερα υπό το πρίσμα της τρέχουσας οικονομικής κρίσης που αγγίζει δραματικά την οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης, η ερευνητική ενασχόληση με τον Δήμο της Αθήνας ανάγεται σε ερευνητική προτεραιότητα. Είναι γεγονός ότι το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, από την ίδρυσή του το 1959 μέχρι σήμερα, συμπεριελάμβανε σταθερά τον Δήμο της Αθήνας στο ερευνητικό του πεδίο. Μεγάλες δειγματοληπτικές έρευνες, αλλά και μελέτες περίπτωσης, έχουν απεικονίσει όψεις των μεταβολών που συντελέστηκαν στην πρωτεύουσα διαχρονικά. Αλλά και πρόσφατα ερευνητικά εγχειρήματα έχουν καταγράψει σύγχρονες αποτυπώσεις των κοινωνικών μετασχηματισμών, έχουν αναδείξει υπάρχοντα διακυβεύματα και έχουν προβάλει τρέχουσες προκλήσεις. Την επιτακτική ανάγκη η χάραξη και άσκηση πολιτικής σε τοπικό επίπεδο να βασίζεται στην αξιοποίηση μελετών και ερευνών αναγνώρισε και η Δημοτική Αρχή της Αθήνας, προχωρώντας τον Φεβρουάριο του 2015 στην υπογραφή Μνημονίου Συνεργασίας με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Αφορμή για την ερευνητική προσέγγιση της πόλης αποτέλεσε η διοργάνωση ημερίδας με τίτλο *«Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Αθήνας»* που πραγματοποιήθηκε στις 15 Φεβρουαρίου 2015, με τη συμμετοχή ερευνητών του ΕΚΚΕ και στελεχών της Δημοτικής Αρχής. Κατά την ημερίδα αυτή αναδείχθηκαν ως σημαντικές όψεις της κοινωνικής φυσιογνωμίας της πρωτεύουσας ζητήματα που άπτονται της κοινωνικής πολιτικής, των κοινωνικών μετασχηματισμών και ανισοτήτων, της μετανάστευσης, και της απασχόλησης-ανεργίας-επιχειρηματικότητας.

Η παρούσα έκδοση, η οποία έχει τον τίτλο *«Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στο Δήμο της Αθήνας: Ερευνητικές σκιαγραφήσεις»*, αποτελεί ένα επόμενο βήμα για την ερευνητική προσέγγιση της πόλης. Τα κείμενα που συμπεριλαμβάνονται στην

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

έκδοση αυτή ιχνηλατούν πεδία, χωρίς να τα εξαντλούν. Λειτουργούν, κυρίως, ως εναύσματα που μπορούν να προσελκύσουν το ερευνητικό ενδιαφέρον, συμβάλλοντας παράλληλα στην ανάδειξη προτεραιοτήτων κοινωνικής πολιτικής.

Το μεγαλύτερο μέρος των κειμένων της παρούσας έκδοσης αφορά θέματα αγοράς εργασίας και απασχόλησης. Στο πλαίσιο αυτό, στην έκδοση συνυπάρχουν η ανεργία με την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα. Μάλιστα, η επιχειρηματικότητα συμπλέκεται με το μεταναστευτικό ζήτημα και με την κρίση. Ωστόσο, στην έκδοση περιλαμβάνονται και κείμενα που αποτυπώνουν όψεις άσκησης κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο, με έμφαση σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Ήδη, οι πρώτες αυτές ερευνητικές προσεγγίσεις αναδεικνύουν τη σημασία της έρευνας για να κατανοηθεί η σύγχρονη πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί εντός των ορίων της πόλης και την οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ασκούντες πολιτική σε τοπικό επίπεδο.

Τέλος, η παρούσα έκδοση, σκιαγραφώντας νέα πεδία προς περαιτέρω διερεύνηση, αποσκοπεί να προετοιμάσει ένα επόμενο βήμα ερευνητικής προσέγγισης της πόλης της Αθήνας.

Οι επιμελήτριες της ηλεκτρονικής έκδοσης:

Μαρία Θανοπούλου, Αλίκη Μουρίκη, Ιωάννα Τσίγκανου

Ερευνήτριες ΕΚΚΕ

Περιλήψεις

Αλίκη Μουρίκη: «Το φαινόμενο της ανεργίας στην Αθήνα: οι δυσκολίες προσέγγισης σε τοπικό επίπεδο»

Το κείμενο επισημαίνει τις μεθοδολογικές δυσκολίες μιας τεκμηριωμένης προσέγγισης του φαινομένου της ανεργίας σε επίπεδο δήμων, λόγω έλλειψης αξιόπιστων στατιστικών δεδομένων και αξιοποιεί τα μόνα έγκυρα διαθέσιμα στοιχεία, από τα Τοπικά Γραφεία του ΟΑΕΔ, για να σκιαγραφήσει την εξέλιξη της εγγεγραμμένης ανεργίας στον Δήμο Αθηναίων την περίοδο 2010-2014. Παράλληλα, τονίζει τις περιορισμένες δυνατότητες άσκησης πολιτικών τόνωσης της απασχόλησης σε επίπεδο δήμου, προτείνοντας την ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης στη δημιουργία συμμαχιών και συμπράξεων με παραγωγικούς φορείς της πόλης και την παροχή διευκολύνσεων σε νέους επιχειρηματίες.

Μαρία Κετσετζοπούλου: «Πολιτικές για την ενίσχυση της απασχόλησης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας».

Το κείμενο εστιάζει στη θέση του εργατικού δυναμικού μεγαλύτερης ηλικίας (55-64 ετών) στην αγορά εργασίας και στην ανάγκη προώθησης πολιτικών για την υποστήριξη και τη διατήρηση της απασχόλησής του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζονται στοιχεία για την εξέλιξη της ανεργίας στην Περιφέρεια Αττικής, καθώς και στο Δήμο Αθηναίων, με έμφαση στην ανεργία των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων. Αναφέρονται επίσης τα βασικά χαρακτηριστικά μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για διαχείριση της ενεργού γήρανσης.

Ιωάννα Τσίγκανου: «Επιχειρηματικότητα, κίνδυνοι και ανταγωνισμός στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας».

Το κείμενο εξετάζει το ζήτημα της επιχειρηματικότητας - ανταγωνιστικότητας και κοινωνικής συνοχής, στο διαρκώς εξωγενώς και ενδογενώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον του Κέντρου της Αθήνας. Βασικό παραμένει το ερώτημα της μετατόπισης «κινδύνων» και «διακινδυνεύσεων» από το οικονομικό πεδίο στο ποινικό και το αντίθετο. Η έμφαση στην ιστορική και κοινωνικό-γεωγραφική διάσταση του «χώρου-τόπου», του ιστορικού κέντρου της Αθήνας, θέτει σημαντικά ερωτήματα για τον τρόπο που συγκροτούνται οι έννοιες των ‘κινδύνων’ και των διακινδυνεύσεων, των υπαρκτών ή/και ‘κατασκευασμένων’ απειλών, έννοιες που

αναφέρονται τόσο σε υλικές πλευρές όσο και σε συμβολισμούς και νοηματοδοτήσεις που προσφέρονται για πολλαπλές αναγνώσεις.

Άγγελος Τραμουντάνης: «Η διαδικασία της ενσωμάτωσης σε τοπικό επίπεδο: Η περίπτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών στον Δήμο Αθηναίων»

Την τελευταία δεκαετία, η “δεύτερη γενιά μεταναστών” αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό κεφάλαιο αναφορικά με τη μελέτη του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ελλάδα. Η ενσωμάτωση της ομάδας αυτής στη χώρα υποδοχής καθορίζεται τόσο από κοινωνικές, όσο και από πολιτικές προεκτάσεις. Ωστόσο, οι διαστάσεις της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας κρίνονται ως κομβικές, προκειμένου η ενσωμάτωση να υλοποιηθεί με επιτυχία. Πόσο μάλλον, όταν η διαδικασία αυτή καλείται να λάβει χώρα σε μια εποχή έντονης οικονομικής κρίσης. Αντλώντας τα δεδομένα από πανελλήνια έρευνα που υλοποιήθηκε από το ΕΚΚΕ σε συνεργασία με άλλους φορείς, το παρόν κείμενο επικεντρώνεται στην πόλη των Αθηνών, και αποσκοπεί στην αποτύπωση των χαρακτηριστικών της δεύτερης γενιάς μεταναστών ως προς τις διαστάσεις της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας.

Κατερίνα Ηλιού: «Επιχειρηματική επιβίωση και στάσεις για τους μετανάστες στο Κέντρο της Αθήνας: Ατομικό και Συλλογικό συμφέρον ή Συμβολικός Ρατσισμός;»

Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στο ιστορικό εμπορικό κέντρο της Αθήνας. Διερευνώνται οι απόψεις των επιχειρηματιών για τις δυνατότητες επιβιώσής τους τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επιχειρηματικό επίπεδο, αλλά και οι προσλήψεις τους για τη δραστηριοποίηση αλλοδαπών επιχειρηματιών στην περιοχή. Η ανάλυση επικεντρώνεται σε τρεις παράγοντες: 1) Ατομικό Συμφέρον, 2) Συλλογικό Συμφέρον και 3) Στάση για μετανάστες. Τα αποτελέσματα ερμηνεύονται υπό το πρίσμα της θεωρίας του Συμβολικού Ρατσισμού.

Λάουρα Μαράτου – Αλιμπράντη: «Διερευνώντας τις ανάγκες των γονέων με παιδιά σε παιδικούς σταθμούς της Αθήνας. Μια πρώτη καταγραφή».

Η δημόσια παροχή κοινωνικών υπηρεσιών στη χώρα μας εμφανίζει σημαντική υστέρηση συγκριτικά με τις χώρες της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης. Η ευθύνη για τη φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων εξακολουθεί να βαρύνει, σε

μεγάλο βαθμό, την οικογένεια και κυρίως τις γυναίκες. Έτσι, η αύξηση των αναγκών για φύλαξη μικρών παιδιών και ηλικιωμένων βρίσκει διέξοδο στον ιδιωτικό τομέα και ιδίως στην ανερχόμενη αγορά προσωπικών υπηρεσιών (συνήθως από μετανάστριες, συχνά ανασφάλιστες). Κατά την τελευταία δεκαετία, αν και καθυστερημένα, υπήρξαν και στη χώρα μας νομοθετικές ρυθμίσεις για τη συμφιλίωση οικογένειας και εργασίας και την παροχή διευκολύνσεων για τους εργαζόμενους γονείς με μικρά παιδιά, που βοηθούν κυρίως τις γυναίκες/μητέρες εργαζόμενες να συνδυάζουν την αμειβόμενη εργασία με τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις. Το παρόν κείμενο εξετάζει τις προσφερόμενες δομές φύλαξης παιδιών προ-σχολικής ηλικίας και παρουσιάζει τα αποτελέσματα δειγματοληπτικής έρευνας σχετικά με τις ανάγκες, τις δυσκολίες και τις απόψεις των γονέων με μικρά παιδιά για τις δομές φύλαξης σε Παιδικούς Σταθμούς της περιοχής της Αθήνας.

Νίκος Σαρρής: «Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του προγράμματος ‘Βοήθεια στο Σπίτι’ και η ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων του από την εφαρμογή του».

Το κείμενο παρουσιάζει αναλυτικά τη διαχρονική εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου που διέπει την υλοποίηση του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι», το οποίο προσφέρει ανοικτές (μη ιδρυματικές) υπηρεσίες φροντίδας για επιλεγμένες κατηγορίες του πληθυσμού, με στόχο τη δημιουργία των προϋποθέσεων για την παραμονή τους στην κοινότητα και την εξασφάλιση αυτόνομης και αξιοπρεπούς διαβίωσης. Παρά τις διαδοχικές θεσμικές παρεμβάσεις εκ μέρους της κεντρικής διοίκησης, το Πρόγραμμα διατήρησε έναν ιδιότυπο «πilotικό» χαρακτήρα που δεν επέτρεψε τη σύνδεσή του με την οριζόντια λειτουργία του Ελληνικού μοντέλου κοινωνικής προστασίας και, συνεπώς, τη διασφάλιση της συνέχειας και της βιωσιμότητας των υπηρεσιών του. Η παρατεταμένη οικονομική ύφεση και η περιστολή των κοινωνικών δαπανών υποσκάλπτουν ακόμη περισσότερο τη βιωσιμότητα του προγράμματος, τη στιγμή που η ζήτηση θα αυξάνει, λόγω της συνεχιζόμενης γήρανσης του πληθυσμού και της αδυναμίας της οικογένειας να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες των εξαρτώμενων μελών της.

Όλγα Τσακηρίδη: «Κινηματογραφικές επιχειρήσεις της Αθήνας: μεταμορφώσεις την περίοδο της οικονομικής κρίσης».

Το κείμενο εξετάζει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις κινηματογραφικές επιχειρήσεις της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας και τις αλλαγές που

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

πραγματοποίησαν οι επιχειρηματίες, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη συρρίκνωση των οικονομικών τους πόρων, τον εντεινόμενο ανταγωνισμό, αλλά και τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας, στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας έκλεισαν 28 κινηματογραφικές αίθουσες, με αποτέλεσμα να χάσουν τη δουλειά τους και το εισόδημά τους μεταξύ 150-400 άτομα. Προκειμένου να αναζωογονηθούν οι μικρές κινηματογραφικές επιχειρήσεις και να δημιουργηθούν νέες, είναι απαραίτητο να χαραχθεί μια στρατηγική που θα δίνει έμφαση σε στοχευμένα προγράμματα επιμόρφωσης των ανθρώπων του κλάδου σε ζητήματα επιχειρηματικότητας, καθώς και στη στήριξη του ανθρώπινου δυναμικού, χωρίς το οποίο το σινεμά είναι καταδικασμένο σε μαρασμό.

Το φαινόμενο της ανεργίας στην Αθήνα: οι δυσκολίες προσέγγισης σε τοπικό επίπεδο

Αλίκη Μουρίκη*

1. Η ‘μεγάλη εικόνα’: η εξέλιξη της ανεργίας στις χώρες της Ευρωζώνης

Οι αναλυτές διακρίνουν δύο φάσεις στην πρόσφατη παγκόσμια χρηματο-οικονομική κρίση: την περίοδο της ‘Μεγάλης Ύφεσης’ του 2008-2009 και την περίοδο της ‘Διπλής Βουτιάς’ (double dip) από τα τέλη του 2011 μέχρι και το 2013, που αφορούσε κυρίως τις υπερ-χρεωμένες χώρες της Ευρωζώνης (E-Z). Οι επιπτώσεις της κρίσης αυτής στις αγορές εργασίας ήταν καταλυτικές:

- Από το 2008 μέχρι σήμερα, στις χώρες της E-Z περίπου 5.5 εκ. άνθρωποι έχασαν τις δουλειές τους, ενώ το ποσοστό των ανέργων ανήλθε από το **7,3%** πριν το ξέσπασμα της κρίσης στο **12%** στο αποκορύφωμά της στις αρχές του 2013, για να μειωθεί ελαφρά έκτοτε στο 11,6% το 2014. Αυτά τα ποσοστά, υποκρύπτουν βεβαίως τεράστιες ενδο-ευρωπαϊκές διαφορές: μεταξύ 2007-2014, ενώ στην Ελλάδα και την Ισπανία το ποσοστό ανεργίας είχε αυξηθεί κατά 19 και κατά 16,3 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα, η αύξηση στο ποσοστό ανεργίας στην Αυστρία περιορίστηκε στο +0,5 π.μ., στο Βέλγιο στο +1,5 π.μ., και στη Γαλλία στο +2,2 π.μ., ενώ στη Γερμανία η ανεργία *μειώθηκε* στη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης από το 8,5% το 2007 στο 5% το 2014.
- Ο αριθμός των ανέργων στην E-Z αυξήθηκε από τα 16 εκ. άτομα το 2010 σε πάνω από 19 εκ. άτομα το 2013 (18.325.000 άτομα τον Οκτώβριο 2014). Εξ αυτών, τα 3,5 εκ. είναι νέοι. Αντίστοιχα, την ίδια περίοδο, οι άνεργοι στην EE-28 ανέρχονταν στα 24. 381.000 άτομα. Η Ελλάδα, ενώ αποτελεί μόνο το 2% του πληθυσμού της EE-28 και το 3,3% του πληθυσμού της ευρωζώνης, της αναλογεί το 5,2% του συνολικού αριθμού των ανέργων της EE-28 και το 7% της E-Z. Επομένως, η χώρα μας επωμίστηκε ένα δυσανάλογα βαρύ φορτίο της κρίσης της E-Z.¹

* Κοινωνιολόγος, ερευνήτρια ΕΚΚΕ

2. Η εξέλιξη της ανεργίας στην Ελλάδα και στην Περιφέρεια Αττικής

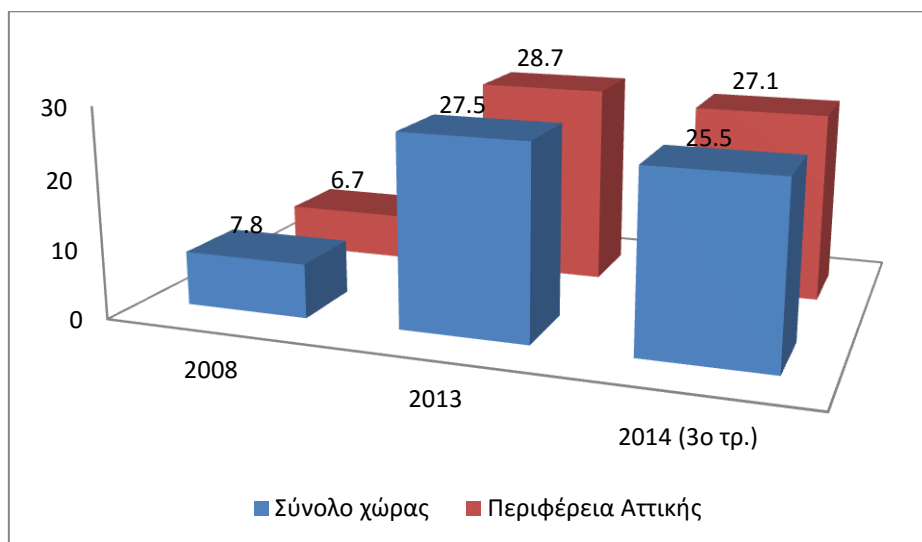
Όπως είναι γνωστό, το ποσοστό της στατιστικής ανεργίας στο σύνολο της χώρας υπερ-τριπλασιάστηκε μεταξύ 2008 και 2013, για να υποχωρήσει ελαφρά το 2014. Συνολικά, από το 2009 μέχρι σήμερα, χάθηκαν **1.045.000** θέσεις εργασίας. Ωστόσο, στην Περιφέρεια Αττικής το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε αναλογικά ακόμη περισσότερο, περίπου 4 φορές, από 6,7% το 2008 σε **27,1%** το 2014 (3^ο τρ.), ποσοστό που αποτελεί και το δεύτερο υψηλότερο της χώρας (μετά τη Δυτική Ελλάδα).

Πίνακας 1
Εξέλιξη ποσοστού ανεργίας

	2008	2013	2014 (3 ^ο τρίμ.)
Σύνολο χώρας	7,8%	27,5%	25,5%
Περιφέρεια Αττικής	6,7%	28,7%	27,1%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2008, 2013, 2014

Γράφημα 1, Εξέλιξη ποσοστού ανεργίας 2008-2014

Όσον αφορά την *εγγεγραμμένη ανεργία*, σύμφωνα με τα πρόσφατα στοιχεία του ΟΑΕΔ, τον Δεκέμβριο 2014 ανήλθε στα **858.125** άτομα, στο σύνολο της χώρας, παρουσιάζοντας μια ελαφρά υποχώρηση σε σχέση με έναν χρόνο πριν. Εξ αυτών, το 53% είναι μακροχρόνια άνεργοι (άρα μη επιδοτούμενοι) και το 60% γυναίκες. Σε αυτό τον αριθμό πρέπει να προστεθούν και άλλα 205.803 άτομα που δήλωσαν ότι δεν

αναζητούν πλέον εργασία (σύνολο=1.063.928 εγγεγραμμένοι άνεργοι). Στην Περιφέρεια Αττικής, αντίστοιχα, ο αριθμός των εγγεγραμμένων ανέργων (επιδοτούμενων και μη) ανήλθε στα 295.269 άτομα, αριθμός μειωμένος μεν κατά 16 χιλ. άτομα περίπου συγκριτικά με έναν χρόνο πριν, αλλά ακόμη ανησυχητικά υψηλός.

Το προφίλ των ανέργων στην Περιφέρεια Αττικής

Στη διάρκεια της κρίσης, ο αριθμός των ανέργων στην ***Περιφέρεια Πρωτευούσης, υπερ-τετραπλασιάστηκε***, καθώς σε διάστημα μόλις 5 ετών αυξήθηκε από τις **108,1** χιλ. το. 2008 (3^ο τρίμ.) στις **465** χιλ. το 2013 (3^ο τρίμ.) (ποσοστό ανεργίας:28,7%), για να μειωθεί ελαφρά στις 437,6 χιλ. το 2014 (3^ο τρίμ.) (ποσοστό ανεργίας:27,1%). *Μπορούμε, συνεπώς, να συμπεράνουμε ότι η Περιφέρεια Πρωτευούσης ήταν η περιοχή της χώρας που γνώρισε τη μεγαλύτερη και πιο οδυνηρή αύξηση του αριθμού και του ποσοστού των ανέργων στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης που έπληξε τη χώρα μας και των προγραμμάτων λιτότητας που εφαρμόστηκαν από το 2010 και μετά. Η εξέλιξη αυτή δεν πρέπει να μας εκπλήσσει καθώς στην Αττική συγκεντρώνεται το 35% του συνόλου των ΜΜΕ που δραστηριοποιούνται στη χώρα, οι οποίες, ως γνωστόν, βίωσαν με ιδιαίτερη σφοδρότητα τις επιπτώσεις της πρωτοφανούς ύφεσης και της πτώσης της κατανάλωσης.*

Οι κατηγορίες του πληθυσμού της Αττικής που επλήγησαν ιδιαίτερα είναι οι νέοι ηλικίας έως 29 ετών, οι εργαζόμενοι στις κατασκευές, τη μεταποίηση και το εμπόριο, και οι μετανάστες-τριες. Εκτός από αύξηση της ανεργίας, είχαμε και αύξηση του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού, λόγω της αύξησης όσων έχουν πλέον απογοητευθεί και δεν αναζητούν καν εργασία, ενώ κάποια ποιοτικά στοιχεία είναι, επίσης, ιδιαίτερα ανησυχητικά: η πλήρης απασχόληση συρρικνώθηκε σημαντικά, σε όφελος των επισφαλών μορφών απασχόλησης, η (ακούσια) υποαπασχόληση σημείωσε μεγάλη αύξηση, σχεδόν οι 3 στους 4 άνεργους είναι μακροχρόνια άνεργοι (χωρίς επίδομα ανεργίας), η αναλογία εργαζομένων/συνταξιούχων μειώθηκε κι άλλο (με ό,τι αυτό συνεπάγεται για το μέλλον της κοινωνικής ασφάλισης), ενώ ένας σημαντικός αριθμός νέων ανθρώπων με υψηλά προσόντα και δεξιότητες έχει μεταναστεύσει στο εξωτερικό σε αναζήτηση εργασίας. Η απώλεια ανθρώπινου κεφαλαίου σηματοδοτεί, ίσως, την πιο υποδόρια και επιβλαβή συνέπεια της κρίσης, με εκτονωτικές μεν ιδιότητες βραχυπρόθεσμα, αλλά με ανυπολόγιστες επιπτώσεις για τη μελλοντική ανάκαμψη και ανασυγκρότηση της χώρας.

3. Το φαινόμενο της ανεργίας στον Δήμο της Αθήνας ²

Η Αθήνα, τις τελευταίες δεκαετίες, συγκαταλέγεται στις μητροπόλεις εκείνες που δυσκολεύονται να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας και να απορροφήσουν το πλεονάζον εργατικό δυναμικό. Έχει ένα από τα υψηλότερα, εάν όχι το υψηλότερο, ποσοστό ανεργίας στην μητροπολιτική Ευρώπη, και έναν σχετικά χαμηλό δείκτη παραγωγικότητας (ESPON, 2014). Παράλληλα, ο πληθυσμός της Αθήνας μειώθηκε τα τελευταία χρόνια από 789.166 άτομα το 2001 σε 664.046 άτομα το 2011. Από την άλλη, η Αθήνα διαθέτει το πλεονέκτημα ενός ισχυρού αποθέματος ανθρωπίνου κεφαλαίου και αποτελεί έναν εν δυνάμει νέο πόλο ανάπτυξης στην ΕΕ-28.

Οποιαδήποτε απόπειρα αξιόπιστης στατιστικής αποτύπωσης δεδομένων για την απασχόληση και την ανεργία σε τοπικό επίπεδο, ειδικότερα σε επίπεδο Δήμου, προσκρούει στην καθοριστική έλλειψη αξιόπιστων στατιστικών δεδομένων. Η ΕΛ.ΣΤΑΤ. δεν συγκεντρώνει στοιχεία σε επίπεδο δήμων, αλλά μόνο σε επίπεδο περιφερειών. Απομένουν τα στοιχεία της εγγεγραμμένης ανεργίας του ΟΑΕΔ, τα στοιχεία της απογραφής, κ.λπ. και κάποια αποσπασματικά στοιχεία από άλλες πηγές, όπως μελέτες, κ.ά. Αλλά και τα στοιχεία του ΟΑΕΔ που έχουμε στη διάθεσή μας έχουν το μειονέκτημα ότι δεν παρέχουν πληροφορίες για το φύλο, την ομάδα ηλικίας, το εκπαιδευτικό επίπεδο και άλλα ατομικά χαρακτηριστικά, απαραίτητα για μια πληρέστερη σκιαγράφηση του προφίλ των ανέργων, αλλά και για έναν πιο στοχευμένο σχεδιασμό των πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας.

Αξιοποιώντας τα μόνα έγκυρα διαθέσιμα στοιχεία για τον Δήμο της Αθήνας, αυτά των τοπικών γραφείων του κεντρικού τομέα των υπηρεσιών απασχόλησης του ΟΑΕΔ, μπορούμε να σκιαγραφήσουμε την εξέλιξη της εγγεγραμμένης ανεργίας μεταξύ 2010-2014.

² Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2011, ο πληθυσμός του Δήμου Αθηναίων αποτελεί το 17,3% του πληθυσμού της Περιφ. Αττικής και το 6,14% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

Πίνακας 2
Δήμος Αθηναίων, Εγγεγραμμένη ανεργία
Μηνιαίες μεταβολές, 2010

	Μακροχρόνια άνεργοι	Άνεργοι μέχρι 12 μήνες	Μη αναζητούντες εργασία	Σύνολο
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	8,114	26,188	4,542	38,844
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	8,447	26,125	4,217	38,789
ΜΑΡΤΙΟΣ	8,777	25,890	4,139	38,806
ΑΠΡΙΛΙΟΣ	8,928	25,642	3,830	38,400
ΜΑΙΟΣ	9,034	25,244	3,553	37,831
ΙΟΥΝΙΟΣ	9,151	26,816	3,580	39,547
ΙΟΥΛΙΟΣ	9,197	27,271	3,657	40,125
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	8,967	26,697	3,513	39,177
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	9,712	27,165	3,469	40,346
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	10,547	27,627	3,736	41,910
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	10,874	27,595	4,082	42,551
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	11,422	27,667	4,191	43,280
Μέσος όρος έτους	9,431	26,660	3,876	39,967

Πηγή: ΟΑΕΔ, Στοιχεία εγγεγραμμένης ανεργίας, Κεντρικός Τομέας, 2010

Πίνακας 3
Δήμος Αθηναίων, Εγγεγραμμένη ανεργία
Μηνιαίες μεταβολές, 2014

	Μακροχρόνια άνεργοι	Άνεργοι μέχρι 12 μήνες	Μη αναζητούντες εργασία	Σύνολο
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	24,096	23,837	10,619	58,552
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	24,464	23,438	10,724	58,626
ΜΑΡΤΙΟΣ	24,487	22,863	10,738	58,088
ΑΠΡΙΛΙΟΣ	24,701	21,545	10,458	56,704
ΜΑΙΟΣ	24,527	20,921	10,467	55,915
ΙΟΥΝΙΟΣ	24,115	21,480	11,084	56,679
ΙΟΥΛΙΟΣ	24,281	22,150	11,461	57,892
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	24,270	22,261	11,009	57,540
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	24,203	21,227	10,638	56,068
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	24,300	20,893	10,909	56,102
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	24,122	21,035	10,965	56,122
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	24,209	20,795	10,773	55,777
Μέσος όρος έτους	24,315	21,870	10,820	57,005

Πηγή: ΟΑΕΔ, Στοιχεία εγγεγραμμένης ανεργίας, Κεντρικός Τομέας, 2014

Συγκρίνοντας τα στοιχεία του 2010 και του 2014, παρατηρούμε ότι από τις περίπου **40.000** εγγεγραμμένους ανέργους το **2010** (μέσος όρος έτους), φτάνουμε στις **57.000** εγγεγραμμένους ανέργους το **2014** (μέσος όρος έτους), έχουμε δηλαδή μια αύξηση κατά **42 %**. Εξ αυτών, οι 21.870 είναι επιδοτούμενοι άνεργοι και οι 24.315 μακροχρόνια άνεργοι, ενώ 10.820 άτομα δεν αναζητούν εργασία (μέσοι όροι δωδεκαμήνου).

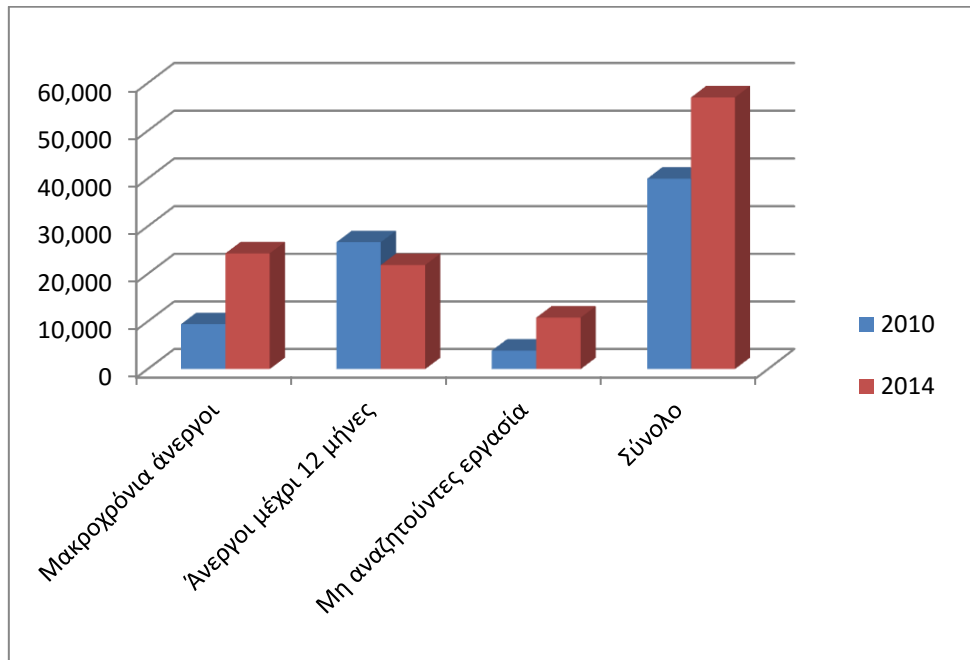
Πίνακας 4
Ετήσιος μέσος όρος εγγεγραμμένης ανεργίας
Δήμος Αθηναίων 2010 & 2014

	Μακροχρόνια άνεργοι	Άνεργοι μέχρι 12 μήνες	Μη αναζητούντες εργασία	Σύνολο
2010	9,431	26,660	3,876	39,967
2014	24,315	21,870	10,820	57,005
% μεταβολή Δήμος Αθηναίων 2010-2014	+160%	-18%	+180%	+42%

Πηγή: ΟΑΕΔ, Στοιχεία εγγεγραμμένης ανεργίας, Κεντρικός Τομέας, 2010 & 2014 (υπολογισμοί συγγραφέως)

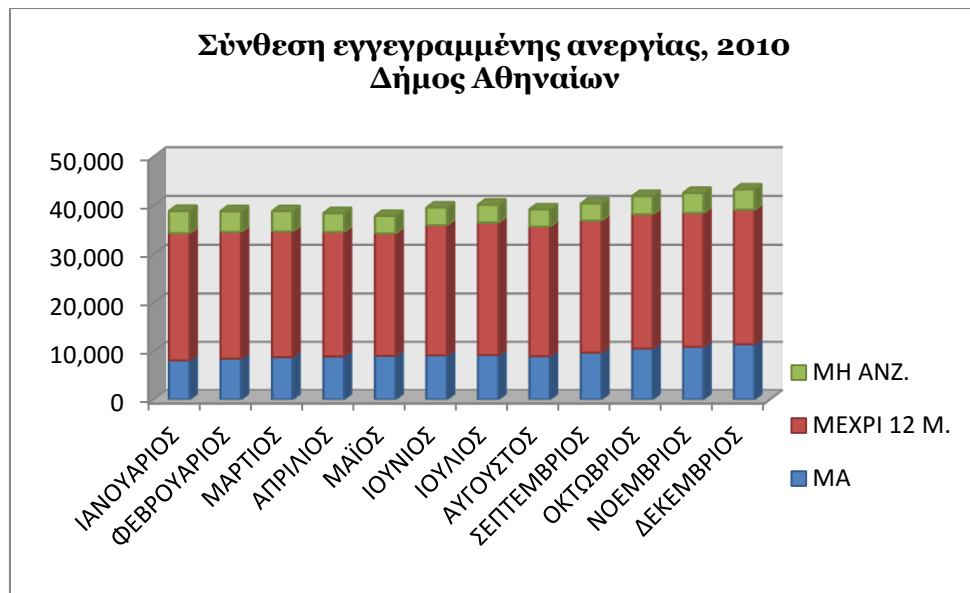
Ένα άλλο ενδιαφέρον, αν και δυσάρεστο, συμπέρασμα που προκύπτει από τη σύγκριση των δύο χρονικών περιόδων είναι ότι στο διάστημα των 4 ετών αλλάζει δραστικά η *σύνθεση* της εγγεγραμμένης ανεργίας, καθώς αντιστρέφεται η αναλογία των μακροχρόνια ανέργων και των ανέργων μικρής διάρκειας (μέχρι 12 μήνες). Ενώ το 2010, οι μακροχρόνια άνεργοι αποτελούσαν το 1/3 περίπου των βραχυχρόνια (και επιδοτούμενων) ανέργων, το 2014 η εικόνα έχει πια πλήρως αντιστραφεί, καθώς οι μακροχρόνια άνεργοι ξεπερνούν αισθητά τον αριθμό των ανέργων μικρής διάρκειας. Αντίστοιχα αυξάνεται και ο αριθμός όσων είναι μεν εγγεγραμμένοι στον ΟΑΕΔ, αλλά δεν αναζητούν πλέον εργασία, κυρίως λόγω αποθάρρυνσης: και αυτών ο αριθμός σχεδόν τριπλασιάστηκε μέσα σε μόλις 4 χρόνια. Τα στοιχεία αυτά υποδηλώνουν ότι συρρικνώνεται διαρκώς ο αριθμός των ανέργων που λαμβάνουν επίδομα ανεργίας. Η αρνητική αυτή εξέλιξη αντανακλά παρόμοιες τάσεις στο σύνολο της χώρας και σηματοδοτεί την παταγώδη αποτυχία των πολιτικών απασχόλησης και της κοινωνικής πολιτικής να προσφέρουν ένα στοιχειώδες δίκτυο ασφαλείας στις εκατοντάδες χιλιάδες των ανέργων που δημιούργησε η κρίση, καθώς μόλις το 10-16% του συνολικού αριθμού των εγγεγραμμένων ανέργων (ανάλογα με την περίοδο αναφοράς) λαμβάνει, υπό αυστηρές προϋποθέσεις και για μια σύντομη χρονική περίοδο, ένα πενιχρό επίδομα ανεργίας, ύψους **360 ευρώ/μήνα**.

Γράφημα 2
Μεταβολή μεγεθών εγγεγραμμένης ανεργίας
Δήμος Αθηναίων, 2010-2014

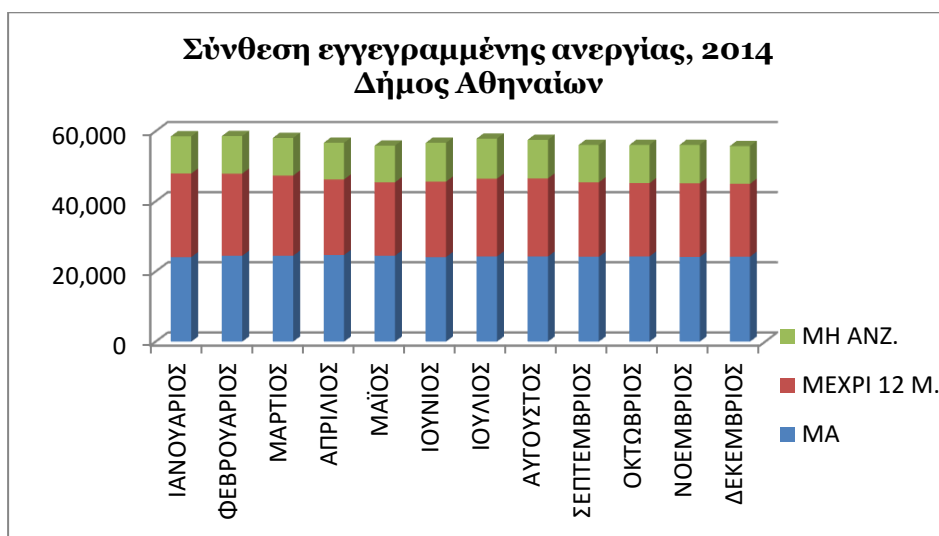

Γράφημα 3

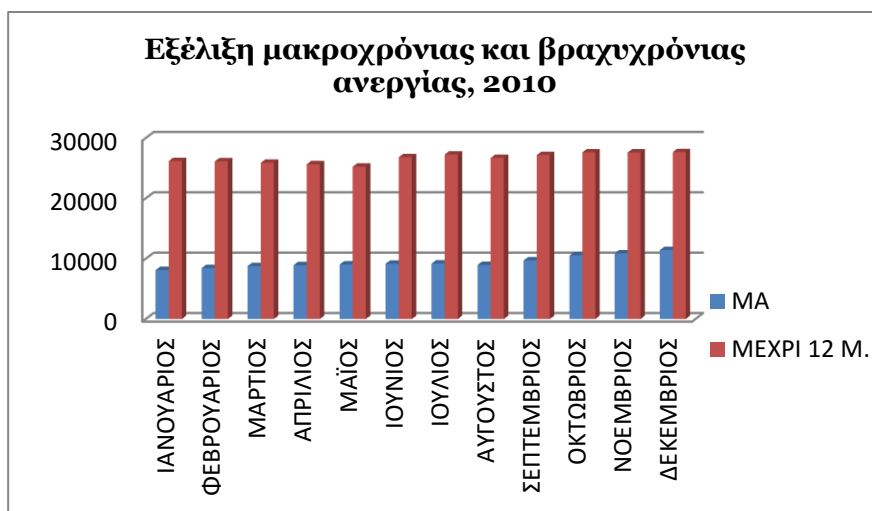
Σύνθεση εγγεγραμμένης ανεργίας, 2010
Δήμος Αθηναίων

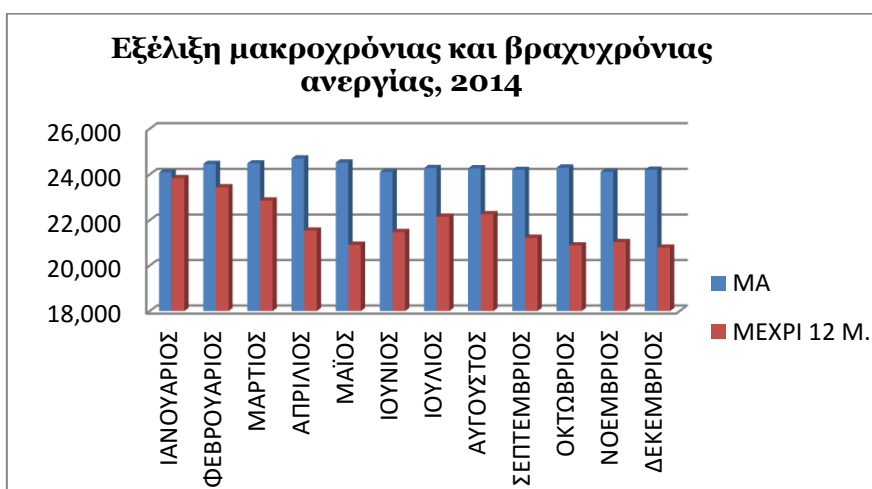
Γράφημα 4

Γράφημα 5

Γράφημα 6

4. Πολιτικές τόνωσης της απασχόλησης σε επίπεδο Δήμου

Οι πολιτικές για την τόνωση της απασχόλησης και την αντιμετώπιση της ανεργίας που εφαρμόζονται σε εθνικό επίπεδο έχουν περιορισμένο αντίκτυπο στη συγκράτηση των εξαιρετικά υψηλών επιπέδων ανεργίας, καθώς σε συνθήκες πρωτοφανούς ύφεσης και καθίζησης της ζήτησης, η οικονομία δεν δημιουργεί αλλά καταστρέφει θέσεις εργασίας. Παρά τα κάπως ενθαρρυντικά σημάδια τόνωσης της απασχόλησης στη διάρκεια του 2014, η κατάσταση παραμένει εξαιρετικά εύθραυστη και θα χρειαστούν δεκαετίες ανάπτυξης για να επανέλθει το ποσοστό ανεργίας σε βιώσιμα επίπεδα.

Στη διάρκεια της κρίσης, οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης εστίασαν κυρίως, μέσα από τα προγράμματα του ΟΑΕΔ, στη διαφύλαξη των θέσεων εργασίας και λιγότερο στη δημιουργία νέων, με κύριο εργαλείο πολιτικής την επιδότηση μέρους του εργατικού κόστους. Τα τελευταία χρόνια, δίνεται αυξημένη έμφαση στα προγράμματα διευκόλυνσης των νέων στην απόκτηση εργασιακής εμπειρίας και στην κοινωφελή εργασία. Και στις δύο περιπτώσεις, η ανακούφιση των ανέργων είναι πρόσκαιρη.

Η επόμενη μέρα της κρίσης δεν θα σημάνει αυτόματα και την ουσιαστική αποκλιμάκωση της ανεργίας, καθώς είναι ορατός ο κίνδυνος, ακόμη και όταν η συνολική ζήτηση τελικά αυξηθεί, οι διαρθρωτικοί παράγοντες και συγκεκριμένα η αναντιστοιχία προσφοράς και ζήτησης εργασίας, η διάβρωση των δεξιοτήτων και το κοινωνικό στίγμα από τη μακροχρόνια ανεργία, να συνεχίσουν να κρατούν την ανεργία σε υψηλά επίπεδα. Η διόρθωση των χρόνιων διαρθρωτικών αδυναμιών αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την τόνωση της απασχόλησης και θα πρέπει ν' αποτελέσει βασική προτεραιότητα των σχεδιαστών πολιτικής.

Η αντιμετώπιση της ανεργίας στο επίπεδο του Δήμου της Αθήνας συνδέεται άρρηκτα με τις ευρωπαϊκές και τις εθνικές μακροοικονομικές πολιτικές, οι οποίες καθορίζουν και τον βαθμό αποτελεσματικότητας των πολιτικών απασχόλησης. Η τοπική αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να υποκαταστήσει το κράτος ή τις επιχειρήσεις στη δημιουργία απασχόλησης, ούτε τον ΟΑΕΔ στην επιδότηση της ανεργίας. Δεν μπορεί να σχεδιάσει δικές της πολιτικές για την αγορά εργασίας. Μπορεί, όμως, να λειτουργήσει ως επιταχυντής εξελίξεων μέσα από τη δημιουργία συμμαχιών και συμπράξεων με παραγωγικούς φορείς της πόλης, την παροχή διευκολύνσεων σε

νέους επιχειρηματίες, τη διάχυση της πληροφόρησης και τη μεταφορά καλών πρακτικών από άλλες ευρωπαϊκές πόλεις.

Βασική προϋπόθεση για να βγει από το τέλμα και την παρακμή η τοπική οικονομία της Αθήνας είναι να μην επαναπαυτεί στην συγκυριακή ανακούφιση που προσφέρει η εντυπωσιακή άνοδος του τουριστικού ρεύματος, αλλά να (ξανα)γίνει μια πόλη παραγωγών, προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, και όχι μια πόλη ‘ματαιωμένων καταναλωτών’,³ εκ των οποίων άλλοι μεν αναζητούν φθηνά υποκατάστατα της πάλι ποτέ επιδεικτικής κατανάλωσης (εξ ου και η άνθιση των κάθε λογής ‘φαγάδικων’, φούρνων, καφέ-μπαρ κ.λπ.), άλλοι δε πασχίζουν απλώς να επιβιώσουν.

³ Για μια αναλυτική περιγραφή του φαινομένου, βλ. Chatzidakis, 2014, σελ. 33-46.

Βιβλιογραφία

Chatzidakis A., 2014, “Athens as a failed city of consumption”, στο *Crisis-scapes: Athens and beyond*. Αθήνα, Crisis-scapes Net. Διαθέσιμο στο: www.crisis-scape.net

ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 2008, 2013, 2014.

ESPON TIPSE Project, 2014 “The Territorial Dimension of Poverty and Social Exclusion in Europe”. Τα παραδοτέα της μελέτης είναι διαθέσιμα στο:
http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/tipse.html

ΟΑΕΔ, Στοιχεία εγγεγραμμένης ανεργίας, Κεντρικός Τομέας, 2010 & 2014.

Πολιτικές για την ενίσχυση της απασχόλησης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας.

Μαρία Κετσετζοπούλου*

1. Η ανάγκη για διαχείριση της ενεργού γήρανσης

Η εισήγηση εστιάζει στη θέση του εργατικού δυναμικού μεγαλύτερης ηλικίας στην αγορά εργασίας και στην ανάγκη προώθησης πολιτικών για την υποστήριξη και τη διατήρηση της απασχόλησής του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, παρουσιάζονται στοιχεία για την εξέλιξη της απασχόλησης και της ανεργίας στην Περιφέρεια Αττικής, καθώς και στον Δήμο Αθηναίων, με έμφαση στην ανεργία των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων. Αναφέρονται, επίσης, τα βασικά χαρακτηριστικά μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για διαχείριση της ενεργού γήρανσης.

Η δημογραφική γήρανση και η αναμενόμενη μελλοντική αύξηση, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες, των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στο εργατικό δυναμικό, έχει αναγνωριστεί ως μια σημαντική πρόκληση για την Ευρωπαϊκή Ένωση τα τελευταία 20 χρόνια. Η γήρανση του πληθυσμού είναι αποτέλεσμα της ταυτόχρονης επίδρασης δύο παραγόντων, της μείωσης της γεννητικότητας και της αύξησης του προσδόκιμου ζωής. Όπως υποστηρίζουν πολλοί μελετητές του θέματος, εάν δεν ληφθούν κατάλληλα μέτρα άμεσα, η προοπτική συρρίκνωσης και γήρανσης του εργατικού δυναμικού και η συνεχής μείωση του λόγου εργαζομένων προς συνταξιούχους, ενδέχεται να έχουν σημαντικές αρνητικές συνέπειες στις δημόσιες δαπάνες, στα ασφαλιστικά συστήματα, στις αγορές εργασίας, στην παραγωγικότητα, στην ανταγωνιστικότητα, στους ρυθμούς ανάπτυξης και στην ευημερία των πολιτών γενικότερα.

Οι δημογραφικές προβλέψεις για τις χώρες της ΕΕ δείχνουν ότι στα επόμενα 10 χρόνια, ο αριθμός των Ευρωπαίων ηλικίας 20 με 29 χρονών θα μειωθεί κατά 20% και το ένα τρίτο των ατόμων σε εργάσιμη ηλικία θα είναι άνω των 50 ετών, ενώ ταυτόχρονα θα αυξάνεται ο αριθμός των ηλικιωμένων. Ως συνέπεια, η ΕΕ αναμένεται να αντιμετωπίσει μελλοντικά πιέσεις στα ασφαλιστικά συστήματα, αλλά και έλλειψη ατόμων σε εργάσιμη ηλικία ¹. Η ανάγκη να διατηρηθεί η απασχόληση του εργατικού

* Διευθύντρια Ερευνών ΕΚΚΕ

δυναμικού μεγαλύτερης ηλικίας έχει οδηγήσει τα όργανα της Ε.Ε., ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '90, στην προώθηση πολιτικών ενεργού γήρανσης (active ageing policies), με στόχο την υποστήριξη και τη διατήρηση της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού μεγαλύτερης ηλικίας. Διευκρινίζεται ότι ομάδα στόχου, στην οποία απευθύνονται αυτές πολιτικές, αποτελεί το τμήμα του εργατικού δυναμικού ηλικίας 55-64 ετών. Στο πλαίσιο της ενεργού γήρανσης, προωθήθηκαν σημαντικές αλλαγές στις πολιτικές για την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση και την κατάρτιση, την οργάνωση της εργασίας, τα συστήματα συνταξιοδότησης και κοινωνικής ασφάλισης. Επιπλέον, ορίστηκαν συγκεκριμένοι ποσοτικοί στόχοι, όσον αφορά το ποσοστό απασχόλησης των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας.

Στην Ελλάδα, το ζήτημα της ενεργού γήρανσης εμφανίστηκε στην εθνική πολιτική ατζέντα τα τελευταία χρόνια, πριν την κρίση, κυρίως μέσω της Ευρωπαϊκής πολιτικής ατζέντας. Η συζήτηση είχε επικεντρωθεί κυρίως στη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος και παρόλο ότι είχαν προωθηθεί κάποια μέτρα για την υποστήριξη της απασχόλησης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, δεν υπήρχε μια ξεκάθαρα σχεδιασμένη πολιτική προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς οι ενδεχόμενες επιπτώσεις της γήρανσης στην αγορά εργασίας δεν είχαν εμφανισθεί, ενώ από την άλλη πλευρά, διάφορες μελέτες είχαν διαπιστώσει ότι ένας από τους βασικούς παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων είναι η γήρανση του πληθυσμού, καθώς μειώνεται ολόένα και περισσότερο ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός και αυξάνεται ο αριθμός των συνταξιούχων.

Οι δημογραφικές εξελίξεις, όμως, στη χώρα μας δεν διαφέρουν σημαντικά από τις τάσεις στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες· στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο γερνάει και η Ελλάδα και μάλιστα υπό συνθήκες οικονομικής κρίσης, μετανάστευσης των νέων και αυξημένης συνταξιοδότησης τα τελευταία χρόνια. Ο πληθυσμός των παιδιών ηλικίας έως 14 ετών μειώνεται συνεχώς, λόγω του χαμηλού ρυθμού γεννήσεων, και σήμερα αποτελεί περίπου το 14% του πληθυσμού, ενώ το ποσοστό των συνταξιούχων και των

¹ Μπάγκαβος Χ. και Μωυσίδης Α. (2004), «Εισαγωγή» στο Μπάγκαβος Χ. – Μωυσίδης Α. (επιμ.) *Το νέο δημογραφικό τοπίο του 21^{ου} αιώνα. Εξελίξεις, επιπτώσεις, πολιτικές*, Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2004. Επίσης: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ), 2012, *Υπηρεσίες ανάπτυξης και εφαρμογής διαδραστικής πλατφόρμας προληπτικής διαχείρισης του ζητήματος της ενεργού γήρανσης: Οδικός χάρτης της ενεργού γήρανσης στην Ελλάδα 2012 – 2020*.

ηλικιωμένων άνω των 65 ετών σήμερα ξεπερνά το 18%, με την προοπτική το 2020 να πλησιάσει το 24% ².

Είναι χαρακτηριστικό ότι την τελευταία πενταετία οι νέοι συνταξιούχοι στη χώρα μας ανήλθαν σε 600.000. Βάσει των δημογραφικών προβολών έως το 2030, οι Έλληνες θα συνεχίσουν να περνούν το ένα τέταρτο της ενήλικης ζωής τους ως συνταξιούχοι ³. Αυτό σημαίνει ότι όχι μόνον γερνάμε ως χώρα, αλλά και ότι μελλοντικά θα συνεχίζει να μειώνεται ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας, που θα συνοδεύεται από τη σχετικά αυξανόμενη παρουσία των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας και τη συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού νεώτερων ηλικιών (15-50 ετών). Αυτή η αναμενόμενη μείωση του πληθυσμού σε εργάσιμη ηλικία, σε συνδυασμό και με την αυξημένη ανασφάλιστη εργασία, θα ασκήσει ακόμη μεγαλύτερη πίεση στους κρατικούς προϋπολογισμούς και τα συνταξιοδοτικά ταμεία, καθώς και, μακροπρόθεσμα, στην αγορά εργασίας ⁴.

Στις σημερινές συνθήκες, όμως, η οικονομική κρίση και η ύφεση στην Ευρώπη και ειδικότερα στην Ελλάδα έχουν περιορίσει σε σημαντικό βαθμό τις πολιτικές ενεργού γήρανσης, εφόσον αυτές συχνά συγκρούονται με τις επιλογές πολιτικών εξόδου από την κρίση, αλλά και αντιμετώπισης των επιπτώσεών της στην αγορά εργασίας. Η κρίση επιδείνωσε τις συνθήκες απασχόλησης με την κατάργηση θέσεων εργασίας και την αύξηση της ανεργίας, την καθιέρωση και επέκταση νέων επισφαλών ευέλικτων μορφών εργασίας, την πλήρη απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, την υποβάθμιση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων εργασίας, τη νομοθέτηση της ρύθμισης του εργάσιμου χρόνου και την κατάργηση άλλων εργασιακών δικαιωμάτων.

² Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης - Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ), 2012, *Υπηρεσίες ανάπτυξης και εφαρμογής διαδραστικής πλατφόρμας προληπτικής διαχείρισης του ζητήματος της ενεργού γήρανσης: Οδικός χάρτης της ενεργού γήρανσης στην Ελλάδα 2012 – 2020* (σελ. 13).

³ Ηλίας Γεωργάκης, 2014, «Υπό κατάρρευση το ασφαλιστικό - αφανίζονται τα αποθεματικά των ταμείων», Εφημερίδα «Τα Νέα», 09/12/2014. Διαθέσιμο στο:

<http://www.tanea.gr/news/economy/article/5188325/ypo-katarreysh-to-asfalistiko-systhma/>

⁴ Όσον αφορά στα ασφαλιστικά συστήματα, αξίζει να σημειωθεί ότι η βιωσιμότητά τους συνδέεται με την επίδραση και πολλών άλλων, εξωτερικών παραγόντων, όπως ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης, η αύξηση της παραγωγικότητας, η αύξηση των εσόδων, ο τρόπος αξιοποίησης των αποθεματικών του συστήματος κ.λπ. και δεν θα πρέπει να επικεντρώνεται αποκλειστικά και μόνο στο ζήτημα της γήρανσης.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

Στις συνθήκες αυτές, προφανώς και είναι δύσκολο οι μεγαλύτεροι σε ηλικία εργαζόμενοι να αντιμετωπίζονται ως ομάδα προτεραιότητας. Έτσι, οι πολιτικές και οι ρυθμίσεις που εφαρμόζονται, στις βασικές τους κατευθύνσεις, όχι μόνο δεν ευνοούν τη διαχείριση της ενεργού γήρανσης, αλλά συχνά την αποθαρρύνουν. Βέβαια, στη σημερινή κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας, κύρια προτεραιότητα των πολιτικών απασχόλησης θα πρέπει να αποτελέσει η μείωση της ανεργίας και ειδικά των νέων, αλλά και η διατήρηση των θέσεων εργασίας.

Κρίνεται ωστόσο ότι για τις χώρες της ΕΕ και για την Ελλάδα ειδικότερα, η υποστήριξη και η διατήρηση της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού μεγαλύτερης ηλικίας, αποκτά ευρύτερη σημασία, προκειμένου να διατηρηθούν όχι μόνο τα ασφαλιστικά συστήματα, αλλά και τα εργασιακά δικαιώματα και το επίπεδο ζωής, ανεξάρτητα από την ηλικία ή το φύλο.

2. Η θέση των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων στην αγορά εργασίας

Ο σκοπός της ενότητας αυτής είναι να παρουσιάσει στοιχεία για τη θέση των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην αγορά εργασίας και να αναδείξει την ανάγκη προώθησης πολιτικών υποστήριξης και διατήρησης της απασχόλησής τους, τόσο στο σύνολο της χώρας, όσο και στον Δήμο Αθηναίων. Λόγω έλλειψης επίσημων στοιχείων σε επίπεδο Δήμων, εξετάζονται, ενδεικτικά, διαθέσιμα στοιχεία για τις εξελίξεις της απασχόλησης στην Περιφέρεια Αττικής, οι οποίες συγκρίνονται με τις αντίστοιχες εξελίξεις τόσο στο σύνολο της χώρας, όσο και στις χώρες/ Περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η μόνη πηγή στοιχείων για την κατάσταση στο Δήμο Αθηναίων αποτελεί ο Οργανισμός Απασχόλησης του Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), όπου τα μηνιαία στοιχεία των εγγεγραμμένων ανέργων προσφέρουν μια εικόνα για την εξέλιξη της ανεργίας και ειδικότερα, αυτής των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας.

Η κρίση χρέους και το πρόγραμμα δημοσιονομικής πολιτικής έχει βαριές συνέπειες για την Ελληνική οικονομία και κοινωνία. Οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας μετά το 2010 στη χώρα μας χαρακτηρίζονται από πρωτοφανείς απώλειες εργατικών δυνάμεων και ραγδαία αύξηση της ανεργίας και ιδιαίτερα, της μακροχρόνιας ανεργίας. Η Ελλάδα παρουσιάζει την υψηλότερη μείωση της απασχόλησης και τη μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ-28. Είναι ενδεικτικό ότι μεταξύ του 2008 και του 2013 χάθηκαν περίπου 1.037,4 χιλιάδες θέσεις εργασίας (22,69%), δηλαδή, η πρόοδος που επιτεύχθηκε στην απασχόληση μέσα στα

προηγούμενα 20 περίπου χρόνια (με τη δημιουργία 930.000 θέσεων εργασίας μέχρι και το 2008), χάθηκε στη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας ⁵.

Ειδικότερα, το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών μειώθηκε σε 49,3% το 2013 από 61,9% το 2008, έναντι 64,1% και 65,7% αντίστοιχα στην ΕΕ-28, αυξάνοντας το χάσμα με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο σε περίπου 15 ποσοστιαίες μονάδες και καθιστώντας πολύ δύσκολη την επίτευξη του εθνικού στόχου για 70% μέχρι το 2020⁶ (Πίνακας 1). Το 2013 ο αριθμός των απασχολουμένων ανερχόταν σε μόλις 3.595.000, αριθμός που αντιστοιχεί στο 33% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, έναντι του 45% της ΕΕ. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα είναι το χαμηλότερο ανάμεσα στις 28 χώρες της ΕΕ, ενώ η μείωση που παρουσιάζει κατά την περίοδο 2008-2013 είναι η μεγαλύτερη, 12,6 ποσοστιαίες μονάδες, έναντι 1,6 ποσοστιαίας μονάδας κατά μέσο όρο για τις χώρες της ΕΕ.

Σε περιφερειακό επίπεδο, σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας για το 2013, οι 76 από τις 272 Ευρωπαϊκές Περιφέρειες συνολικά, εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης των ατόμων 15-64 ετών, πάνω από 75%, ενώ αντίθετα, 20 περιφέρειες εμφανίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά, λιγότερο από 55%, μεταξύ των οποίων και η Περιφέρεια Αττικής με ποσοστό απασχόλησης 49,2% (από 59,8% το 2010)⁷.

Η συμμετοχή των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων (ηλικίας 55-64 ετών) στην απασχόληση στη χώρα μας, που διαχρονικά κινείται σε επίπεδα χαμηλότερα τόσο από το ποσοστό απασχόλησης του συνόλου του εργατικού δυναμικού, όσο και από το Ευρωπαϊκό μέσο όρο, παρουσιάζει επίσης σημαντική μείωση, από 42,8% το 2008 σε 35,6% το 2013 (σε αντίθεση με τον μέσο όρο των Ευρωπαϊκών χωρών, όπου η απασχόληση της ομάδας αυτής παρουσίασε αύξηση από 45,5% το 2008 σε 50,1% το 2013 κατά μέσο όρο για την ΕΕ-28)⁸. Η αύξηση αυτή, που παρατηρείται ήδη από τη δεκαετία του '90, συνδέεται κυρίως με τις δημόσιες πολιτικές ενίσχυσης της απασχόλησης των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας που εφαρμόζονται στις

⁵ Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 2008, 2013. Επίσης: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, [Επίσημο Σχέδιο του ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού - Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020»](#)

⁶ Eurostat, Employment statistics, 2014. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistics

⁷ Eurostat, Labour markets at regional level, 2014. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Labour_markets_at_regional_level

⁸ Eurostat, Employment statistics, 2014.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες, καθώς και με τις μεταρρυθμίσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων και τον περιορισμό της πρόωρης συνταξιοδότησης.

Η συμμετοχή στην απασχόληση των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων, η οποία γενικώς εμφανίζεται υψηλότερη στην περιοχή της πρωτεύουσας συγκριτικά με τον μέσο όρο της χώρας, στην Περιφέρεια Αττικής φτάνει το 31,5% το 2013 (από 37,9% το 2010), ποσοστό που είναι το χαμηλότερο, τόσο ανάμεσα στις περιοχές της πρωτεύουσας στον ευρωπαϊκό χώρο, όσο και ανάμεσα στις 10 Περιφέρειες με τα χαμηλότερα ποσοστά (κάτω το 35%) από το σύνολο όλων των Περιφερειών στις Ευρωπαϊκές χώρες⁹.

Πίνακας 1. Δείκτες απασχόλησης (%), Ελλάδα, Περιφέρεια Αττικής και ΕΕ-28, 2008 (2010) και 2013

Ομάδες ηλικιών	Ελλάδα, Περιφέρεια Αττικής, ΕΕ-28	Απασχόληση (%)/ έτος
15-64 ετών	Ελλάδα (σύνολο)	61,9 (2008) 49,3 (2013)
	Περιφέρεια Αττικής	59,8 (2010) 49,2 (2013)
	ΕΕ-28	65,7 (2008) 64,1 (2013)
55-64 ετών	Ελλάδα (σύνολο)	42,8 (2008) 35,6 (2013)
	Περιφέρεια Αττικής	37,9 (2010) 31,5 (2013)
	ΕΕ-28	45,5 (2008) 50,1 (2013)

Πηγή στοιχείων: Eurostat

Ως συνέπεια της μείωσης της απασχόλησης στη χώρα μας, το ποσοστό ανεργίας έφτασε το 27,5% το 2013 έναντι 10,8% κατά μέσο όρο στις χώρες της ΕΕ, στις οποίες αυξήθηκε κατά 1,2 ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2010, έναντι των 15 περίπου ποσοστιαίων μονάδων αύξησης στη χώρα μας¹⁰ (Πίνακας 2). Ακόμα περισσότερο αυξήθηκε κατά την ίδια περίοδο και η μακροχρόνια ανεργία, πάνω από 20 ποσοστιαίες μονάδες.

Αναφορικά με την περιφερειακή κατανομή της ανεργίας, τέσσερις Περιφέρειες, Δυτική Μακεδονία, Κεντρική Μακεδονία, Αττική και Δυτική Ελλάδα έχουν ποσοστά ανεργίας πάνω από το μέσο όρο της χώρας. Αξίζει να αναφερθεί ότι, σε ευρωπαϊκό

⁹ Eurostat, Labour markets at regional level, 2014.

¹⁰ Eurostat, Labour markets at regional level, 2014.

επίπεδο, 14 από τις 272 Ευρωπαϊκές Περιφέρειες συνολικά, παρουσιάζουν την μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας για την περίοδο 2010-2013, πάνω από 5 ποσοστιαίες μονάδες, και 10 από αυτές είναι Ελληνικές, ανάμεσα τους και η Περιφέρεια Αττικής με αύξηση πάνω από 16 ποσοστιαίες μονάδες. Συγκεκριμένα, στην Περιφέρεια Αττικής το ποσοστό ανεργίας φτάνει το 28,7% το 2013 (από 12,6% το 2010), ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι αποτελούν το 68,8% του συνόλου των ανέργων (από 40,4% το 2010).

Πίνακας 2. Δείκτες ανεργίας (15-64 ετών), Ελλάδα, Περιφέρεια Αττικής και ΕΕ-28, 2010 και 2013

Κατηγορία	Ελλάδα, Περιφέρεια Αττικής, ΕΕ-28	Ανεργία (%)/ έτος	
		Ανεργία	Έτος
Ανεργία έως 12 μήνες	Ελλάδα (σύνολο)	12,7	2010
		27,5	2013
	Περιφέρεια Αττικής	12,6	2010
		28,7	2013
	ΕΕ-28	9,6	2010
		10,8	2013
Μακροχρόνια ανεργία	Ελλάδα (σύνολο)	44,6	2010
		67,1	2013
	Περιφέρεια Αττικής	40,4	2010
		68,8	2013
	ΕΕ-28	37,3	2010
		44,6	2013

Πηγή στοιχείων: Eurostat

Όσον αφορά την ανεργία κατά ομάδες ηλικίας, αν και τα υψηλότερα ποσοστά παρουσιάζονται στους νέους έως 29 ετών, τη μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας παρουσιάζουν τα άτομα άνω των 45 ετών, κατά 146% περίπου έναντι 95% για το σύνολο των ανέργων κατά την περίοδο 2010-2014¹¹.

Μια εικόνα για την εξέλιξη της ανεργίας και ιδιαίτερα, των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στον Δήμο Αθηναίων, προσφέρουν τα στοιχεία των εγγεγραμμένων ανέργων του ΟΑΕΔ, η μόνη πηγή στοιχείων σε επίπεδο Δήμου, όπως ήδη αναφέρθηκε.

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία, ο αριθμός των ανέργων που εγγράφηκαν στις υπηρεσίες του ΟΑΕΔ την περίοδο 2010-2014 (Γ' τρίμηνο) αυξήθηκε κατά 9.800 άτομα περίπου, ή κατά 27%. Από αυτούς, 3.470 περίπου άτομα ήταν μεγαλύτερης ηλικίας εργατικό δυναμικό, δηλαδή, πάνω από το ένα τρίτο των εγγεγραμμένων

¹¹ Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 2010 και 2014.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

‘νέων’ ανέργων στο Δήμο Αθηναίων κατά την περίοδο 2010-2014, ήταν άτομα άνω των 55 ετών. Αυτό φαίνεται και από την ποσοστιαία αύξηση των εγγεγραμμένων ανέργων κατά ηλικιακή ομάδα για την περίοδο αυτή, όπου ο αριθμός των ατόμων άνω των 55 ετών παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερη αύξηση, τόσο σε σχέση με το σύνολο των ανέργων, όσο και σε σχέση με την ηλικιακή ομάδα 30 έως 54 ετών (83 ποσοστιαίες μονάδες περίπου, έναντι 28 ποσοστιαίων μονάδων).

Από τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνεται η γενική τάση που έχει επισημανθεί και αφορά στην εξέλιξη της ανεργίας στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, ότι, αν και τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας καταγράφονται στους νέους, την υψηλότερη αύξηση της ανεργίας παρουσιάζουν τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας¹². Έτσι, στον Δήμο της Αθήνας το 2010 το 11,5% του συνόλου των εγγεγραμμένων ανέργων ήταν άνω των 55 ετών, ενώ το 2014 το ποσοστό αυτό έφτασε στο 16,6%. Συνεπώς, η αύξηση της ανεργίας διαχρονικά, συνοδεύεται από μια συσσώρευση όλο και περισσότερων ανέργων μεγαλύτερης ηλικίας.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μείωση της ανεργίας των νέων (έως 30 ετών) που παρατηρείται κατά την εξεταζόμενη περίοδο, προφανώς οφείλεται, καταρχήν στην έλλειψη κινήτρων για την εγγραφή στον ΟΑΕΔ και επιπλέον, στην προτεραιότητα των πολιτικών απασχόλησης που δόθηκε τα προηγούμενα χρόνια, για την καταπολέμηση της ανεργίας των νέων. Αξίζει ωστόσο να αναφερθεί ότι οι θέσεις που προσφέρθηκαν αφορούσαν συνήθως είτε τοποθέτηση σε θέση προσωρινής απασχόλησης (έως 5 μήνες), είτε σε προγράμματα κατάρτισης (οπότε δεν θεωρούνται άνεργοι) με αποτέλεσμα η μείωση αυτή να έχει προσωρινό χαρακτήρα.

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία, η μακροχρόνια ανεργία (πάνω από 12 μήνες), ακολουθεί και στον Δήμο Αθηναίων την ραγδαία ανοδική τάση που καταγράφεται σε όλη τη χώρα. Συγκεκριμένα, ο αριθμός των εγγεγραμμένων μακροχρόνια ανέργων κατά την ίδια περίοδο υπερδιπλασιάστηκε, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 161%, ενώ μια από τις μεγαλύτερες αυξήσεις εμφανίζει η ομάδα των ατόμων άνω των 55 ετών, μαζί με αυτή των ανδρών.

¹² Κετσετζοπούλου Μ. (2012) «Εξελίξεις στην αγορά εργασίας κατά την περίοδο 2010-2011» στο Μουρίκη Α., Μπαλούρδος Δ., Παπαλιού Ο., Σπυροπούλου Ν., Φαγαδάκη Ε., Φρονίμου Ε. (επιμ.) *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας - 2012*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σελ. 109-126.

Συμπερασματικά, τα στοιχεία των εγγεγραμμένων ανέργων του Δήμου Αθηναίων δείχνουν ότι, η οικονομική κρίση και η επιδείνωση των συνθηκών απασχόλησης στη χώρα μας έχουν επιφέρει ραγδαία επιδείνωση της θέσης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην αγορά εργασίας της Αθήνας. Συνεπώς, οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της ανεργίας και την ενίσχυση της πρόσβασης στην απασχόληση και για αυτή την ηλικιακή ομάδα κρίνονται αναγκαίες.

Πίνακας 3. Εγγεγραμμένοι άνεργοι, Δήμος Αθηναίων, 2010 και 2014 (Γ' τρίμηνο)

Κατηγορίες ανέργων	Σύνολο εγγεγραμμένων ανέργων			Μακροχρόνια άνεργοι (πάνω από 12 μήνες)		
	2010	2014	Μεταβολή 2010-2014	2010	2014	Μεταβολή 2010-2014
Σύνολο	36.336	46.131	27,0%	9.292	24.251	161%
Άνδρες	18.048	20.048	11,1%	3.776	10.362	174,4%
Γυναίκες	18.289	26.083	42,6%	5.516	13.890	151,8%
Έως 30 ετών	8.824	8.665	-1,8%	1.599	3.168	98,1%
30-54 ετών	23.327	29.813	27,8%	5.767	15.802	174,0%
55 ετών και άνω	4.186	7.653	82,8%	1.926	5.282	174,2%

Πηγή στοιχείων: ΟΑΕΔ, Υπηρεσία Στατιστικής.

3. Το πλαίσιο πολιτικής για τη διαχείριση της ενεργού γήρανσης

Από τη δεκαετία του '90, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες είχαν αρχίσει να σχεδιάζουν και να προωθούν διάφορες πολιτικές για την αντιμετώπιση των εμποδίων και τον περιορισμό των ανατρεπτικών προς εργασία παραγόντων, αν και μεγάλο μέρος των προσπαθειών εστιάστηκε στη μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών συστημάτων. Από την Ευρωπαϊκή εμπειρία, ωστόσο, διαπιστώνεται ότι οι στόχοι για βελτίωση της απασχόλησης είναι δυνατό να επιτευχθούν με την υιοθέτηση πολλών διαφορετικών μειγμάτων οικονομικής πολιτικής και πολιτικής απασχόλησης, χωρίς αυτό να ταυτίζεται αποκλειστικά μόνο με την εφαρμογή πολιτικών «αναγκαστικής εργασίας» μέσα από την αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης.

Οι διάφορες πολιτικές και παρεμβάσεις δημόσιου χαρακτήρα που έχουν αναπτυχθεί, θα μπορούσαν να ενταχθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες¹³. Η πρώτη αφορά στον περιορισμό των αντικινήτρων προς εργασία και την αύξηση των ατομικών επιλογών κατά τη διάρκεια του εργασιακού βίου. Οι πολιτικές προς αυτή την κατεύθυνση περιλαμβάνουν κυρίως μέτρα για την αναπροσαρμογή των συνταξιοδοτικών

¹³ OECD, 2006, *Live Longer, Work Longer*, OECD - Ageing and Employment Policies.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

συστημάτων με σκοπό να γίνει λιγότερο ελκυστική η πρόωρη συνταξιοδότηση, η παροχή (οικονομικών συνήθως) κινήτρων για την επιμήκυνση του εργασιακού βίου, και η προώθηση μεγαλύτερης ευελιξίας στον συνδυασμό εργασίας και συνταξιοδότησης, με την εισαγωγή σταδιακής ή και μερικής συνταξιοδότησης.

Γενικά, υπάρχουν διάφορες παρεμβάσεις, οι οποίες για να είναι αποτελεσματικές, θα πρέπει να προσαρμόζονται στις συνθήκες και τις πολιτικές προτεραιότητες της χώρας, στην κατάσταση της οικονομίας και της αγοράς εργασίας, και κυρίως, να είναι αποτέλεσμα συνεργασίας και ευρύτερου κοινωνικού διαλόγου, ώστε να μη αποτελούν μόνο έναν τρόπο προσαρμογής στις οικονομικές συνθήκες, αλλά και ένα μέσο βελτίωσης και εξασφάλισης της εργασίας και του επιπέδου ζωής¹⁴.

Η δεύτερη κατηγορία πολιτικών επικεντρώνεται στην παροχή κινήτρων προς εργοδότες και επιχειρήσεις για τη διατήρηση της απασχόλησης των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας και περιλαμβάνει κυρίως την παροχή οικονομικών κινήτρων προς επιχειρήσεις, τη διοργάνωση ενημερωτικών εκστρατειών και την εφαρμογή κατάλληλης νομοθεσίας κατά των διακρίσεων λόγω ηλικίας ή φύλου.

Η τρίτη κατηγορία πολιτικών αφορά στα κίνητρα προς τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας για παραμονή στην απασχόληση. Τα κίνητρα αυτά περιλαμβάνουν κυρίως μέτρα για επαγγελματική κατάρτιση και συνεχή αναβάθμιση των δεξιοτήτων, μέτρα για τη βελτίωση των υπηρεσιών απασχόλησης, καθώς και δραστηριότητες για τη βελτίωση της ποιότητας και των συνθηκών εργασίας, της πρόληψης και διατήρησης της υγείας.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθούμε στην προώθηση της ευελιξίας στην εργασία, ως μέσου βελτίωσης των συνθηκών εργασίας και διευκόλυνσης/ ενθάρρυνσης της παραμονής στην εργασία των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας και όχι αποκλειστικά ως τρόπου διευκόλυνσης της λειτουργίας των επιχειρήσεων. Βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα αυτού του μέτρου είναι η ευέλικτη ρύθμιση της εργασίας, η οποία μπορεί να προσλάβει διάφορες μορφές, να είναι αποδεκτή και από τις δύο πλευρές (εργαζόμενοι και εργοδότες), να είναι φιλική προς τους εργαζόμενους, προσφέροντας ισχυρό δίκτυο ασφάλειας και να αποσκοπεί στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εργαζομένων και των επιχειρήσεων. Η εμπειρία ορισμένων

¹⁴ Κετσετζοπούλου Μ., 2007, *Στρατηγικές Ενεργού Γήρανσης*, Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε., Προώθηση European Profiles Α.Ε., Αθήνα.

χωρών έχει δείξει ότι υπό αυτές τις συνθήκες, η ευελιξία σχετίζεται τόσο με χαμηλότερους ρυθμούς πρόωρης αποχώρησης από την εργασία και μικρότερο αριθμό συντάξεων αναπηρίας, όσο και με τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων.

4. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, αξίζει να σημειωθεί ότι η διαχείριση της ενεργού γήρανσης αποτελεί ουσιαστικά μια μακροχρόνια διαδικασία, η οποία δεν σχετίζεται μόνο με τα τελευταία εργάσιμα χρόνια του ατόμου, αλλά με όλη τη διάρκεια του εργασιακού βίου. Όπως αποδεικνύει η εμπειρία ορισμένων χωρών – Δανία, Νορβηγία, Σουηδία, Φιλανδία - η εφαρμογή συντονισμένων και ευρύτερων πολιτικών, που είναι φιλικές και υποστηρικτές προς το εργατικό δυναμικό ανεξαρτήτως ηλικίας, μέσω της συστηματικής συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων και των εργαζομένων, είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την αύξηση της απασχόλησης και τη μείωση της ανεργίας. Στις χώρες αυτές, οι πολιτικές αντιμετώπισης των προκλήσεων από τη γήρανση του εργατικού δυναμικού δεν επικεντρώνονται μόνο στο τελευταίο στάδιο του εργασιακού βίου των ατόμων και δεν περιορίζονται μόνο σε μεταρρυθμίσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων, αλλά εντάσσονται σε μια ευρύτερη στρατηγική ενεργού γήρανσης. Η στρατηγική αυτή αποσκοπεί στη βελτίωση των συνθηκών και της ποιότητας της εργασίας καθ' όλη τη διάρκεια του εργασιακού βίου, στην ανάπτυξη ευνοϊκού εργασιακού περιβάλλοντος, στην καταπολέμηση της ανεργίας και των διακρίσεων λόγω ηλικίας ή φύλου, με απώτερο σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας των εργαζομένων και των επιχειρήσεων και τη διατήρηση της απασχόλησης και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας γενικά.

Η τοπική αυτοδιοίκηση έχει εμπλακεί σε πολιτικές απασχόλησης, όπως τα Τοπικά Σχέδια για την απασχόληση, το πρόγραμμα Κοινωνικού εργασίου, κ.λπ. Εξάλλου, όπως στην προηγούμενη, έτσι και στη νέα προγραμματική περίοδο, στο *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Υπουργείου Εργασίας για την Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού και Διά Βίου Μάθηση (2014-2020)*, οι παρεμβάσεις ακολουθούν την χωρική/ περιφερειακή διάσταση, δίνοντας έμφαση στις στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης, με την ενεργοποίηση όλων των φορέων της τοπικής κοινωνίας, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες που προκύπτουν σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας. Η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να έχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε δράσεις όπως ο

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

σχεδιασμός και η υποστήριξη εκστρατειών ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης τοπικών επιχειρήσεων και εργαζομένων, διάδοσης τεχνογνωσίας και πρακτικών για εφαρμογή δράσεων σε εργασιακούς χώρους, η δημιουργία φόρουμ, η διεξαγωγή σεμιναρίων σχετικά με τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και την πρόληψη της υγείας στο χώρο εργασίας, ο σχεδιασμός εκπαιδευτικού υλικού, η προώθηση δραστηριοτήτων για συνεργασία μεταξύ εργοδοτών, εκπροσώπων των εργαζομένων και αρμόδιων φορέων σε θέματα ασφάλειας και ευελιξίας, αναβάθμιση δεξιοτήτων, κ.λπ.

Επιχειρηματικότητα ‘Κίνδυνοι’ και Ανταγωνισμός στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας

Ιωάννα Τσίγκανου*

1. Εισαγωγικά

Το παρόν κείμενο στηρίζεται σε ερευνητικό έργο του ΕΚΚΕ ¹ με αντικείμενο τη διερεύνηση συγκεκριμένων όψεων του μεταναστευτικού ζητήματος στη χώρα. Στο εν λόγω έργο, *τόπο* της διερεύνησης αποτέλεσε το θέμα της *εμπορικής επιχειρηματικότητας – ανταγωνιστικότητας και της κοινωνικής συνοχής* αναφορικά με το μεταναστευτικό ζήτημα, το οποίο επελέγη να διευκρινιστεί εμπειρικά σε συγκεκριμένο κοινωνικο-ιστορικά διαμορφωμένο γεωγραφικό *χώρο*, το Εμπορικό Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας. Το αντικείμενο του έργου *κατασκευάστηκε* εξ αρχής με τρόπο που αναδεικνύει την ανάγκη μιας σύνθετης και πολύ-επίπεδης θεωρητικής επεξεργασίας της εμπειρικής συνεύρεσης ποικιλίας δεδομένων.

Είναι γεγονός ότι το κέντρο της Αθήνας αλλά και οι περιοχές του Δήμου της Αθήνας που συναντώνται με το κέντρο της πόλης έχουν υποστεί σημαντικές αλλαγές στη *φυσιογνωμία* τους. Μέσα από τον φακό των κοινωνικών επιστημών έχουν διαπιστωθεί και διατυπωθεί οι λόγοι αυτών των μετασχηματισμών, αλλά και αλλοιώσεων σε ολόκληρο τον ιστορικό βίο της πρωτεύουσας. Για λόγους οικονομίας, αρκεί να μνημονεύσουμε και να θυμίσουμε τις αλλαγές που επέφερε στην πόλη η εσωτερική μετανάστευση πληθυσμών από την ύπαιθρο την μεταπολεμική εποχή της ισχύος και στρεβλής έστω εκβιομηχάνισης της χώρας. Τη διαμόρφωση του οικιστικού τοπίου με την απογείωση της δόμησης των *πολύ-κατοικιών* στην οικονομική βάση

* Διευθύντρια Ερευνών - ΕΚΚΕ

¹ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ», Γ' ΚΠΣ, «Αριστεία σε Ερευνητικά Ινστιτούτα Γ.Γ.Ε.Τ.», Πράξη: «Αριστεία σε Ερευνητικά Ινστιτούτα Γ.Γ.Ε.Τ (2^{ος} κύκλος)». Η μελέτη αποτελεί τμήμα του συνολικού υποέργου του Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών με τίτλο «Αθήνα και μετανάστευση – Οι άλλοι κι εμείς». Το υποέργο χρηματοδοτήθηκε από την εποπτεύουσα αρχή του Ε.Κ.Κ.Ε.. Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (Γ.Γ.Ε.Τ.) – Υπουργείο Ανάπτυξης, και υλοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα από 1/1/06 μέχρι την 31/12/07 υπό την επιστημονική ευθύνη της Δρ Ιωάννας Τσίγκανου, Διευθύντριας Ερευνών, Ινστιτούτου Πολιτικής Κοινωνιολογίας, ΕΚΚΕ και Αν/τριας Διευθύντριας του Ινστιτούτου κατά το ανωτέρω διάστημα. Την ερευνητική ομάδα αποτέλεσαν οι: Δασκαλάκη Καλλιρόη (Συντονίστρια ερευνητικού έργου), Ηλιού Αικατερίνη, Ροϊνιώτη Ελένη, Δενδρινού Χρυσούλα, Βατικιώτης Δημήτρης, Λαμπράκη Ιουλία, Φατούρου Ιωάννα, Ελευθερίου Νίκος, Χαϊνάς Ευάγγελος, Κορομηλάς Ηλίας, Καρκάνια Χριστίνα, Παναγιωτόπουλος Νικόλαος, Δημητρίου Γεώργιος, Τρανουλίδη Ελευθερία, Παπλιάκου Βασιλική.

της αντιπαροχής το οποίο δημιούργησε νέο πρότυπο κοινωνικών σχέσεων και πρακτικών *γεινίασης και γειτονίας*. Τη σταδιακή εγκατάλειψη των παλαιών ‘αριστοκρατικών συνοικιών’ - ενδεικτικά, Πατήσια, Κυψέλη, Παγκράτι – με την εμφάνιση του ‘νέφους’, η οποία συνοδεύτηκε με τη δημιουργία μιας νέας περιβαλλοντικής *ενσυναίσθησης*, με αποτέλεσμα τη μαζική σχεδόν μετακίνηση των κατοίκων τους στα προάστια. Τη σταδιακή μετεγκατάσταση πολλών δημοσίων υπηρεσιών εκτός του κέντρου της Αθήνας, που επέφερε μαρασμό πλήθους συναρτημένων με αυτές εμπορικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων. Την πεζοδρόμηση βασικών παλαιότερα εμπορικών δρόμων και αρτηριών που άλλαξαν την εικόνα και τη *ροή* της πόλης κατά τα πρότυπα των κέντρων ‘άλλων’ πρωτεύουσών, εν πολλοίς ξένων και διαφορετικών από την ιστορική, κοινωνική και πολιτιστική φυσιογνωμία της ελληνικής Πρωτεύουσας. Την αλλαγή χρήσεων γης σε συγκεκριμένες συνοικίες (Πλάκα, Ψυρρή και εσχάτως Γκάζι) ακολουθώντας το αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας *από την παραγωγή στην κατανάλωση*.

Είναι γεγονός, επίσης, ότι με τις πρόσφατες *αυθόρμητες* ή *αναγκαστικές* μετακινήσεις και προσωρινές ή περισσότερο μόνιμες εγκαταστάσεις πληθυσμών και *πολιτισμών που ταξιδεύουν* σε τόπους άλλους από τους τόπους προέλευσης ή καταγωγής τους, το «Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας» συνιστά σημείο συνάντησης του τοπικού με το παγκόσμιο, όπου διασταυρώνονται «*συνεχώς μεταβαλλόμενοι αστερισμοί διαδρομών*»,² και όπου η έννοια του «*ανήκειν*» αποτελεί αντικείμενο συνεχούς διαπραγμάτευσης. Η ανάμειξη χρήσεων, κοινωνικών ομάδων, κοινωνικο-οικονομικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζουν την Πρωτεύουσα είναι φανερή στην περιοχή αυτή, η οποία κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές, μεταβολές και αλλοιώσεις. Στο πλαίσιο αυτό μπορούν να διερευνηθούν και ερωτήματα σχετικά με τους λόγους αυτών των αλλαγών, των μεταβολών στην ιδιωτική και συλλογική κατανάλωση ή/και διάθεση προϊόντων, τη δημιουργία νέων ή η την αλλαγή του χαρακτήρα υφιστάμενων λειτουργιών εμπορίου και αναψυχής, τις εξελίξεις στην αγορά, επεμβάσεις στον χώρο, χρήσεις του δημόσιου χώρου και των υποδομών, κ.λπ.

Η παραπάνω έμφαση στην ιστορική και κοινωνικο-γεωγραφική διάσταση του «χώρου-τόπου», θέτει σημαντικά ερωτήματα για τον τρόπο με τον οποίο

² Massey D., (2005), σελ. 151.

προσεγγίζεται ο χώρος. Ακολουθώντας την προσέγγιση της Βαΐου,³ ο χώρος/τόπος, δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται απλά ως υλικό κατασκεύασμα, αλλά ως προϊόν κοινωνικο-οικονομικών και πολιτισμικών σχέσεων και διαδράσεων, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που κατασκευάζουν όρια σαν αυτά που υπερβαίνουν τα μεταναστευτικά ρεύματα. Η εγκατάσταση και δραστηριοποίηση μεταναστών στον νέο τόπο της πόλης συμβάλλουν στην ανασυγκρότησή του, τον αλλάζουν με τις νοηματοδοτήσεις και τις πρακτικές τους. Ο τόπος αυτός, λοιπόν, αναδεικνύεται σε προνομιακό πεδίο διερεύνησης του μεταναστευτικού ζητήματος. Μελετώντας τη συνάντηση «ντόπιων» και μεταναστών στη γειτονιά και στην πόλη, αποκαλύπτονται διαφορετικές εικόνες και πλευρές της πόλης, πολλαπλασιάζονται οι ιστορίες συγκρότησης και εξέλιξής της, αναδεικνύονται εντέλει, «διαφορετικές πόλεις». Μια τέτοια έμφαση καθιστά δυνατή τη συγκρότηση μιας προσέγγισης που υπογραμμίζει την οπτική των δρώντων υποκειμένων, χωρίς να παραβλέπει τις παγκόσμιες συνδέσεις και αναφορές των πολύ τοπικών εμπειριών και διαδικασιών. Πρόκειται για μια επιλογή που επιχειρεί να αφουγκραστεί αγνοημένες πλευρές της αστικής εμπειρίας.

Μια άλλη συμπληρωματική οπτική αφορά μια αρχική έστω εμπειρική διαπίστωση των τρόπων εκφοράς και έκφρασης του διπόλου ανταγωνιστικότητας και κοινωνικής συνοχής⁴ στο Ιστορικό Εμπορικό Κέντρο της Αθήνας, που αποτέλεσε και αποτελεί και κέντρο ποικίλης φύσης επιχειρηματικών και λοιπών κοινωνικών ανταλλαγών, πρακτικών και δραστηριοτήτων, τουλάχιστον από την ίδρυση του Νέου Ελληνικού Κράτους μέχρι σήμερα⁵. Μία πρόσθετη οπτική αφορά τη σχέση «εθνοτικής» και «ντόπιας» επιχειρηματικότητας.⁶ Μια επιπλέον οπτική μπορεί να αποτελέσει το διηθητικό φίλτρο σχετικά με την ανασηματοδότηση των όρων και προϋποθέσεων, καθώς και των συνεπών επιπτώσεων της ανάληψης 'κινδύνων', 'ρίσκου' και

³ Βλ. σχετικά Βαΐου Ντ. κ. ά., (2007), ανωτ. σημ., (εδώ σελ. 63), και όπου αυτή παραπέμπει.

⁴ Βλ. Κανδύλης Γ., Αράπογλου Β., Μαλούτας Θ., (2007): «Μετανάστευση και το δίπολο 'Ανταγωνιστικότητα – Κοινωνική Συνοχή' στην Αθήνα », στο ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ τ. 13, σελ. 35-54.

⁵ Ο.πρ., σελ. 51.

⁶ Βλ. σχετικά, Μαυρομμάτης Γ. (2007): «Μορφές Εθνοτικής Επιχειρηματικότητας στην Αθήνα», ανακοίνωση στο Συνέδριο ΙΜΕΠΟ, Αθήνα, Light I., (1972): "Ethnic Enterprise in America: Business and Welfare among Chinese, Japanese and Blacks", Berkeley, University of California Press, Bonacich E. (1973): "A theory of middleman minorities", American Sociological Review, no 38, 583-594, Light I. & Bonacich E. (1988): "Immigrant Entrepreneurs: Koreans in Los Angeles 1965-82", Berkeley and Los Angeles, University of California, Rath J. & Kloosterman R., (2000): "Outsider's Business: A Critical Review of Research on Immigrant Entrepreneurship", International Migration Review, no 34(3): 656-680, Kloosterman R. & Rath J., (2001): "Immigrant Entrepreneurs in Advanced Economies: mixed embeddedness further explored", Journal of Ethnic and Migration Studies, no. 27(2): 189-202.

‘διακινδυνεύσεων’, τόσο για το οικονομικό, όσο και για το ποινικό πεδίο της ελληνικής σκηνής των συναφών δραστηριοτήτων. Σημαντικό μέρος στο θεωρητικό προβληματισμό μπορεί να καταλαμβάνει η διασάφηση των μειγμάτων «δημοσίου – ιδιωτικού», καθώς και «δημόσιας τάξης και ασφάλειας και ιδιωτικής ασφάλειας – ασφάλισης».

2. Τα δεδομένα και η ερμηνεία τους

Στη βάση του παραπάνω κατασκευασμένου θεωρητικού αντικειμένου, το εμπειρικό υλικό που προέκυψε από την επιτόπια έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Εμπορικό Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας⁷, μπορεί πράγματι να καταδείξει ότι οι καταγραμμένες εμπειρίες «ντόπιων» και μεταναστών εμφανίζουν έναν χώρο περισσότερο ομογενοποιημένο παρά «διαιρεμένο ήδη σε τόπους», που με τη σειρά τους είναι οριοθετημένοι και χωρισμένοι. Επίσης, αμφισβητούν αντιλήψεις για τη μη διαπερατότητα των ορίων, επανερμηνεύουν από διαφορετικές οπτικές τη συνέχεια/ασυνέχεια του χώρου, τις πολλαπλότητες και το δυναμισμό του.

Όπως έχουμε ήδη τονίσει και αλλού,⁸ η αναδιάταξη των σχέσεων δημόσιου – ιδιωτικού και η επανεξέταση των παραγόντων «ρίσκου», «κινδύνων» και «διακινδυνεύσεων» για τον Έλληνα επιχειρηματία που δραστηριοποιείται στο Ιστορικό Εμπορικό Κέντρο της Αθήνας είναι πλέον εμφανείς. Επιπλέον, όπως καταδεικνύεται εμπειρικά, οι έννοιες της ασφάλειας και της απειλής αποκτούν ένα ιδιότυπο περιεχόμενο που διευκολύνει τη μεταφορά «κινδύνων» και «επικινδυνοποιήσιμων» συμπεριφορών και πρακτικών από το οικονομικό στο ποινικό πεδίο, με σημαντικές προεκτάσεις και συνέπειες για το δίπολο ανταγωνιστικότητα και κοινωνική συνοχή. Στο πεδίο του μείγματος δημόσιου – ιδιωτικού παρατηρούμε σειρά θεσμικών αλλοιώσεων, που οδηγούν ή συνεπικουρούν σε μια θεσμική απορρύθμιση του «εγκλήματος και της τιμωρίας».

Οι νέου τύπου ρυθμιστικές παρεμβάσεις του κράτους φαίνεται να καθοδηγούνται πλέον από τη νεοφιλελεύθερη πρόσμειξη του ανταγωνισμού της αγοράς, των ιδιωτικοποιήσεων κρατικών / δημόσιων θεσμών και θεσμικών οργάνων και την

⁷ Τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν με τη διενέργεια 1200 συνολικά συνεντεύξεων σε Έλληνες επιχειρηματίες, οι οποίοι κατά τον χρόνο της έρευνας δραστηριοποιούντο στο Εμπορικό Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας και τέσσερις λουπές περιοχές ελέγχου.

⁸ Τσίγκανου Ι. (2013): «Επιχειρηματικότητα, ‘κίνδυνοι’ και ανταγωνισμός στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας: η κατασκευή ενός ερευνητικού αντικειμένου», στο Μαλούτας Θ. κ. ά. (επιμ.), «Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα», Αθήνα, ΕΚΚΕ, σελ. 145-167.

κρατική εξ αποστάσεως - ή αποκεντρωμένη κατ' άλλους - διευθέτηση των κρίσεων. Αυτές οι νέες μορφές διακυβέρνησης φαίνεται πως οδηγούν πλέον στην ανακατασκευή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών πεδίων, με τρόπο που εμφανίζει κρίσιμες συνέπειες και στην αστυνόμευση και τον έλεγχο του εγκλήματος.

Η επιβολή ενός καινοφανούς κυβερνητικού ορθολογικού προτύπου ελέγχου του εγκλήματος⁹ που είναι ευθυγραμμισμένο με τη νέα αντίληψη της ρυθμιστικής κυβερνητικοποίησης του κοινωνικού ("governmentality of the social"¹⁰) πιστοποιείται και εμπειρικά. Μια Νέα Ποινολογία¹¹ εμφανίζεται, εμποτισμένη από τις νέες ρυθμιστικές προληπτικού τύπου διαχειριστικές κυβερνητικές παρεμβάσεις ελέγχου της διακινδύνευσης¹², που φαίνεται πως εδράζονται πλέον στη λογική της έντασης της ευθύνης του κοινωνικού υποκειμένου ("responsibilization") και της αξίας της επιστράτευσης ιδιωτικών μηχανισμών κάλυψης ή ανάληψης του κινδύνου ("actuarial logic")¹³. Πρακτικές που υποδεικνύουν μια ένταση της χρήσης του αστικού δικαίου (αστικοποίηση του ποινικού δικαίου) για την επίτευξη στόχων της ποινικής δικαιοσύνης¹⁴. Η συνεχώς εντεινόμενη προώθηση μοντέλων ιδιωτικής ασφάλισης για την ανάληψη του κινδύνου έχει ως αποτέλεσμα η συμπτωματολογία του εγκλήματος να διασπείρεται ανάμεσα σε κατηγορίες ριψοκίνδυνων θυμάτων¹⁵. Επιπλέον, οι κατηγοριοποιήσεις στις οποίες επιδίδονται οι ασφαλιστικές εταιρείες δεν συνιστούν εννοιολογικές ταξινομίες στη βάση κοινών κοινωνικών χαρακτηριστικών ταυτότητας ανάμεσα στα μέλη, αλλά τεχνικές κατασκευές που ιεραρχούνται στη βάση σειράς χαρακτηριστικών, που συνδέονται με τις εκτιμήσεις και αποτιμήσεις των κινδύνων¹⁶,

⁹ D. Garland (1997): "Governmentality and the problem of crime", Theoretical Criminology, Vol. 1, no 2, σελ. 173 – 214.

¹⁰ Βλ. σχετική βιβλιογραφία με την έννοια του Foucault στο G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (eds), (1991): "The Foucault Effect", Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

¹¹ Βλ. σχετικά D. Garland (1985): "Punishment and Welfare", Aldershot, Gower, London, D. Garland (1990): "Punishment and Modern Society", Oxford, Clarendon Press, M. Feeley & J. Simon (1992): "The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implications", Criminology, No 30, 449-474.

¹² U. Beck (1992): "Risk Society: Towards a New Modernity", Newbury Park, Sage, London.

¹³ D. Nelken (ed.) (1994): "The Futures of Criminology", London Sage.

¹⁴ Sh. L. Roach Anleu (1998): "The role of civil sanctions in social control: a socio-legal examination", in Lorraine Green Mazerolle and Ian Roehl (eds.) "Civil Remedies", New York, Criminal Justice Press.

¹⁵ N. Reichman (1986): "Managing crime risks: toward an insurance based model of social control", Research in Law, Deviance and Social Control, no 8, 151-72, F. Ewald (1991): "Insurance and risk", in Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds): "The Foucault Effect: Studies in Governmentality", London, Harvester, Wheatsheaf, pg. 201-5.

¹⁶ F. Ewald (1991) ibid, J. Simon (1987): "The emergence of a risk society: insurance, law and the state", Socialist Review, no 95, 61-89, J. Simon (1988): "The Ideological Effects of actuarial practices", Law and Society Review, no 22, 771-800.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

με αποτέλεσμα έναν επιπλέον κατακερματισμό του κοινωνικού σώματος, στη βάση της οικονομικής δυνατότητας αυτών των ίδιων των κοινωνικών μελών για την κάλυψη πιθανών κινδύνων. Στη συνέχεια, το κοινωνικό σώμα αφενός στρωματοποιείται ανά ασφαλή ή επικίνδυνη περιοχή και αφετέρου διασπάται περισσότερο, στη βάση της εκδήλωσης υγιούς κοινωνικής συμπεριφοράς με αυτοματοποιημένα και ηλεκτρονικά ελεγχόμενα μέσα και κριτήρια.

Καθώς η ηλεκτρονική αυτοματοποίηση του κοινωνικού ελέγχου εντείνεται, η ανάγκη καλλιέργειας αμοιβαίων κοινωνικών σχέσεων εμπιστοσύνης, διαλόγου, διαπραγμάτευσης καθώς και ανάπτυξης των κοινωνικών δεξιοτήτων της παλιάς, ευχάριστης, καλής γειτονιάς και γειτονιάς, μειώνεται. Και στο σημείο αυτό εντοπίζεται το παράδοξο της ασφάλειας. Η αίσθηση ασφάλειας, αλλά και αυτή η ίδια η ασφάλεια του πολίτη, δεν επιτυγχάνονται πλέον ως αποτέλεσμα των γνωστών μας συνεκτικών διαδικασιών κοινωνικής αλληλεπίδρασης, αλλά διασπείρονται τεχνικά ανάμεσα στα ευαισθητοποιημένα μέλη μιας κοινωνίας με διαταραγμένη ήδη κοινωνική συνοχή, που έχουν βαθειά καλλιεργημένη πλέον την επίγνωση της ευάλωτης κοινωνικής τους θέσης. Αυτή ακριβώς η τεχνητή προσφορά ασφάλειας που διατρέχει τη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα, οδηγεί στην κοινωνική διεκδίκηση της αύξησής της.¹⁷

¹⁷ Βλ. Σχετικά Lianos M. & M. Douglas (2000).

Βιβλιογραφία

Audretsch D. B., 2003, “Entrepreneurship: A survey of the literature”, *Enterprise Papers*, 14, Enterprise Directorate General, European Commission.

Beck U., 1992, *Risk Society: Towards a New Modernity*, London, Sage,

Bernhardt I., 1994, “Comparative Advantage in Self-Employment and Paid Work”, *Canadian Journal of Economics*, 27, 273-289.

Blau D. M., 1985, “Self-Employment and Self-Selection in Developing Country Labor Markets”, *Southern Economic Journal*, 52, 351-363.

Bolle M., De Bal, 1997, «Η ψυχοκοινωνιολογία ενός ταυτοτικού ζητήματος: έθνος, υπερεθνικότητα και υποεθνότητες», στο Ναυρίδης Κ. & Χρηστάκης Ν., *Ταυτότητες*, Καστανιώτης, Αθήνα.

Bonacich E., 1973, “A theory of middleman minorities”, *American Sociological Review*, 38, 583-594.

Budd L. & Hirmis A., 2004, “Conceptual Framework for Regional Competitiveness”, *Regional Studies*, No 38(9), 1015-28.

Castel R., 1991, “From ‘Dangerousness’ to Risk”, στο G. Burchell, C. Gordon and P. Miller (eds), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, 281-98, University of Chicago Press.

Castells M., 1996, *The Rise of Network Society*, Oxford, Blackwell.

Cliford J., 2001, “Travelling Cultures”, στο L. Grossberg, C. Nelson & P.A. Treichler (eds), *Cultural Studies*, Routledge, London, 96-116.

Deleuze D., 1995, “Postscript on Control Societies”, στο *Negotiations* (μτφρ. από M. Jouglin), New York, Columbia University Press, 177-82.

Dyck I. & MacLaren A. T. , 2004, Telling It like It is... Gender, Place and the Multiculturalism of Immigrant Women’s Settlement Narratives”, στο *Gender, Place and Culture*, no 11 (4), 513 – 534.

Ewald F., 1991, "Insurance and risk", in Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, London, Harvester, Wheatsheaf, 201-5.

Feeley M., & J. Simon, 1992, 'The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implication', *Criminology*, 30, 449-474.

Franklin J., (ed.), 1998, *The Politics of Risk Society*, Cambridge, Polity Press.

Garland D., 1985, *Punishment and Welfare*, Aldershot, Gower, London.

Garland D., 1990, *Punishment and Modern Society*, Oxford, Clarendon Press.

Garland D., 1997, "Governmentality and the problem of crime", *Theoretical Criminology*, 1(2), 173 – 214.

Green N., 2002, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης*, Σαββάλας, Αθήνα.

Kearns A. & Forest R., 2000, "Social cohesion and multilevel urban governance", *Urban Studies*, 37(5/6), 995-1017.

Kitson et al., 2004, "Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept", *Regional Studies*, 38(9), 991-9.

Kloosterman R. & Rath J., 2001, "Immigrant Entrepreneurs in Advanced Economies: mixed embeddedness further explored", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(2), 189-202.

Lianos M., & M. Douglas, 2000, "Dangerization and the end of deviance", *British Journal of Criminology*, 40 (2), 261-278.

Light I. & Bonacich E., 1988, "Immigrant Entrepreneurs: Koreans in Los Angeles 1965-82", Berkeley and Los Angeles, University of California.

Light I. & Gold S.J., 2000, *Ethnic Economies*, Academic Press, San Diego.

Light I., Bernard R., & Kim R., 1999, "Immigrant Incorporation in the Garment Industry of Los Angeles", *International Migration Review*, no 33(1), 5-25.

Light I., 1972, *Ethnic Enterprise in America: Business and Welfare among Chinese, Japanese and Blacks*, Berkeley, University of California Press.

- Maloutas Th. & Pantelidou M., 2004, "The Glass Menagerie of Urban Governance and Social Cohesion: Concepts and Stakes/Concepts as Stakes", *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(2), 449-465.
- Massey D., 2005, *For Space*, Oxford, Sage.
- Nelken D., (ed.), 1994, *The Futures of Criminology*, London Sage.
- O'Malley P., 1992, «Risk, Power and Crime Prevention», *Economy and Society*, 21, 252-75.
- O'Malley P., 1996, «Risk and Responsibility», in A. Barry, T. Osborne and N. Rose (eds), *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government*, 189-207, London, UCL Press.
- Pecoud A., 2001, "The cultural dimension of entrepreneurship in Berlin's Turkish economy", *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 17, 153-168.
- Portes A. & Bach R.L., 1985, *Latin Journey: Cubans and Mexican Immigrants in the United States*, Berkeley, University of California Press.
- Portes A., & Zhou M., 1992, "Gaining the upper hand: Economic Mobility among Immigrants and Domestic Minorities", *Ethnic and Racial Studies*, 15(4), 491-522.
- Rath J. & Kloosterman R., 2000, "Outsider's Business: A Critical Review of Research on Immigrant Entrepreneurship", *International Migration Review*, 34(3), 656-680.
- Reichman N., 1986, "Managing crime risks: toward an insurance based model of social control", *Research in Law, Deviance and Social Control*, 8, 151-72.
- Rigakos G., 1998, "Critical Reflections on Social Theory, Actuarialism and 'Risk Society'", *The Critical Criminologist*, 8, 17-19,22.
- Roach Anleu L., 1998, "The role of civil sanctions in social control: a socio-legal examination", in Lorraine Green Mazerolle and Ian Roehl (eds), *Civil Remedies*, New York, Criminal Justice Press.
- Robinson R., 2005, *Beyond the State – Bounded Immigrant Incorporation Regime*, The North – South Institute, Ottawa.

- Saunders P., 1981, *Social Theory and the Urban Question*, Allen & Unwin, London.
- Simon J., 1987, "The emergence of a risk society: insurance, law and the state", *Socialist Review*, 95, 61-89.
- Simon J., 1988, "The Ideological Effects of actuarial practices", *Law and Society Review*, 22, 771-800.
- Simon J., 1993, *Poor Discipline: Parole and the Social Control of the Underclass 1890-1990*, Chicago, University of Chicago Press.
- Turok I., 2004, "Cities, Regions and Competitiveness", *Regional Studies*, vol. 38(9), 1069-83.
- Urry J., 2005, "Transnationalism, Cosmopolitanism and Globalisation", *Current Sociology*, no 53, 113-135.
- Zhou M., 2004, "Revisiting Ethnic Entrepreneurship: Convergencies, Controversies and Conceptual Advancements", *International Migration Review*, 38(3), 1040-74.
- Βαΐου Ντ., 2000, « Πόλη και Πολίτες. Η καθημερινή ζωή και το 'δικαίωμα στην πόλη' », στο Μοδινός Μ., Ευθυμίουπουλος Η., (επιμ.), *Η βιώσιμη πόλη*, Στοχαστής, Αθήνα, 204-216.
- Βαΐου Ντ. κ. ά., 2007, «Μετανάστευση, Φύλο, Αστικός Χώρος: Αναζητώντας τις αλληλοτομίες τριών προσεγγίσεων στην Αθήνα», στο *Γεωγραφίες*, 13, 55-65.
- Κανδύλης Γ., Αράπογλου Β., Μαλούτας Θ., 2007, «Μετανάστευση και το δίπολο 'Ανταγωνιστικότητα – Κοινωνική Συνοχή' στην Αθήνα », στο *Γεωγραφίες*, 13, 35-54.
- Κανταντζόγλου Ρ. & Πετρονώτη Μ., 2000, *Όρια και Περιθώρια: Εντάξεις και Αποκλεισμοί*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Κωνσταντοπούλου Χρ., 1999, «Εισαγωγή: Αναφορά στην έννοια και στις όψεις των σύγχρονων αποκλεισμών», στο Κωνσταντοπούλου Χρ. κ.ά. (επιμ.), *Εμείς και οι Άλλοι: Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 11-12.

Λιανός Θ. & Ψειρίδου Α., 2006, «Επιχειρηματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα», Αθήνα, ανακοίνωση στο Συνέδριο ΙΜΕΠΟ *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες, Πολιτικές, Προοπτικές*, Αθήνα 23-24 Νοεμβρίου 2006.

Μαλούτας Θ. κ. ά., 2007, «Η απόρριψη του ‘άλλου’ ως τρόπος αντιμετώπισης της ετερότητας», στο Καφετζής Π. – Μαλούτας Θ. – Τσίγκανου Ι. (επ.), *Πολιτική – Κοινωνία – Πολίτες*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σελ. 65 επ.

Μαυρομμάτης Γ., 2007, «Μορφές Εθνοτικής Επιχειρηματικότητας στην Αθήνα», ανακοίνωση στο Συνέδριο ΙΜΕΠΟ, Αθήνα.

Ψυχοπαίδης Κ., 1996, «Δημόσιος χώρος και κοινωνικοπολιτικές αξίες», στο συλλογικό τόμο με τίτλο *Όρια και σχέσεις δημοσίου και ιδιωτικού*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1996, 25-36.

Η διαδικασία της ενσωμάτωσης σε τοπικό επίπεδο: Η περίπτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών στον Δήμο Αθηναίων

Τραμουντάνης Άγγελος *

1. Εισαγωγή

Η ενσωμάτωση των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής συνιστά ένα από τα πλέον κρίσιμα ζητήματα που οι πολιτικοί παράγοντες, τόσο σε κεντρικό όσο και στο τοπικό επίπεδο, καλούνται να διαχειριστούν. Η επιτυχής διαχείριση της εν λόγω διαδικασίας μπορεί να οδηγήσει στην πλήρη και αποτελεσματική ενσωμάτωση του μεταναστευτικού δυναμικού, καταγράφοντας ως οφέλη της κοινωνίας υποδοχής το ανθρώπινο κεφάλαιο με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Αντιθέτως, η αποτυχία ενσωμάτωσης μπορεί εν δυνάμει να οδηγήσει σε διαδικασίες φτώχειας, γκετοποίησης και αποκλεισμού, μέρους ή του συνόλου του μεταναστευτικού πληθυσμού. Οι παραπάνω συνέπειες αφορούν τόσο τους μετανάστες πρώτης γενιάς, πολύ περισσότερο όμως τα παιδιά αυτών, τα οποία συχνά δεν γνωρίζουν άλλον τόπο διαμονής.

Στο πλαίσιο αυτό, το παρόν άρθρο επιχειρεί να συμβάλει στην επιστημονική βιβλιογραφία για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς στην Ελλάδα, εκκινώντας από την ανάλυση των θεωρητικών μοντέλων που έχουν προταθεί για την ερμηνεία της ενσωμάτωσης των μεταναστών, και ιδίως των παιδιών τους, στην κοινωνία υποδοχής και ορίζοντας το πλαίσιο στο οποίο αυτή λαμβάνει χώρα. Ακολουθεί η επισκόπηση άλλων ερευνών που έχουν υλοποιηθεί αναφορικά με τη δεύτερη γενιά μεταναστών στην Ελλάδα και παρατίθενται τα κύρια συμπεράσματά τους. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας που υλοποιήθηκε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σε συνεργασία με άλλους φορείς, με ιδιαίτερη έμφαση στους μετανάστες που διαμένουν στον Δήμο Αθηναίων. Το άρθρο ολοκληρώνεται με τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής προς τον εν λόγω Δήμο, οι οποίες στόχο έχουν τη διευκόλυνση της ενταξιακής διαδικασίας των μεταναστών δεύτερης γενιάς.

* Ερευνητής ΕΚΚΕ

2. Θεωρητικοί σχηματισμοί για τη δεύτερη γενιά μεταναστών: από την “αφομοίωση” στο “συγκριτικό ενταξιακό πλαίσιο”

Το ζήτημα της μετανάστευσης και οι συνέπειες αυτού αποτέλεσαν μια από τις μείζονες θεματικές με τις οποίες ασχολήθηκε η κοινωνιολογική Σχολή του Σικάγου στις Ηνωμένες Πολιτείες, κατά τις δεκαετίες του 1920 και 1930. Εργασίες όπως αυτές του Park (Park και Burgess 1921, Park 1928) και των Thomas και Zanniecki (1927) έθεσαν το θεωρητικό υπόβαθρο για τη “θεωρία της αφομοίωσης”¹. Η αντίληψη για την αφομοίωση, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τα μέλη της Σχολής κατά τις δεκαετίες του 1920 και 1930 και εμπλουτίστηκε στη συνέχεια από τους μαθητές τους, αποτέλεσε, τουλάχιστον έως τη δεκαετία του 1960, τον ακρογωνιαίο λίθο για την κοινωνιολογική σκέψη που αφορά στη μετανάστευση.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι μετανάστες γίνονται αντιληπτοί ως ένα ενιαίο σώμα, με κάθε διαδοχική γενιά να ενσωματώνεται ολοένα και περισσότερο στην αμερικανική κοινωνία, επιδεικνύοντας μια σταθερή και συνεχώς ανοδική κινητικότητα στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας. Η θεωρία της αφομοίωσης υποστηρίζει, επιπλέον, ότι οι μετανάστες θα απεμπολήσουν σταδιακά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνίας της χώρας προέλευσης, υιοθετώντας τις αξίες και συμπεριφορές των γηγενών, ενώ θα χρησιμοποιούν την αγγλική γλώσσα όλο και περισσότερο στη θέση της μητρικής τους γλώσσας. Εν κατακλείδι, η αφομοίωση² με τους γηγενείς είναι ζήτημα χρόνου και αφορά όλους τους μετανάστες εν γένει. (Gordon 1964, Gans 1992).

Το αφομοιωτικό μοντέλο υπήρξε το κυρίαρχο εργαλείο ερμηνείας της μεταναστευτικής εμπειρίας στις Ηνωμένες Πολιτείες έως και τη δεκαετία του 1960. Ωστόσο, όπως παρατηρεί η Heisler (2000: 79), το μοντέλο απέτυχε να ερμηνεύσει την επίμονη ύπαρξη εθνικών ανισοτήτων και συγκρούσεων, ή την “επανεμφάνιση” του παράγοντα της εθνικότητας. Κατά συνέπεια, προτάθηκαν νέα θεωρητικά σχήματα τα οποία προσπάθησαν να ερμηνεύσουν το νέο αυτό περιβάλλον και τις διαφορετικές

¹ Στην αγγλική ορολογία: assimilation theory.

² Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, ο όρος “αφομοίωση” χρησιμοποιείται όπως προτάθηκε από τη σχολή του Σικάγου και αναλύεται στην παράγραφο αυτή. Οι όροι “ενσωμάτωση” και “ένταξη” χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι, και αφορούν τη δυναμική, συνεχή και πολυδιάστατη διαδικασία, η οποία αφορά τόσο τους μετανάστες, όσο και τους γηγενείς. Σε αντίθεση με την “αφομοίωση”, όπου οι μετανάστες εγκαταλείπουν απολύτως την προηγούμενη ταυτότητά τους, κατά την “ένταξη” διατηρούν τις παραδόσεις και τα ήθη της χώρας προέλευσής τους, τα οποία προσαρμόζουν πλέον στις νέες συνθήκες της χώρας υποδοχής.

εμπειρίες και διαδρομές των μεταναστών. Μεταξύ αυτών, κυρίαρχη θέση απέκτησε η θεωρία της *‘κατατμημένης αφομοίωσης’*³.

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε πρώτη φορά από τους Portes και Zhou (1993), και αφορούσε τα παιδιά των μεταναστών που έφτασαν στις ΗΠΑ μετά το 1965⁴. Σύμφωνα με το υπόδειγμά τους, ως παιδιά μεταναστών ορίζονται εκείνα τα οποία έχουν τουλάχιστον έναν γονιό ο οποίος έχει γεννηθεί στο εξωτερικό. Ο Rumbaut προχώρησε την ανάλυση σε μεγαλύτερο βάθος, ορίζοντας ως *‘1,5 γενιά’* τα παιδιά εκείνα που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό αλλά έχουν μεγαλώσει στη χώρα υποδοχής (Rumbaut και Ima 1988). Συνεπώς, ο όρος *“παιδιά των μεταναστών”* αφορά τόσο την 1,5 όσο και τη δεύτερη γενιά (Portes και Rumbaut 2001).

Στο πλαίσιο της εν λόγω ανάλυσης, ο Portes και οι συνεργάτες του, χρησιμοποιώντας μακροχρόνια έρευνα *“πάνελ”*⁵ η οποία διεξήχθη κατά τη δεκαετία του 1990⁶, διαπιστώνουν ότι πλέον δεν υφίσταται μόνο μια, ενιαία γραμμική ενσωμάτωση όπως προβλέπει το παραδοσιακό μοντέλο της αφομοίωσης. Αντίθετα, διαπιστώνουν ότι η διαδικασία της ενσωμάτωσης δύναται να λάβει πλέον διαφορετικές μορφές. Συνεπώς, το κεντρικό ερώτημα δεν είναι εάν η δεύτερη γενιά μεταναστών θα ενσωματωθεί στην αμερικανική κοινωνία, αλλά σε ποιο συγκεκριμένο τμήμα της αμερικανικής κοινωνίας θα ενσωματωθεί (Portes και Zhou 1993: 82, Portes και Rumbaut 2001: 55).

Έτσι, σύμφωνα με τους ερευνητές, τα παιδιά των μεταναστών έχουν μπροστά τους τρεις διαδρομές, οι οποίες τους οδηγούν σε διαφορετικούς κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς προορισμούς:

- Η πρώτη διαδρομή είναι αυτή της παραδοσιακής αφομοίωσης και ένταξης στη (λευκή) μεσαία τάξη.

³ Στην αγγλική ορολογία: *segmented assimilation*. Στην ελληνική βιβλιογραφία η θεωρία αυτή απαντάται και ως *‘τμηματοποιημένη’* ή *‘τμηματική αφομοίωση’*.

⁴ Τη χρονιά εκείνη τέθηκε σε ισχύ ο Νόμος για τη Μετανάστευση και Ιθαγένεια (Immigration and Nationality Act), ο οποίος ήρε ορισμένους από τους περιορισμούς στη μετανάστευση προς τις ΗΠΑ, όπως αυτοί είχαν τεθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1920.

⁵ Children of Immigrants Longitudinal Study (CILS).

⁶ Για τη μεθοδολογία της έρευνας CILS βλέπε Portes and Rumbaut 2001: 22.

- Η δεύτερη διαδρομή είναι η εκ διαμέτρου αντίθετη της πρώτης, μια διαδρομή δηλαδή η οποία οδηγεί σε μόνιμη φτώχεια και σε μια περιθωριοποιημένη υπό-τάξη⁷.
- Η τρίτη διαδρομή οδηγεί σε ταχεία οικονομική ανέλιξη, με ηθελημένη ωστόσο διατήρηση εκ μέρους τους των διακριτών χαρακτηριστικών της μεταναστευτικής κοινότητας από την οποία προέρχονται (Portes και Zhou 1993: 82).

Τα επόμενα χρόνια η θεωρία επεκτάθηκε, ενσωματώνοντας και άλλες πιθανές διαδρομές (Portes, Fernandez-Kelly και Haller 2005, 2009). Στο σημείο αυτό, κρίσιμο είναι να σημειωθεί πως, σε αντίθεση με τη δεύτερη γενιά που υπήρξε το αντικείμενο μελέτης της Σχολής του Σικάγου, και για την οποία υποστηρίχθηκε πως η ενσωμάτωση υπήρξε γραμμική και ανοδική, η δεύτερη γενιά στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1990 φαίνεται πως αντιμετώπισε τρία κύρια εμπόδια στην εκπαιδευτική και επαγγελματική της ανέλιξη. Το πρώτο εμπόδιο ήταν η διάκριση με βάση τα φυλετικά χαρακτηριστικά, το δεύτερο η διχοτόμηση-κατάτμηση της αγοράς εργασίας, και το τρίτο η γκετοποίηση (Portes και Rumbaut 2001: 55).

Ως προς τα φυλετικά χαρακτηριστικά, και σε αντίθεση με το παρελθόν όπου οι μετανάστες υπήρξαν κυρίως Ευρωπαίοι λευκοί και συνεπώς σχετικά εύκολο να αναμιχθούν με τους υπόλοιπους πολίτες των ΗΠΑ, η πλειοψηφία της δεύτερης γενιάς μεταναστών διαθέτει φαινότυπο αρκετά διαφορετικό, δεδομένου ότι προέρχεται πλέον από χώρες της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής. Κατά συνέπεια, η διαφορετικότητα με βάση τα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά, καθώς και οι διακρίσεις που βασίζονται σε αυτά, θέτουν εμπόδια τόσο στην εργασιακή κινητικότητα, όσο και την κοινωνική ενσωμάτωσή τους.

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η αγορά εργασίας των Ηνωμένων Πολιτειών χαρακτηρίστηκε από την έντονη ζήτηση για ανειδίκευτους εργάτες και τη συνεπακόλουθη απορρόφηση αυτών από την τότε ακμάζουσα βιομηχανία, καθιστώντας, με τον τρόπο αυτό, εύκολη και επιθυμητή την ομαλή ανοδική πορεία των μεταναστών σε ανώτερες θέσεις. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1950, ξεκινά μια διαδικασία αποβιομηχανοποίησης η οποία μεταβάλλει την αγορά εργασίας των ΗΠΑ,

⁷ Στην αγγλική ορολογία: underclass.

δημιουργώντας το εξής δίπολο: μεγάλη ζήτηση για ανειδίκευτους εργάτες και εξίσου μεγάλη ζήτηση για εργαζόμενους υψηλής ειδίκευσης. Το εν λόγω δίπολο δυσχεραίνει περαιτέρω την τότε δεύτερη γενιά μεταναστών, καθώς αυτή αφενός δεν διαθέτει τα εφόδια για θέσεις υψηλής ειδίκευσης, αφετέρου οι ανειδίκευτες θέσεις εργασίας δεν προσφέρουν πλέον δυνατότητες για επαγγελματική και οικονομική ανέλιξη (Portes και Rumbaut 2001: 56-59).

Το τρίτο εμπόδιο αφορά το κοινωνικό πλαίσιο τόσο των περιοχών στις οποίες ζουν τα παιδιά των μεταναστών, όσο και των σχολείων στα οποία φοιτούν. Η δεύτερη γενιά μεταναστών τείνει να διαμένει στις περιοχές εκείνες που οι Wacquant και Wilson ονομάζουν “υπερ-γκέτο” (1989: 11), και οι οποίες χαρακτηρίζονται από περιθωριοποίηση, έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης, υψηλή εφηβική εγκυμοσύνη και υψηλή εγκληματικότητα. Στις περιοχές αυτές, τα μέλη της μειονότητας θεωρούν ότι οι κρατικοί θεσμοί είναι υπεύθυνοι για την κοινωνική και οικονομική τους περιθωριοποίηση, ενώ ειδικότερα τα παιδιά των μεταναστών αντιμετωπίζουν τα σχολεία και το προσωπικό που απασχολείται σε αυτά ως όργανα της φυλετικής καταπίεσης. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν σε μια σειρά ανεπιθύμητων επιπτώσεων, όπως η πρόωγη εγκατάλειψη του σχολείου, η συμμετοχή σε συμμορίες ή/και το εμπόριο των ναρκωτικών. Οι Portes και Rumbaut καταλήγουν ότι τα παιδιά των μεταναστών ενσωματώνονται στην αμερικανική κοινωνία, αλλά με εκ διαμέτρου αντίθετους όρους από αυτούς της ανοδικής κινητικότητας, σε μια διαδρομή που ονομάζουν ‘καθοδική αφομοίωση’⁸ (Portes και Rumbaut 2001: 59).

Η θεωρία της ‘κατατμημένης αφομοίωσης’ των Portes και Rumbaut έτυχε καθολικής αναγνώρισης από την επιστημονική κοινότητα και παρείχε το θεωρητικό υπόβαθρο για σειρά ερευνών που υλοποιήθηκαν στη συνέχεια από άλλους ερευνητές. Σε πρόσφατο άρθρο τους, οι Stepick και Stepick (2010: 1153) πραγματοποιώντας ενδελεχή επισκόπηση του συνόλου των ερευνών αυτών, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι παράγοντες που δύνανται να ερμηνεύσουν τα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά επιτεύγματα της δεύτερης γενιάς μεταναστών μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δυο κύριες κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ατομικούς και οικογενειακούς παράγοντες, ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει παράγοντες που σχετίζονται με την κοινότητα των μεταναστών.

⁸ Στην αγγλική ορολογία: downward assimilation.

Στο πλαίσιο της πρώτης κατηγορίας, υποστηρίζεται ότι η κοινωνική και οικονομική κατάσταση των γονιών συνιστά την κύρια μεταβλητή, βάσει της οποίας δύναται να ερμηνευθεί η εκπαιδευτική και επαγγελματική εξέλιξη των παιδιών των μεταναστών (Portes και Rumbaut 2006). Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η δομή της οικογένειας, όπως επίσης και οι πρακτικές ανατροφής των παιδιών, καθώς παιδιά από μονογονεϊκές οικογένειες τείνουν να αντιμετωπίζουν περισσότερες εκπαιδευτικές δυσκολίες. Το φύλο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα, καθώς τα κορίτσια τείνουν να έχουν υψηλότερους βαθμούς και να συμμετέχουν για περισσότερα χρόνια στο εκπαιδευτικό σύστημα (Portes, Fernandez-Kelly και Haller 2005:1026). Τέλος, το καθεστώς νόμιμης διαμονής φαίνεται να συσχετίζεται θετικά με τη μακρόχρονη συμμετοχή των παιδιών των μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα (Bean, Brown και Rumbaut 2004: 9).

Η μεταναστευτική κοινότητα φαίνεται επίσης να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Μελέτες στις ΗΠΑ δείχνουν ότι τα παιδιά των μεταναστών μπορεί να επιτύχουν εκπαιδευτικά και επαγγελματικά, ακόμη και όταν οι γονείς τους δεν διαθέτουν υψηλή κοινωνική και οικονομική κατάσταση, μέσω αυτού που ο Gibson (1989) ονομάζει 'επιλεκτικό επιπολιτισμό'⁹. Στις περιπτώσεις αυτές, οι γονείς ασκούν πίεση ώστε τα παιδιά τους να διατηρήσουν την κουλτούρα της χώρας προέλευσης, να αποφύγουν την υπερβολική "αμερικανοποίηση" και να δείξουν σεβασμό στο υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα. Οι Zhou και Bankston (1997), στο πλαίσιο της δικής τους έρευνας, παρατηρούν όχι μόνο μεμονωμένες οικογένειες, αλλά και ολόκληρες κοινότητες, να θυμίζουν στα παιδιά τους το καθήκον να σέβονται τους μεγαλύτερους, να προσέχουν τα μικρότερα αδέρφια τους και να λαμβάνουν αποφάσεις με τη σύμφωνη γνώμη των γονιών τους. Τέλος, το κοινωνικό κεφάλαιο της μεταναστευτικής κοινότητας φαίνεται να συμβάλλει θετικά, καθώς παρέχει ενημέρωση για το ποιά δημόσια σχολεία είναι καλύτερα, ή ποιά σχολεία μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές τους να εισέλθουν σε καλά πανεπιστήμια (Louie 2004).

Στο σημείο αυτό, σκόπιμο είναι να σημειωθεί ότι τόσο η θεωρία της κατατμημένης αφομοίωσης, όσο και η παλαιότερη θεωρία της Σχολής του Σικάγου, διαμορφώθηκαν έχοντας ως σημείο αναφοράς τις Ηνωμένες Πολιτείες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χώρας αυτής. Ειδικότερα, η ίδια η έννοια της αφομοίωσης - η

⁹ Στην αγγλική ορολογία: selective acculturation.

διαδικασία δηλαδή με την οποία ο νέος μεταναστευτικός πληθυσμός γίνεται «ίδιος» (αφομοιώνεται) με τον ήδη υπάρχοντα - ιστορικά διαμορφώνεται από την ανάγκη των Ηνωμένων Πολιτειών να αποδώσει στις πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους μεταναστευτικές ομάδες από τις οποίες συγκροτείται, μια κοινή ταυτότητα. Συνεπώς, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο οι θεωρίες αυτές δύνανται να ερμηνεύσουν την ενσωμάτωση των μεταναστών στις Ευρωπαϊκές χώρες, δεδομένου ότι αυτές διαθέτουν διαφορετικό πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο από αυτό των ΗΠΑ.

Παρά τον σημαντικό αριθμό ερευνών που έχουν διεξαχθεί σε ευρωπαϊκές χώρες για την ενσωμάτωση των μεταναστών δεύτερης γενιάς, και οι οποίες έχουν βασιστεί στη θεωρία της 'κατατμημένης αφομοίωσης' (βλέπε π.χ. Heckmann, Lederer και Worbs 2001, Crul και Vermeulen 2003α, Penn και Lambert 2009), η καταλληλότητα της εν λόγω θεωρίας αμφισβητείται σε δυο τουλάχιστον σημεία. Κατ' αρχήν, επισημαίνεται ότι οι συγκρίσεις και αναλύσεις που λαμβάνουν χώρα βάσει της ως άνω θεωρίας, και οι οποίες πραγματοποιούνται κατά κύριο λόγο μεταξύ διαφορετικών ομάδων, παραγνωρίζουν εντελώς τις σημαντικές εσωτερικές διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται εντός των ομάδων αυτών (Crul και Vermeulen 2003β: 983). Ωστόσο, κομβικό σημείο κριτικής συνιστά το γεγονός ότι η θεωρία αυτή αγνοεί απολύτως τη σημασία του εθνικού πλαισίου αναφοράς, εντός του οποίου η εκάστοτε δεύτερη γενιά επιχειρεί να ανελιχθεί (Crul κ.α. 2012: 23). Η σημασία του εν λόγω παράγοντα έχει καταδειχθεί επανειλημμένα σε σειρά ερευνών που έχουν διεξαχθεί στην ευρωπαϊκή ήπειρο (μεταξύ άλλων βλέπε και: Crul και Vermeulen 2003α, Doornik 1998, Heckmann κ.α.. 2001). Όπως παρατηρούν οι Schneider και Crul (2012: 23), οι ευρωπαϊκές χώρες διαθέτουν διαφορετικές μεταξύ τους αντιλήψεις και συνεπώς διαφορετικές πολιτικές για την ενσωμάτωση των μεταναστών. Κατά συνέπεια, όταν πραγματοποιούνται συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών μεταναστευτικών ομάδων σε διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες, η θεωρία της 'κατατμημένης αφομοίωσης' εξ ορισμού δεν δύναται να εφαρμοστεί, δεδομένου ότι προϋποθέτει ένα κοινό θεσμικό πλαίσιο ως σημείο αναφοράς.

Στο πλαίσιο αυτό, οι Crul και Schneider (2010: 1249) πρότειναν πρόσφατα ένα νέο θεωρητικό σχήμα για την κατανόηση και ερμηνεία της ενσωμάτωσης των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην Ευρώπη. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη θεωρία του

‘συγκριτικού ενταξιακού πλαισίου’¹⁰, το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου θα λάβει χώρα η ένταξη θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό, τόσο την κοινωνική και πολιτισμική συμμετοχή των μεταναστών στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, όσο και τη διαμόρφωση του αισθήματος του «ανήκειν» (Schneider και Crul 2012: 29). Οι Crul και Schneider προσδιορίζουν ως παραμέτρους του πλαισίου ένταξης την εκπαίδευση, την αγορά εργασίας, τη στέγαση, τη θρησκεία, καθώς επίσης και το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο (2010: 1249). Δεδομένου ότι η θεωρία διατυπώθηκε πρόσφατα, μένει να αποδειχτεί στο χρόνο η σημασία της, η ερμηνευτική της ικανότητα αλλά και η εν γένει συμβολή της στην κατανόηση της διαδικασίας ενσωμάτωσης των μεταναστών.

3. Η έρευνα για τη δεύτερη γενιά στην Ελλάδα

Στο πλαίσιο της παραπάνω επισκόπησης, κατέστη φανερό ότι η ενσωμάτωση των μεταναστών και ειδικότερα των παιδιών αυτών αναδείχθηκε ως αντικείμενο ερευνητικού ενδιαφέροντος στις Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Στην Ευρώπη, αντίστοιχες έρευνες έκαναν την εμφάνισή τους κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970. Ωστόσο, η έρευνα για τη δεύτερη γενιά μεταναστών στη χώρα μας εμφανίζεται ως θεματική μόλις την τελευταία δεκαετία, δεδομένου ότι η Ελλάδα ξεκινά να καταγράφεται ως χώρα υποδοχής μεταναστών μόλις από τις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Από τις πρώτες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν είναι αυτή των Ζάχου και Καλλεράντε (2007), η οποία επικεντρώθηκε σε Αλβανούς μετανάστες δεύτερης γενιάς, οι οποίοι φοιτούσαν (σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό επίπεδο) σε ελληνικά πανεπιστήμια. Μεταξύ των κυρίων ευρημάτων της έρευνας συγκαταλέγονται η αίσθηση χρέους των φοιτητών απέναντι στους γονείς τους, καθώς αναγνώριζαν τις θυσίες που πραγματοποιούσαν γι’ αυτούς, καθώς επίσης και ότι τα κορίτσια επέλεξαν σε μεγαλύτερο βαθμό απ’ ό,τι τα αγόρια να προχωρήσουν τις σπουδές τους σε ανώτερο επίπεδο (λύκειο ή/και τριτοβάθμια εκπαίδευση). Ειδικότερα, διαπιστώθηκε ότι οι σπουδές για τα κορίτσια αποτελούσαν ένα είδος «προίκας» που θα αναβάθμιζε το κύρος των ίδιων, αλλά και της οικογένειας εν γένει, ενώ τα αγόρια επέλεξαν επαγγέλματα για τα οποία η ζήτηση ήταν υψηλή και οι αμοιβές καλές.

¹⁰ Στην αγγλική ορολογία: comparative integration context theory.

Η Χαλιάπα (2009), στο πλαίσιο της διδακτορικής της διατριβής, πραγματοποίησε έρευνα σε 334 αλλοδαπούς μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στην οποία διαπίστωσε ότι οι αλλοδαποί μαθητές φαίνεται να πετυχαίνουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο ενσωμάτωσης. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι οι αλλοδαποί μαθητές προτιμούν τη συνέχιση των σπουδών τους στην Τεχνολογική Ανώτατη Εκπαίδευση (ΤΕΙ) έναντι των ΑΕΙ, ενώ οι μαθητές αλβανικής καταγωγής εξέφρασαν μεγαλύτερη επιθυμία σε σχέση με τους υπόλοιπους ως προς την απόκτηση δικαιώματος ψήφου και ελληνικής υπηκοότητας.

Ο Μπεζεβέγκης και οι συνεργάτες του (2010), σε ποσοτική έρευνα που αφορούσε εφήβους μετανάστες δεύτερης γενιάς (777 φοιτητές της Γ' τάξης του Γυμνασίου και της Β' τάξης του Λυκείου), παρατήρησαν ότι οι σχολικές επιδόσεις των μεταναστών παρέπεμπαν σε αυτές των γηγενών και ήταν υψηλότερες από αυτές της πρώτης γενιάς μεταναστών. Επιπροσθέτως, η εθνοτική τους ταυτότητα ήταν περισσότερο προσανατολισμένη προς την ελληνική κοινωνία από αυτήν της πρώτης γενιάς μεταναστών.

Η Αθανασοπούλου (2013), σε ανθρωπολογική έρευνα που πραγματοποίησε για τη δεύτερη γενιά Αλβανών μεταναστών στην Αθήνα, επιβεβαίωσε τόσο το αίσθημα υποχρέωσης των παιδιών των μεταναστών προς τους γονείς τους, όσο και την αναγνώριση των θυσιών που αυτοί έχουν κάνει. Παράλληλα, η δεύτερη γενιά φάνηκε να αντιλαμβάνεται ως παράδειγμα προς μίμηση το “μαχητικό πνεύμα” των γονιών, εκφράζοντας τη πεποίθηση ότι θα καταφέρει να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις όποιες δυσκολίες κληθεί να αντιμετωπίσει. Ενδιαφέρον επίσης προκαλεί το γεγονός ότι τα παιδιά των μεταναστών προσλαμβάνουν τους εαυτούς τους ως ‘διεθνικούς’¹¹ μάλλον μετανάστες, επιδεικνύοντας πρόθεση να εξακολουθήσουν να μετακινούνται μεταξύ των χωρών, κάνοντας χρήση των κοινωνικών και οικογενειακών τους δικτύων.

Τέλος, οι Καβουνίδη και Χολέζας (2013), αξιοποιώντας δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, εξέτασαν την ένταξη των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και την αγορά εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό τονίστηκε η σημασία των θεσμικών και πολιτισμικών παραγόντων, οι οποίοι φαίνεται να διαφοροποιούν σημαντικά τη πορεία των αλλοδαπών από τους γηγενείς, καθώς

¹¹ Στην αγγλική ορολογία: transnational

μεταξύ άλλων, οι ξένοι υπήκοοι υποχρεώνονται να αποκτούν και να ανανεώνουν άδειες διαμονής. Περαιτέρω, διαπιστώθηκε ότι η μεταναστευτική προέλευση μειώνει σημαντικά την πιθανότητα φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ τόσο οι γυναίκες όσο και οι άντρες φαίνεται να παντρεύονται σε σχετικά νεαρή ηλικία, με τις γυναίκες στη συνέχεια να απέχουν από την αγορά εργασίας.

4. Παρουσίαση ερευνητικών αποτελεσμάτων για τη δεύτερη γενιά μεταναστών στον Δήμο Αθηναίων

Στο πλαίσιο της παρούσας ενότητας θα παρουσιαστούν τα κύρια αποτελέσματα πανελλήνιας έρευνας που εκπονήθηκε το 2011, και η οποία στόχο είχε την καταγραφή της κατάστασης, των αναγκών και των προβλημάτων των μεταναστών δεύτερης γενιάς, με έμφαση στους τομείς της εκπαίδευσης και της εργασίας¹². Προς το σκοπό αυτό διεξήχθη ποσοτική δειγματοληπτική έρευνα πεδίου σε αντιπροσωπευτικό δείγμα μεταναστών δεύτερης γενιάς από τρίτες χώρες, ηλικίας 15 ετών και άνω, οι οποίοι είχαν φοιτήσει τουλάχιστον για ένα έτος στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Το δείγμα της έρευνας υπολογίστηκε αφενός με βάση το κριτήριο της κατανομής των μεταναστών στις περιφέρειες της χώρας από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, αφετέρου με βάση την υπηκοότητα των μεταναστών. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 786 προσωπικές συνεντεύξεις, με τη χρήση ειδικά σχεδιασμένου δομημένου ερωτηματολογίου¹³.

Ως προς τον εντοπισμό των μεταναστών, αποφασίστηκε να ζητηθεί η συμβολή συλλόγων μεταναστών, ενώ δευτερευόντως και προκειμένου να καλυφθεί το μέγεθος του δείγματος, εφαρμόστηκε συμπληρωματικά η μέθοδος της χιονοστιβάδας (Μπαλούρδος και Χρυσάκης, 2014: 56). Αναφορικά με την κατανομή του δείγματος κατά Περιφέρεια, το 64,9% των ερωτηματολογίων συμπληρώθηκε στην περιοχή της Αττικής. Ακολούθησε η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας με 18,9%, η Περιφέρεια της Κρήτης με 9% και οι λοιπές Περιφέρειες με 7,2%. Επισημαίνεται ότι για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, η μελέτη θα περιοριστεί στο δείγμα που εντοπίστηκε στο Δήμο Αθηναίων, ήτοι συνολικά 161 άτομα.

¹² Η έρευνα υλοποιήθηκε από σύμπραξη φορέων που αποτελούνταν από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, την Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και το Πανεπιστήμιο Πατρών, στο πλαίσιο της Δράσης 2.2/09: *Εκπόνηση μελέτης με θέμα «Ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών στην ελληνική κοινωνία»*, του Ετήσιου Προγράμματος 2009, του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης Υπηκόων Τρίτων Χωρών.

¹³ Περισσότερα αναφορικά με τη μεθοδολογία της έρευνας, στο Μπαλούρδος και Χρυσάκης (2014:51).

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

Στο πλαίσιο του εν λόγω δείγματος, η κατανομή μεταξύ αντρών και γυναικών είναι σχεδόν ίση με 83 άντρες (51,6%) και 78 γυναίκες (48,4%), ενώ ως προς την ηλικία, οι μισοί μετανάστες του δείγματος ήταν κάτω των 21 ετών (50,3%). Αναφορικά με τη χώρα γέννησης, 99 άτομα έχουν γεννηθεί στην Αλβανία (61,5%), 34 άτομα (21,1%) στην Ελλάδα, 16 άτομα στις Πρώην Ανατολικές χώρες (9,9%) και 10 άτομα (6,2%) σε άλλες χώρες. Από τα ως άνω στοιχεία προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος (78,9%) δεν έχει γεννηθεί στην Ελλάδα. Κατά συνέπεια, τα παιδιά των μεταναστών στον Δήμο Αθηναίων φαίνεται πως στην πλειοψηφία τους ήρθαν στη χώρα σε νεαρή ηλικία, ακολουθώντας τους γονείς ή άλλους συγγενείς, και αποτελούν αυτό που ο Rumbault ονομάζει «1,5 γενιά μεταναστών».

Επιπλέον, τρεις στους τέσσερις μετανάστες (75,8%¹⁴) δήλωσαν πως δεν έχουν την ελληνική υπηκοότητα. Ειδικότερα, το 32% δήλωσε πως αυτό οφείλεται σε εμπόδια διοικητικής φύσεως και στις εν γένει δαιδαλώδεις διαδικασίες του συστήματος. Επίσης, μεγάλο ποσοστό (30,3%) δήλωσε ότι θα τους ενδιέφερε η επιλογή διπλής υπηκοότητας, δυνάμει της οποίας θα μπορούσαν να έχουν την ελληνική υπηκοότητα, διατηρώντας ωστόσο και την υπηκοότητα της χώρας καταγωγής τους. Τέλος, μικρότερα ποσοστά δήλωσαν ότι δεν πληρούν τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις (13,9%) ή ότι δεν επιθυμούν να αποκτήσουν την ελληνική υπηκοότητα (10,7%).

Ως προς την πρόθεση παραμονής στην Ελλάδα, 63 άτομα (39,1%) εξέφρασαν την επιθυμία μόνιμης παραμονής, ενώ 21 άτομα (13%) δήλωσαν ότι επιθυμούν να μείνουν στη χώρα για περισσότερα από 5 χρόνια. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το μεγάλο ποσοστό (36%) που δήλωσε ότι δεν γνωρίζει για πόσο διάστημα θα παραμείνει στη χώρα. Καθώς το ποσοστό αυτό κατανέμεται σε όλες τις ηλικίες του δείγματος, ενδέχεται να σχετίζεται με το διεθνικό χαρακτήρα των νέων μεταναστών που διέκρινε η Αθανασοπούλου, ή/και με τις αρνητικές συνέπειες της κρίσης, οι οποίες κατά τη διάρκεια της έρευνας είχαν αρχίσει να καθίστανται φανερές.

Από τα 161 άτομα του δείγματος, κατά τη διάρκεια υλοποίησης της έρευνας, τα 100 συμμετείχαν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, η πλειοψηφία των ατόμων φοιτούσε είτε σε Λύκειο / Τεχνικό Επαγγελματικό

¹⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι την περίοδο υλοποίησης της έρευνας το Δ' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας είχε κρίνει αντισυνταγματικό μέρος του Νόμου Ν. 3838/2010 "Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις", ενώ εκκρεμούσε η απόφαση της Ολομέλειας.

Εκπαιδευτήριο (ΤΕΕ) (42 άτομα), είτε στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (ΑΕΙ, ΤΕΙ, Ανώτερη σχολή) (28 άτομα), ενώ ένας μικρότερος αριθμός φοιτούσε σε Γυμνάσιο (12 άτομα), σε ΙΕΚ (7 άτομα), ή πραγματοποιούσε μεταπτυχιακές σπουδές (7 άτομα).

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης και όσον αφορά τη διάσταση του φύλου, η μόνη αξιοσημείωτη διαφοροποίηση παρατηρήθηκε στα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (ΤΕΕ), όπου το σύνολο των φοιτητών ήταν άνδρες. Ωστόσο, οι πλέον ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις αναφορικά με τη διάσταση του φύλου παρατηρήθηκαν ως προς την πρόθεση συνέχισης των σπουδών, με εννέα στις δέκα γυναίκες να απαντούν θετικά (90,2%). Για τους άντρες, σχετικό ενδιαφέρον εκδηλώθηκε από οκτώ στους δέκα (79,6%), γεγονός που ενδεχομένως επιβεβαιώνει την παρατήρηση των Καβουνίδη και Χολέζα ότι οι άντρες σταματούν την εκπαίδευση προκειμένου να εργαστούν και να αποκτήσουν τα απαραίτητα ένσημα που θα τους εξασφαλίσουν τη νόμιμη παραμονή στη χώρα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση του βαθμού γνώσης τόσο της ελληνικής γλώσσας, όσο και της γλώσσας της χώρας προέλευσης. Διαπιστώθηκε ότι δεν υφίστανται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις στους μετανάστες δεύτερης γενιάς ως προς το βαθμό γνώσης της ελληνικής γλώσσας για όλες τις επιμέρους ηλικιακές ομάδες. Αντιθέτως, σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται ως προς το επίπεδο της γνώσης της γλώσσας της χώρας προέλευσης. Όσον αφορά τους μετανάστες άνω των 18 ετών, “άριστη” ή “πολύ καλή” γνώση δηλώνει ένα πολύ μεγάλο ποσοστό (69,5%) ενώ αντίθετα, σε άτομα κάτω των 18 ετών, αντίστοιχο επίπεδο γνώσης παρατηρείται μόνο σε ποσοστό 26,9%. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι περισσότεροι από τους μισούς μετανάστες κάτω των 18 ετών (51,9%), δηλώνουν ότι γνωρίζουν τη γλώσσα της χώρας προέλευσης «μέτρια», «λίγο» ή «καθόλου». Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι τα άτομα νεότερης ηλικίας σταδιακά τείνουν να γνωρίζουν ολοένα και λιγότερο τη γλώσσα της χώρας προέλευσης.

Ως προς την κύρια ασχολία του ερευνώμενου δείγματος κατά την περίοδο υλοποίησης της έρευνας, περισσότεροι από τους μισούς (52,8%) δήλωσαν ότι σπουδάζουν / φοιτούν, το 38,5% ότι εργάζονται, ενώ ένα μικρό ποσοστό (8,7%) δήλωσαν άνεργοι. Όσον αφορά τα άτομα έως και 18 ετών που σπουδάζουν / φοιτούν, μόνο το 4% δήλωσε ότι απασχολείται παράλληλα με τις σπουδές του, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία (94%) δήλωσε ότι δεν εργάζεται καθόλου. Αντιθέτως, στα

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

άτομα άνω των 18 ετών, το 36,2% δήλωσε ότι απασχολείται παράλληλα με τις σπουδές του, ένα ίδιο ποσοστό (36,2%) ότι δεν απασχολείται καθόλου, ενώ μικρότερα ποσοστά δήλωσαν πως εργάζονται περιστασιακά (12,8%), τα Σαββατοκύριακα (10,6%) ή μόνο στις περιόδους των διακοπών (4,3%).

Ως προς τα άτομα τα οποία συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, η μεγάλη πλειοψηφία (85,5%) δήλωσε πως απασχολούνται ως μισθωτοί / ημερομίσθιοι ή/και ωρομίσθιοι, ενώ όσον αφορά την εργασιακή σχέση που έχουν στην εργασία τους, η πλειοψηφία (42,3%) δήλωσε ότι απασχολείται με σύμβαση μόνιμη ή αορίστου χρόνου ή έργου. Μικρότερο ποσοστό δήλωσε προσωρινή εργασιακή σχέση (32,1%), ενώ ένα ποσοστό 25,6% δήλωσε πως δεν έχει καμία σχέση εργασίας.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λόγοι για τους οποίους οι ερωτηθέντες μετανάστες δεύτερης γενιάς θεωρούν ότι οι εργοδότες επέλεξαν αυτούς έναντι άλλων για τη συγκεκριμένη εργασία. Περισσότεροι από τους μισούς (54,3%) δήλωσαν ότι επελέγησαν διότι διέθεταν τα κατάλληλα προσόντα, ενώ ένα ποσοστό 14,8% δήλωσε πως είχε καλές συστάσεις. Σε μικρότερα ποσοστά καταγράφηκαν απαντήσεις που αφορούν τη χαμηλή αμοιβή (9,9%), την απροθυμία άλλων να απασχοληθούν στη συγκεκριμένη θέση εργασίας (9,9%) ή την επικινδυνότητα της εργασίας (4,9%). Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω απαντήσεις, διαπιστώνεται πως η θεωρία που υποστηρίζει ότι οι μετανάστες κατά κύριο λόγο συγκεντρώνονται στις λεγόμενες «3d δουλειές»¹⁵ (επικίνδυνες, βρώμικες, χαμηλού κύρους), φαίνεται να μην επιβεβαιώνεται όσον αφορά τους μετανάστες δεύτερης γενιάς που διαμένουν στην Αθήνα.

5. Προτάσεις πολιτικής

Στο παρόν άρθρο πραγματοποιήθηκε επισκόπηση της υφιστάμενης κατάστασης όσον αφορά τη δεύτερη γενιά μεταναστών που διαμένει στον Δήμο Αθηναίων, με έμφαση στους τομείς της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας. Αντί επιλόγου και σύνοψης συμπερασμάτων, κρίνεται σκόπιμη μια συνοπτική παράθεση προτάσεων πολιτικής για το Δήμο Αθηναίων, όσον αφορά δράσεις που στόχο έχουν την ομαλή ένταξη των μεταναστών. Οι εν λόγω προτάσεις κινούνται προς τρεις αλληλο-συμπληρούμενες κατευθύνσεις.

¹⁵ Από την αγγλική ορολογία dangerous, dirty, demeaning

Η *πρώτη πρόταση* επικεντρώνεται στη σημασία σύναψης στρατηγικών συνεργασιών. Με ολοένα και αυξανόμενους ρυθμούς καθίσταται αντιληπτό ότι οι ευρωπαϊκές πρωτεύουσες στο σύνολό τους βιώνουν πλέον τις συνέπειες αυτού που πρώτος ο Vertovec ονόμασε «υπερ-ποικιλότητα»¹⁶ (Vertovec 2007:1024). Της δυναμικής δηλαδή αλληλεπίδρασης μεταξύ ενός νέου και συνεχώς αυξανόμενου αριθμού μικρών, διασκορπισμένων, ομάδων διαφορετικών εθνικοτήτων, διεθνικών, κοινωνικά και οικονομικά διαφοροποιημένων και με διαφορετικό νομικό καθεστώς μεταναστών, που έχουν αφιχθεί στις ευρωπαϊκές πόλεις το τελευταίο χρονικό διάστημα. Με βάσει την ανωτέρω περιγραφή, δεν είναι δύσκολο να διαπιστωθεί πως οι προκλήσεις με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπη η πόλη των Αθηνών, έχουν ήδη καταγραφεί σε άλλες ευρωπαϊκές μητροπόλεις στο αμέσως προηγούμενο χρονικό διάστημα. Συνεπώς, σε επίπεδο στρατηγικής, ο Δήμος Αθηναίων επιβάλλεται να προχωρήσει στη σύναψη συνεργασιών με τις πόλεις αυτές, προκειμένου να αντλήσει διδάγματα και εμπειρίες ως προς τους τρόπους διαχείρισης των νέων αυτών προκλήσεων.

Η *δεύτερη πρόταση* πολιτικής αφορά την πληρέστερη δυνατή αξιοποίηση του θεσμού του Συμβουλίου Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ). Τα ΣΕΜ ιδρύθηκαν με τον Ν.3852/2010, ως συμβουλευτικά όργανα σε τοπικό επίπεδο, το κρίσιμο εκείνο επίπεδο δηλαδή στο οποίο πραγματοποιείται η ένταξη των μεταναστών. Ωστόσο, ο νέος αυτός θεσμός αδυνατεί επί της ουσίας να έχει ουσιαστική συμβολή στον σχεδιασμό και την υλοποίηση ολοκληρωμένων πολιτικών ένταξης των μεταναστών στη ζωή της κοινότητας, αφενός λόγω του περιοριστικού πλαισίου της αυτοδιοίκησης, αφετέρου λόγω του αδύναμου θεσμικού της ρόλου (Σκαμνάκης και Πολυζωίδης 2013: 174). Στο πλαίσιο αυτό, το ΣΕΜ του Δήμου Αθηναίων φαίνεται να αποτελεί ένα από τα πλέον ενεργά και δραστήρια Συμβούλια πανελλαδικά. Ωστόσο, καθώς διαφαίνεται ότι η εύρυθμη λειτουργία (ή μη) των ΣΕΜ εδράζεται στη πολιτική βούληση των εκάστοτε τοπικών αρχών, αποτελεί κομβικής σημασίας η δέσμευση του Δήμου Αθηναίων για την απρόσκοπτη συνέχιση λειτουργίας του θεσμού.

Η *τρίτη πρόταση* πολιτικής επικεντρώνεται στην περαιτέρω συνέχιση και εντατικοποίηση του έργου που ήδη πραγματοποιείται από τις υπηρεσίες του Δήμου Αθηναίων ως προς την ένταξη των μεταναστών. Επί του παρόντος, χρηματοδοτούνται

¹⁶ Στα αγγλικά: super-diversity

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

δράσεις όπως ενδεικτικά ο Διαπολιτισμικός Παιδικός Σταθμός, τα προγράμματα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας και τα προγράμματα εκμάθησης βασικών δεξιοτήτων Η/Υ. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης, αντίστοιχες δράσεις θεωρούνται συχνά ως “πολυτέλεια” και είναι από τις πρώτες που καταργούνται στην προσπάθεια εξοικονόμησης πόρων. Ωστόσο, ακριβώς σε περιόδους οικονομικών κρίσεων, οι μετανάστες αποτελούν ίσως την πλέον ευπαθή κοινωνική ομάδα, και κατά συνέπεια υφίστανται τις συνέπειες της κρίσης περισσότερο από άλλους. Συνεπώς, είναι σημαντικό ο Δήμος Αθηναίων να μη θεωρήσει τις ανωτέρω υπηρεσίες περιττές, αλλά αντιθέτως να συνεχίσει την απρόσκοπτη χρηματοδότηση και περαιτέρω ενίσχυσή τους.

Εν κατακλείδι, η μετανάστευση προς την Ελλάδα αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο δεν πρόκειται να ανακοπεί τα επόμενα έτη. Δεδομένης της παθογένειας του Ελληνικού κράτους που αφορά στη συγκέντρωση όλων των κομβικών υπηρεσιών στην πρωτεύουσά του, ο Δήμος Αθηναίων καλείται να αντιμετωπίσει ένα σημαντικό μέρος των πιέσεων των νέων μεταναστευτικών ροών, αλλά και το σύνολο των απαιτήσεων των υφιστάμενων μεταναστευτικών πληθυσμών που διαμένουν εντός της περιοχής ευθύνης του. Η δράση του Δήμου κατά το παρελθόν αποτελεί ισχυρή παρακαταθήκη για το μέλλον, ωστόσο οι ενέργειες για την υγιή ενσωμάτωση των μεταναστών θα πρέπει να παραμένουν αδιάλειπτες, καλά στοχευμένες, και να χαρακτηρίζονται από μακροχρόνιο ορίζοντα υλοποίησης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ζάχου Χρ., και Καλεράντε Ε., 2007, «Εκπαιδευτική επιτυχία και αξιακά οικογενειακά πρότυπα της δεύτερης γενιά Αλβανών μεταναστών: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση», στο Ευαγγέλου, Ο. και Παλαιολόγου, Ν. (επιμ.) *Σχολικές επιδόσεις αλλόφωνων μαθητών: Εκπαιδευτική πολιτική, ερευνητικά δεδομένα*, Ατραπός, Αθήνα.

Καβουνίδη Τζ. και Χολέζας Ι., 2013, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*, ΚΕΠΕ, Αθήνα.

Μπαλούρδος Δ., και Χρυσάκης Μ., 2014 (επιμ.), *Η δεύτερη γενιά μεταναστών στην Ελλάδα: Κοινωνικά Χαρακτηριστικά, προβλήματα και πολιτικές ενσωμάτωσης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

Μπεζεβέγκης Η.Β., Παυλόπουλος Β., Γεωργαντή Κ., 2010, *Εθνοτική ταυτότητα και ψυχοκοινωνική προσαρμογή: Μια εμπειρική έρευνα σε εφήβους μετανάστες δεύτερης γενιάς*, Αθήνα, ΙΜΕΠΟ.

Σκαμνάκης Χ., Πολυζωίδης Π., 2013, «Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ): Η ατελής λειτουργία ενός σημαντικού θεσμού για την αυτοδιοίκηση». *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 8 (2), 165–176.

Χαλιάπα Α., 2009, *Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: Η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, Διδακτορική Διατριβή, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

Alba R., 2005, “Bright vs. blurred boundaries: Second-generation assimilation and exclusion in France, Germany, and the United States”, *Ethnic and Racial Studies* 28 (1), 20-49.

Athanasopoulou A., 2013, “Family Debts, Personal Desires and Migratory Realities: Albanian Second-Generation Youth in Athens”, *International Migration*, 51 (2), 127–147.

Bean F. D., Brown S. K. & Rumbaut R., 2004, “Mexican Immigrant Political and Economic Incorporation”, *Working Paper* 13, San Diego, CA: The Center for Comparative Immigration Studies, University of California, San Diego. Σύνδεσμος: http://ccis.ucsd.edu/wp-content/uploads/WP_113.pdf (ημερομηνία πρόσβασης: 31.04.2015).

Crul M., Vermeulen H., 2003a, “The future of the second generation: The integration of migrant youth in six European countries”, *International Migration Review* 37 (4), 962-1144.

Crul M., Vermeulen H., 2003b, “The second generation in Europe”, *International Migration Review* 37 (4), 965-986.

Crul M., Schneider J., & Lelie F., 2012, *The European Second Generation Compared: Does the Integration Context Matter?*, Amsterdam, Amsterdam University Press - IMISCOE.

Doomernik J., 1998, “The effectiveness of integration policies towards immigrants and their descendants in France, Germany and the Netherlands”. *International Labour Organization - International Migration Papers* 27, Διαθέσιμο: http://staging2.ilo.org/global/topics/labour-migration/publications/WCMS_201974/lang--en/index.htm (Τελευταία Πρόσβαση 15/05/2015).

Faist T., 1995, *Social Citizenship for Whom? Young Turks in Germany and Mexican - Americans in the United States*. Aldershot, Avebury.

Gans H. J., 1992, “Second-generation decline: Scenarios for the economic and ethnic futures of the post-1965 American immigrants”. *Ethnic and Racial Studies*, 15 (2), 173–192.

Gibson M. A., 1989, *Accommodation without Assimilation: Sikh Immigrants in an American High School*, Ithaca, NY, Cornell University Press.

Gordon M. M., 1964, *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*, Oxford, Oxford University Press.

Heckmann F., Lederer H. και Worbs S., 2001, “Effectiveness of national integration strategies towards second generation migrant youth in a comparative European perspective”. Final report to the European Commission. Διαθέσιμο: <http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/finalreportk.pdf> (τελευταία πρόσβαση 15/05/2015).

Heisler B.S., 2000, “The Sociology of Immigration. From Assimilation to Segmented Integration: from the American Experience to the Global Arena”, στο Brettell, C. B. & Hollifield, J. F. (eds) *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, Routledge, σελ. 77-97.

Louie V., 2004, *Compelled to Excel: Immigration, Education, and Opportunity among Chinese Americans*, Stanford, CA, Stanford University Press

Mollenkopf J., 2000, “Assimilating immigrants in Amsterdam: A perspective from New York”, *Netherlands Journal of Social Science* 36 (2), 126-145.

OECD, 2010, *Equal Opportunities? The Labour Market Integration of the Children of Immigrants*, OECD Publications.

Park R. E., 1928, “Human migration and the marginal man”, *American Journal of Sociology*, 33 (6), 881–893.

Park R., Burgess E., 1921, *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago, University of Chicago Press.

Penn, R. Lambert P., 2009, *Children of International Migrants in Europe: Comparative Perspectives*. New York, Palgrave Macmillan.

Portes A., Zhou M., 1993, “The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74–96.

Portes A., Fernandez-Kelly P., και Haller W., 2005, “Segmented assimilation on the ground: The new second generation in early adulthood”, *Ethnic and Racial Studies*, 28 (6), 1000–1040.

Portes A., Fernandez-Kelly P., και Haller W., 2009, “The adaptation of the immigrant second generation in America: a theoretical overview and recent evidence”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35 (7), 1077-1104.

Portes A., Rumbaut R. G., 2001, *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*, CA, University of California Press.

Portes A., Rumbaut R. G., 2006, *Immigrant America: A Portrait*, 3rd edition, Berkeley, CA, University of California Press.

Rumbaut R. G., Ima K., 1988, *The Adaptation of Southeast Asian Refugee Youth: A Comparative Perspective*, San Diego, CA, San Diego State University.

Schneider J., Crul M., 2012, “Comparative integration context theory: Participation and belonging in diverse European cities”, στο Crul, M., Schneider, J., και Lelie, F., *The European Second Generation Compared: Does the Integration Context Matter?* (IMISCOE).

Stepick A., Stepick C. D., 2010, “The complexities and confusions of segmented assimilation”, *Ethnic and Racial Studies*, 33 (7), 1149–1167.

Thomas W., Znaniecki F., 1927, *The Polish Peasant in Europe and America*, New York, Alfred A. Knopf.

Vertovec S., 2007, “Super-diversity and its implications”, *Ethnic and Racial Studies*, 30 (6), 1024–1054.

Wacquant L. J. D., και Wilson W. J., 1989, “The Cost of Racial and Class Exclusion in the Inner City”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 501 (1), 8–25.

Zhou M., Bankston III C. L., 1998, *Growing up American: How Vietnamese Children Adapt to Life in the United States*, New York, Russell Sage Foundation.

Επιχειρηματική επιβίωση και στάσεις απέναντι στους μετανάστες στο κέντρο της Αθήνας: ‘ατομικό’ και ‘συλλογικό’ συμφέρον ή ‘συμβολικός ρατσισμός’

Κατερίνα Ηλιού*

1. Η μελέτη και οι χωρο-χρονικές συνθήκες

Τα δεδομένα και οι προβληματισμοί που διατυπώνονται στο παρόν άρθρο εντάσσονται σε ένα ευρύτερο ερευνητικό έργο που υλοποιήθηκε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) με τίτλο «Αθήνα και μετανάστευση: ‘Εμείς’ και οι ‘Άλλοι’, οι ‘Άλλοι’ και ‘Εμείς’»¹. Αντικείμενο της μελέτης είναι η ανίχνευση των επιπτώσεων της παρουσίας των μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας, με ειδική στόχευση στις στάσεις και στις αντιλήψεις των Ελλήνων που δραστηριοποιούνται στον εμπορικό κλάδο. Πιο συγκεκριμένα, επικεντρώνουμε στη διερεύνηση του ζητήματος «εμπορικότητα – ανταγωνιστικότητα και κοινωνική συνοχή»². Δηλαδή, σε ζητήματα που αφορούν την επαγγελματική επιβίωση και τις αντιλήψεις των Ελλήνων επιχειρηματιών, σε συνάρτηση με την παρουσία αλλοδαπών γενικότερα και την εμφάνιση εθνοτικών επιχειρήσεων αλλοδαπών στο κέντρο της Αθήνας ειδικότερα.

Η εμπειρική έρευνα πραγματοποιήθηκε το 2008 σε τυχαίο δείγμα Ελλήνων επιχειρηματιών, η επιχείρηση των οποίων εντοπίζεται εντός του Ιστορικού Τριγώνου της Αθήνας, όπως αυτό ορίζεται χωρικά από τις οδούς Ερμού – Σταδίου – Πειραιώς (κυκλοφοριακοί άξονες με γραμμική ανάπτυξη του εμπορίου) (Εικ.1). Η συλλογή των δεδομένων έγινε με ετερο-συμπληρούμενο ερωτηματολόγιο με τη διαδικασία των ατομικών συνεντεύξεων πρόσωπο με πρόσωπο. Το σύνολο του δείγματος είναι 722 άτομα.

*Κοινωνική ψυχολόγος, Εντεταλμένη ερευνήτρια, Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

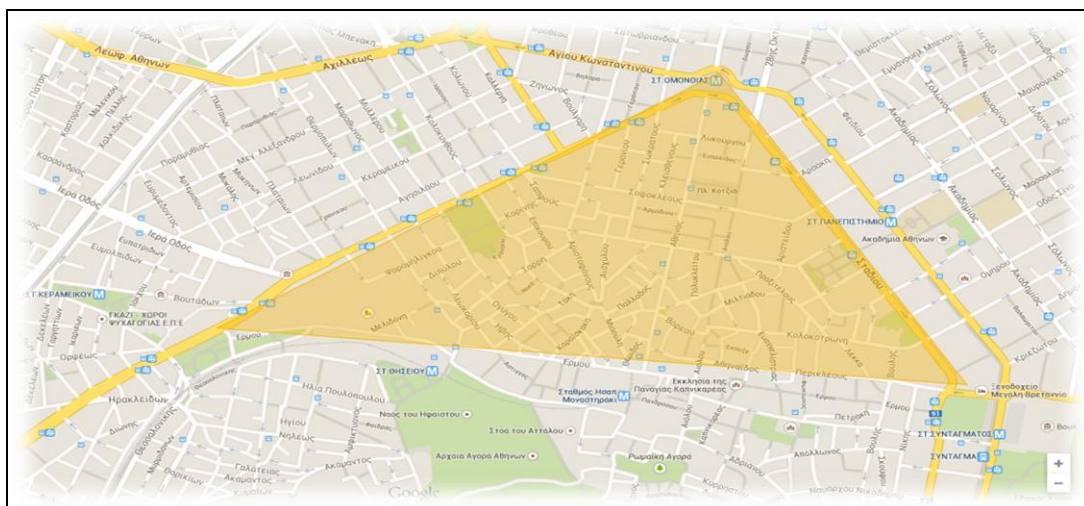
¹ Χρηματοδοτούμενο από τη ΓΓΕΤ, ΕΠΑΝ/Γ’ ΚΠΣ. Μέτρο 3.3, Δράση 3.3.1 – «Αριστεία σε ερευνητικά κέντρα της ΓΓΕΤ». Επιστημονική υπεύθυνη υποέργου: Ιωάννα Τσίγκανου.

² Περισσότερες λεπτομέρειες για το έργο και το αντικείμενο της μελέτης βλ. Τσίγκανου Ι. (2010). Πρόλογος, στο Χ. Βαρουξή, Ν. Σαρρή, Α. Φραγκίσκου (επιμ.). *Όψεις της μετανάστευσης και της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, Μελέτες-Ερευνες ΕΚΚΕ, 10, σσ.17-29.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας. Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

Η επιλογή του Ιστορικού Τριγώνου της Αθήνας για τη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου εδράζεται στη διαχρονική αξία του συγκεκριμένου αστικού χώρου ως προς τον εμπορικό κλάδο. Σε βάθος χρόνου αποτελεί τον σημαντικότερο εμπορικό πόλο και ως τέτοιος αντανakλά τις κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές που συμβαίνουν στο πιο δραστήριο σημείο του κέντρου της πρωτεύουσας. Η οδός Ερμού είναι διαχρονικά ο εμπορικότερος δρόμος της Αθήνας, ενώ η συνολική περιοχή της μελέτης είναι η επικρατέστερη σε τουριστική επισκεψιμότητα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (καθώς περιλαμβάνει πληθώρα επιλογών δραστηριοτήτων, πέρα από το εμπορικό ενδιαφέρον). Ένας ακόμη παράγοντας που υποστηρίζει την επιλογή του συγκεκριμένου χώρου για τη διεξαγωγή της έρευνας, είναι η έντονη παρουσία μεταναστών και κυρίως εθνοτικών επιχειρήσεων των μεταναστών που δραστηριοποιούνται στον εμπορικό κλάδο και δυνητικά αποτελούν ανταγωνιστές των Ελλήνων εμπόρων. Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 2000 και μετά εμφανίζονται οι πρώτες κινέζικες επιχειρήσεις λιανικού εμπορίου στην Αθήνα, οι οποίες σταδιακά πληθαίνουν, σε βαθμό που μερικές καταγραφές αναφέρουν 200-300 τέτοιες επιχειρήσεις γύρω από την Ομόνοια. Το τοπίο στο κέντρο συμπληρώνεται από την παρουσία αλλοδαπών διαφόρων εθνοτήτων που δεν δραστηριοποιούνται μόνο στο εμπόριο, αλλά και στο παραεμπόριο. Κινέζικα μαγαζιά ρούχων χονδρικής και λιανικής, πλανόδιοι μικροπωλητές και μετανάστες κυρίως Αφρικανικής, Πακιστανικής και Μπαγκλαντεσιανής καταγωγής (που πουλάνε παράνομα μικροαντικείμενα, cd, γυαλιά, αρώματα κ.ά.) συνθέτουν ένα τοπίο ευνοϊκό για συγκρούσεις συμφερόντων ατόμων και ομάδων σε ό,τι αφορά τον εμπορικό κλάδο.

Εικόνα 1: Περιοχή έρευνας πεδίου

Το κυρίως ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει τις εξής θεματικές: 1) στοιχεία του ερωτώμενου και της επιχείρησης, όπου περιγράφονται τα ατομικά χαρακτηριστικά του επιχειρηματία, αλλά και τα βασικά χαρακτηριστικά της επιχείρησης (αντικείμενο, τρόπος λειτουργίας, απασχολούμενο δυναμικό, τόπος και έτη λειτουργίας, συνεργασίες, πελατολόγιο, τζίρος, προοπτικές), 2) παράμετροι επηρεασμού δραστηριοτήτων, όπου καταγράφονται οι απόψεις των επιχειρηματιών για τα αίτια της πορείας της επιχείρησης (αποδόσεις για την κίνηση, επιπτώσεις κρατικής πολιτικής, ανταγωνιστές, αγορά και οικονομική κρίση, ΜΜΕ, ξένες επιχειρήσεις) και 3) ορατοί κίνδυνοι, διακυβεύματα και διακινδυνεύσεις, όπου ανιχνεύονται ζητήματα παραβατικότητας σε βάρος της επιχείρησης και παραεμπορίου (ασφάλεια και παραβάσεις κατά επιχειρήσεων, προφυλάξεις, παραεμπόριο, κατάσταση περιοχής, αλλοδαποί κάτοικοι και επιχειρηματίες, προτάσεις για κρατική ενίσχυση επιχειρηματικότητας).

2. ‘Συμβολικός Ρατσισμός’ και παράγοντες που προσδιορίζουν την πρόσληψη των μεταναστών

Οι διαφορετικές θεματικές που περιλαμβάνει το ερωτηματολόγιο της έρευνας παρέχουν δυνατότητες για πολλαπλές αναλύσεις και προβληματισμό. Στο παρόν κείμενο μας απασχολούν οι στάσεις και αντιλήψεις των Ελλήνων επιχειρηματιών του δείγματος για την παρουσία και την εμπορική δραστηριοποίηση των αλλοδαπών στο κέντρο της Αθήνας.

Για την ανάγνωση και ερμηνεία των απαντήσεων των συμμετεχόντων στην έρευνα ανατρέχουμε στη θεωρία του Συμβολικού Ρατσισμού (Symbolic racism). Η συγκεκριμένη θεωρία διατυπώθηκε από το Sears και τους συνεργάτες του τη δεκαετία του 1970 στην Αμερική (Sears, 1988, Sears & Kinder, 1971) και αφορούσε τις στάσεις των Αμερικανών για τους Μαύρους. Αναπτύχθηκε, όμως, θεωρητικά και ελέγχθηκε εμπειρικά και από άλλους κοινωνικούς ψυχολόγους, όπως ο McConahay³ κατά τη δεκαετία του 1980 (McConahay et al., 1981, McConahay & Hough, 1976).

³ Ο McConahay και οι συνεργάτες του αποδέχονται τις θεμελιώδεις παραδοχές του Συμβολικού Ρατσισμού (όπως διατυπώθηκαν από το Sears και τους συνεργάτες του) και κυρίως τη θέση ότι η διάκριση εναντίον της εξω-ομάδας είναι σε συμβολικό επίπεδο. Ωστόσο, αναδιατυπώνουν τη θεωρία χρησιμοποιώντας τον όρο «Μοντέρνος ρατσισμός». Επισημαίνουν ότι ο όρος «Μοντέρνος» εκφράζει καλύτερα την αλλαγή που σημειώνεται στις πεποιθήσεις των Αμερικανών προς το τέλος της δεκαετίας του 1970, μετά, δηλαδή, το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα των Μαύρων στην Αμερική. Οι δύο όροι, «Συμβολικός» (Symbolic) και «Μοντέρνος ρατσισμός» (Modern racism) χρησιμοποιούνται

Η έμφαση στη συγκεκριμένη θεωρία φυλετικής προκατάληψης αφορά πρόδηλα το συμβολικό επίπεδο. Η φυλετική ομάδα (στόχος της προκατάληψης) δεν προσλαμβάνεται ως ένα σύνολο συγκεκριμένων ατόμων, αλλά ως μια αφηρημένη ομάδα. Για αυτό και δίνεται έμφαση στη μελέτη των στάσεων της κυρίαρχης ομάδας σε ένα αφηρημένο και ιδεολογικό επίπεδο. Αυτή η οπτική διαφοροποιείται από άλλες θεωρίες για τη φυλετική προκατάληψη που δίνουν έμφαση σε απειλή του status της κυρίαρχης ομάδας από τη φυλετική μειονότητα. Σύμφωνα με τον Συμβολικό Ρατσισμό, η φυλετική προκατάληψη αντανάκλα τους *ηθικούς κώδικες* της κυρίαρχης ομάδας *για το πώς θέλει να είναι οργανωμένη η κοινωνία* και δεν αφορά τόσο τις πεποιθήσεις που ικανοποιούν τα συμφέροντά της (Sears et al., 1997: 22). Ενώ, σύμφωνα με τους Sears & Henry (2003: 260), *οι ρίζες του Συμβολικού Ρατσισμού βρίσκονται στις αφηρημένες ηθικές αξίες μάλλον, παρά στο ατομικό συμφέρον ή την προσωπική εμπειρία του προκατειλημμένου ατόμου.*

Τα κύρια συστατικά που προσδιορίζουν εννοιολογικά τον Συμβολικό Ρατσισμό και επικαθορίζουν τους παράγοντες μελέτης στις σχετικές εμπειρικές έρευνες είναι: 1) το αρνητικό συναίσθημα για τη μειονοτική ομάδα (Bobo, 1983) και 2) η άποψη ότι τα μέλη αυτής της ομάδας προσβάλλουν τις παραδοσιακές αξίες της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας (Kinder & Sears, 1981: 416, Sears & Henry, 2003: 260). Το αρνητικό συναίσθημα μπορεί να μην είναι συνειδητό, για αυτό και μπορεί να μην εκφράζεται εμφανώς στη συμπεριφορά των ατόμων που το φέρουν (πχ. με εκδήλωση απέχθειας ή έχθρας). Ωστόσο, το αρνητικό συναίσθημα για τη μειονοτική ομάδα δικαιολογείται μέσα από την άποψη ότι τα μέλη της προσβάλλουν τις κοινά αποδεκτές ηθικές αξίες (Kinder & Sears, 1981: 416). Τα μέλη της μειονοτικής ομάδας αναδεικνύονται ως επικίνδυνα, όχι όμως επειδή προσβάλλουν πιθανά προσωπικά ή συλλογικά συμφέροντα της κυρίαρχης ομάδας (όπως ο ανταγωνισμός για κοινωνικά και υλικά αγαθά), αλλά σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο γενικότερου κοινωνικού ενδιαφέροντος. Οι απόψεις για την επικινδυνότητα της έξω-ομάδας φέρουν ένα περίβλημα ηθικού συναισθήματος που στοχοποιεί τη μειονότητα ως υπαίτια για αποτυχία στην κοινωνική προσαρμογή. Παράλληλα, τα άτομα της κυρίαρχης ομάδας δικαιολογούν τις προκατειλημμένες απόψεις τους αποδίδοντάς τις σε ζητήματα που αφορούν αφηρημένες αξίες και όχι κοινωνικά φορτισμένες κατηγορίες, όπως η φυλή.

πολλές φορές αδιαφοροποιήτα από τους συγγραφείς στη διεθνή βιβλιογραφία (Sears & Henry, 2003: 259, Sears & Henry, 2005: 97).

Επιχειρώντας να χρησιμοποιήσουμε τη θεωρία του Συμβολικού Ρατσισμού ως ερμηνευτικό πλαίσιο για την κατανόηση των απαντήσεων των ερωτώμενων στην παρούσα έρευνα προσδιορίζουμε προς διερεύνηση τους εξής παράγοντες (Ηλιού, 2010)⁴:

Παράγοντας 1^{ος}: ‘Ατομικό συμφέρον’. Αφορά το εάν οι Έλληνες επιχειρηματίες του δείγματος είναι σε θέση να καλύψουν τις ατομικές οικονομικές τους ανάγκες μέσα από την επιχείρησή τους.

Παράγοντας 2^{ος}: ‘Συλλογικό συμφέρον’. Αφορά το εάν οι ερωτώμενοι νιώθουν ότι καλύπτονται οι συλλογικές ανάγκες και τα οικονομικά συμφέροντα των Ελλήνων επιχειρηματιών.

Παράγοντας 3^{ος}: ‘Στάση για μετανάστες’: Αφορά τις στάσεις των ερωτώμενων για τους μετανάστες γενικότερα και για τους μετανάστες με τους οποίους συνεργάζονται στην επιχείρησή τους ειδικότερα. Αλλά και τις στάσεις τους για τις επιχειρήσεις των αλλοδαπών που αναπτύσσονται στην περιοχή, όπου οι ίδιοι δραστηριοποιούνται επαγγελματικά.

3. Ερευνητικά αποτελέσματα: ‘Ατομικό’, ‘Συλλογικό συμφέρον’ και Στάσεις των Ελλήνων Επιχειρηματιών απέναντι στους μετανάστες

3.1 Η κάλυψη του ‘Ατομικού συμφέροντος’

Προκειμένου να αποτυπώσουμε τον βαθμό στον οποίο οι Έλληνες επιχειρηματίες του δείγματος καλύπτουν τις ατομικές οικονομικές τους ανάγκες μέσα από την επαγγελματική τους δραστηριοποίηση, αναζητούμε τις εξής πληροφορίες: 1) πώς κρίνουν το τζίρο της επιχείρησής τους σε σχέση με το παρελθόν⁵, 2) πώς κρίνουν την

⁴ Για μια πιο αναλυτική περιγραφή των ερευνητικών ερωτημάτων και των αποτελεσμάτων των αναλύσεων βλ. Ηλιού Κ., 2010, «Οι στάσεις των εργαζομένων στον εμπορικό κλάδο για τους μετανάστες: Ατομικό και Συλλογικό Συμφέρον ή Συμβολικός Ρατσισμός;», στο Βαρουξή Χ., Σαρρή Ν., Φραγκίσκου Α. (επιμ.), *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, Μελέτες-Έρευνες ΕΚΚΕ, 10, σσ.285-298

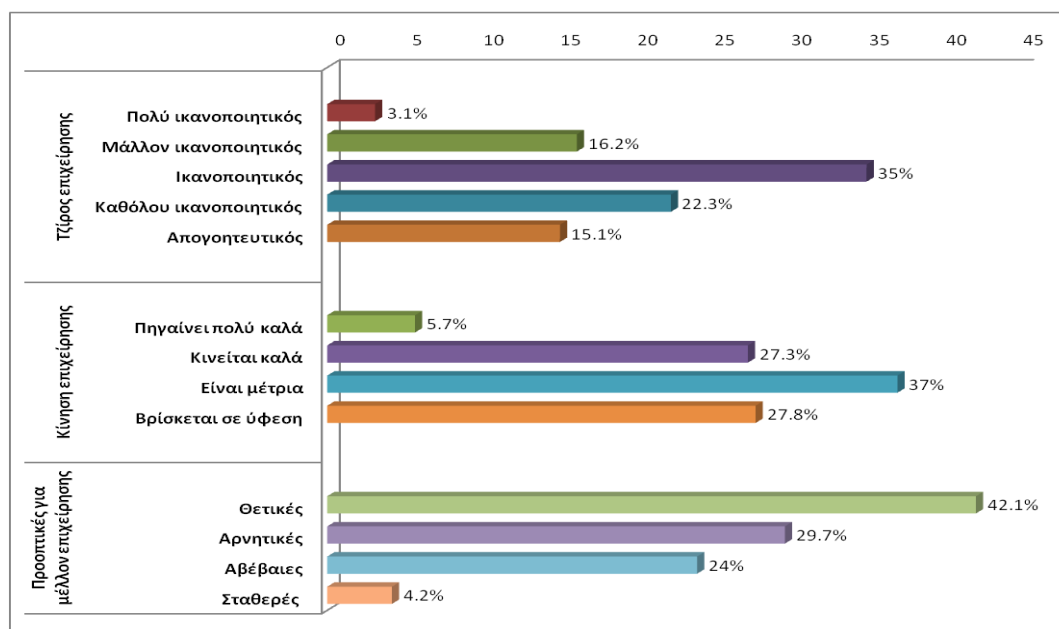
⁵ Η σχετική ερώτηση στο ερωτηματολόγιο διατυπώνεται ως εξής: «Πώς κρίνετε τον κύκλο των εργασιών (τζίρο) της επιχείρησής σήμερα σε σχέση με το παρελθόν (5 τελευταία χρόνια); - Πολύ ικανοποιητικός / Μάλλον ικανοποιητικός / Ικανοποιητικός / Καθόλου ικανοποιητικός / Απογοητευτικός».

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

κίνηση στην επιχείρησή τους τον τελευταίο καιρό⁶ και 3) τι προοπτικές βλέπουν για το μέλλον της επιχείρησής τους⁷.

Οι απαντήσεις των επιχειρηματιών, στην πλειοψηφία τους, αναδεικνύουν μια μάλλον ικανοποιητική εικόνα. Οι περισσότεροι δηλώνουν ότι ο τζίρος της επιχείρησής τους είναι ικανοποιητικός (35%), ότι η κίνηση στην επιχείρησή τους είναι μέτρια (37%) και ότι οι προοπτικές για το μέλλον είναι θετικές (42,1%) (Βλ. Γράφημα 1). Το ‘Ατομικό συμφέρον’ των ερωτώμενων που αφορά την οικονομική επιβίωση της επιχείρησής τους φαίνεται να καλύπτεται σε ένα οριακά ικανοποιητικό βαθμό. Και αυτό γιατί, παρότι υπερέχουν αριθμητικά οι θετικές απαντήσεις, ακολουθούν ιεραρχικά οι αρνητικές [καθόλου ικανοποιητικός τζίρος (22,3%), κίνηση επιχείρησης σε ύφεση (27,8%), αρνητικές προοπτικές για το μέλλον (29,7%)]. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη το σύνολο των τοποθετήσεων των συμμετεχόντων θα λέγαμε ότι διακρίνεται μια μάλλον συγκρατημένη αισιοδοξία για το παρόν και το μέλλον της προσωπικής τους οικονομικής επιβίωσης μέσα από τη λειτουργία της επιχείρησής τους.

Γράφημα 1: Παράγοντες Ατομικού Συμφέροντος (Τζίρος, Κίνηση και Προοπτική μέλλοντος επιχείρησης)

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

⁶ Η σχετική ερώτηση στο ερωτηματολόγιο διατυπώνεται ως εξής: «Θα λέγατε ότι η επιχείρησή σας τον τελευταίο καιρό; - Πηγαίνει πολύ καλά / Κινείται ικανοποιητικά / Βρίσκεται σε ύφεση».

⁷ Ανοιχτή ερώτηση: «Τι προοπτικές βλέπετε για την επιχείρηση στο μέλλον;»

3.2 Η κάλυψη του ‘Συλλογικού συμφέροντος’

Η κάλυψη των συλλογικών οικονομικών και επαγγελματικών συμφερόντων των Ελλήνων επιχειρηματιών διερευνάται μέσα από ένα σύνολο ερωτήσεων που αφορούν τα εξής: 1) πού αποδίδουν την ύφεση της επιχείρησής τους⁸, 2) εάν πιστεύουν ότι υπάρχει κρίση στην ελληνική αγορά⁹, 3) και ποιους θεωρούν σημαντικούς παράγοντες για αυτήν¹⁰, 4) ποιος είναι ο σημαντικότερος ανταγωνιστής τους¹¹, 5) πώς αξιολογούν την επιχειρηματική πολιτική του κράτους¹², 6) πώς αξιολογούν την κατάσταση στην περιοχή της επιχείρησής τους¹³ και 7) πού αποδίδουν τα αίτια της υποβάθμισης της συγκεκριμένης περιοχής¹⁴.

Όπως φαίνεται στο Γράφημα 2, η πλειοψηφία των προσώπων που απάντησε ότι υπάρχει ύφεση στην επιχείρησή τους, την αποδίδει κατά κύριο λόγο στη γενικότερη οικονομική κρίση στην Ελλάδα (21,9%), δηλαδή σε ένα παράγοντα εξωγενή (ως προς τον επιχειρηματικό τομέα) και μάλλον συλλογικό (καθώς αφορά τους πολίτες όλης της χώρας). Μάλιστα, προς επίρρωση αυτής της άποψης, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων πιστεύει ότι η ελληνική αγορά στη δεδομένη χρονική περίοδο διέρχεται κρίση (86,2%). Σε εξωγενείς (ως προς την επιχείρηση) και αλληλένδετους παράγοντες, επίσης, αποδίδουν οι ερωτώμενοι την κρίση στην αγορά και

⁸ Η σχετική ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Αν η κίνηση βρίσκεται σε ύφεση, αυτό πού το αποδίδετε; - Ανταγωνισμός με άλλες επιχειρήσεις / Επιχειρηματική πολιτική του κράτους / Γραφειοκρατία / Αθέμιτο ανταγωνισμό / Γενικότερη οικονομική κρίση / Υψηλή φορολογία / Ανεργία / Καταναλωτικές συνήθειες των αγοραστών / Υψηλότοκος δανεισμός / Έλλειψη επιχειρηματικών κινήτρων / Εγκατάσταση καταστημάτων από αλλοδαπούς / Υποβάθμιση της περιοχής που έχετε την επιχείρησή σας / Άλλο» (πολλαπλής επιλογής).

⁹ Η σχετική ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Πιστεύετε ότι η ελληνική αγορά σήμερα διέρχεται κρίση; - Ναι / Όχι / Εν μέρει».

¹⁰ Η σχετική ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Ποιους θεωρείτε τους 3 σημαντικότερους παράγοντες αυτής της κρίσης; - Οικονομική ανέχεια των πολιτών / Ωράριο λειτουργίας καταστημάτων / Ανταγωνισμός / Οικονομική κρίση γενικότερη / Μέτρα του κράτους / Γραφειοκρατία / Φορολογία επιχειρήσεων / Υψηλά εισαγωγικά-εξαγωγικά τέλη / Αλλαγή στις καταναλωτικές συνήθειες / Ανεργία / Υψηλό κόστος παραγωγής/προμήθειας/διακίνησης των προϊόντων σας / Δραστηριοποίηση αλλοδαπών επιχειρηματιών / Ασύμφορα τραπεζικά δάνεια κίνησης/υψηλότοκος δανεισμός».

¹¹ Η σχετική ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Ποιον θεωρείτε τον πιο σημαντικό ανταγωνιστή σας; Βαθμολογείτε από το 1-5 όπου 5 ο πιο ισχυρός ανταγωνιστής σας. - Ελληνικές επιχειρήσεις ίδιου είδους / Ξένες επιχειρήσεις ίδιου είδους / Πολυκαταστήματα / Πολυεθνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα / Πλανόδιοι μικροπωλητές».

¹² Η σχετική ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Πιστεύετε ότι η επιχειρηματική πολιτική του κράτους - Ενισχύει τη δραστηριότητά σας / Ενισχύει τις πρωτοβουλίες σας / Περιορίζει την εξάπλωση της επιχείρησής σας / Δεν επηρεάζει την επιχειρηματικότητά σας».

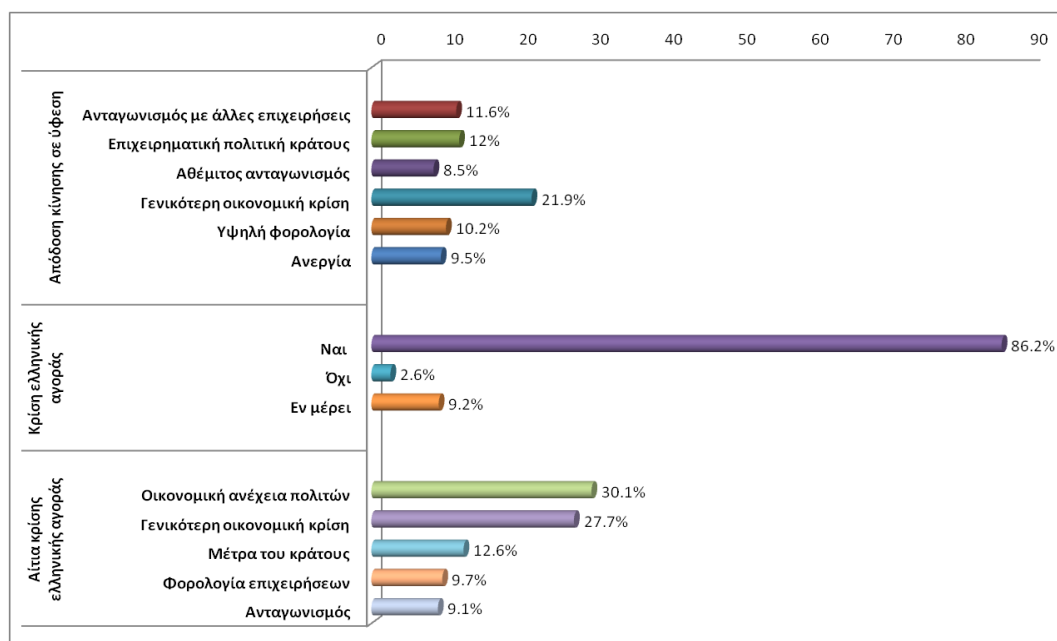
¹³ Η σχετική ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Θα λέγατε ότι η περιοχή της επιχείρησής τα τελευταία χρόνια - Αναβαθμίστηκε / Υποβαθμίστηκε / Έμεινε η ίδια».

¹⁴ Η σχετική ανοιχτή ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Βασική αιτία υποβάθμισης είναι;»

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

συγκεκριμένα στην οικονομική ανέχεια των πολιτών (30,1%) και στη γενικότερη οικονομική κρίση (27,7%).

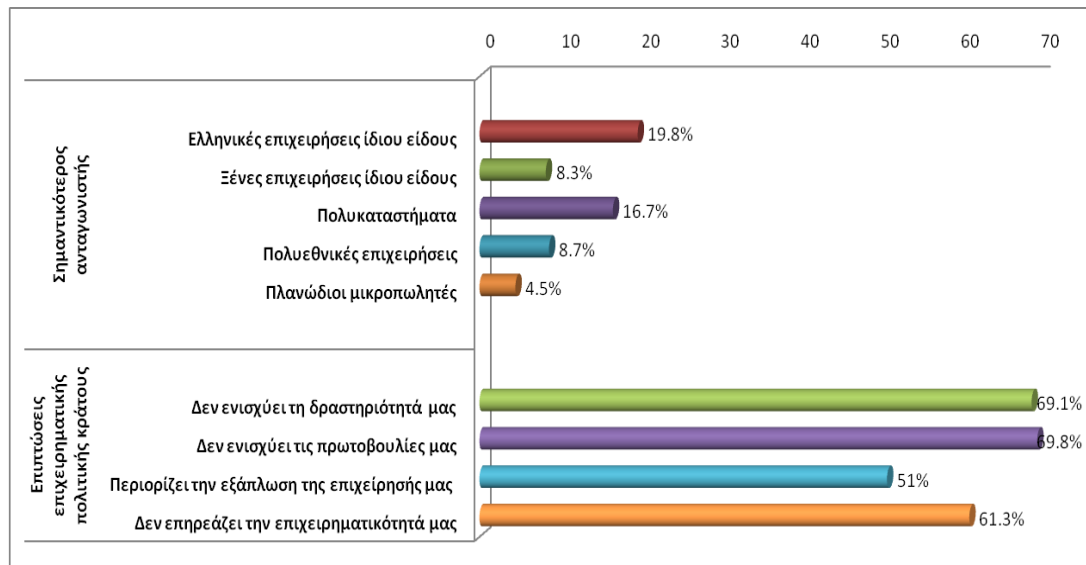
Γράφημα 2: Παράγοντες Συλλογικού Συμφέροντος (Απόδοση ύφεσης επιχείρησης, Κρίση ελληνικής αγοράς, Αίτια κρίσης)

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

Σύμφωνα με το Γράφημα 3, οι ερωτώμενοι αναγνωρίζουν κατά πρώτον τις ελληνικές επιχειρήσεις ίδιου είδους (19,8%) και κατά δεύτερον τα πολυκαταστήματα (16,7%) ως τον σημαντικότερο ανταγωνιστή τους. Ενώ, οι ξένες επιχειρήσεις ίδιου είδους χαρακτηρίζονται ως ανταγωνιστικές σε πολύ μικρότερο βαθμό (8,3%). Σε ό,τι αφορά την εκτίμηση της επιχειρηματικής πολιτικής του κράτους, η πλειοψηφία έχει αρνητική άποψη, καθώς υποστηρίζουν ότι δεν ενισχύει τις πρωτοβουλίες τους (69,8%) και τη δραστηριότητά τους (69,1%).

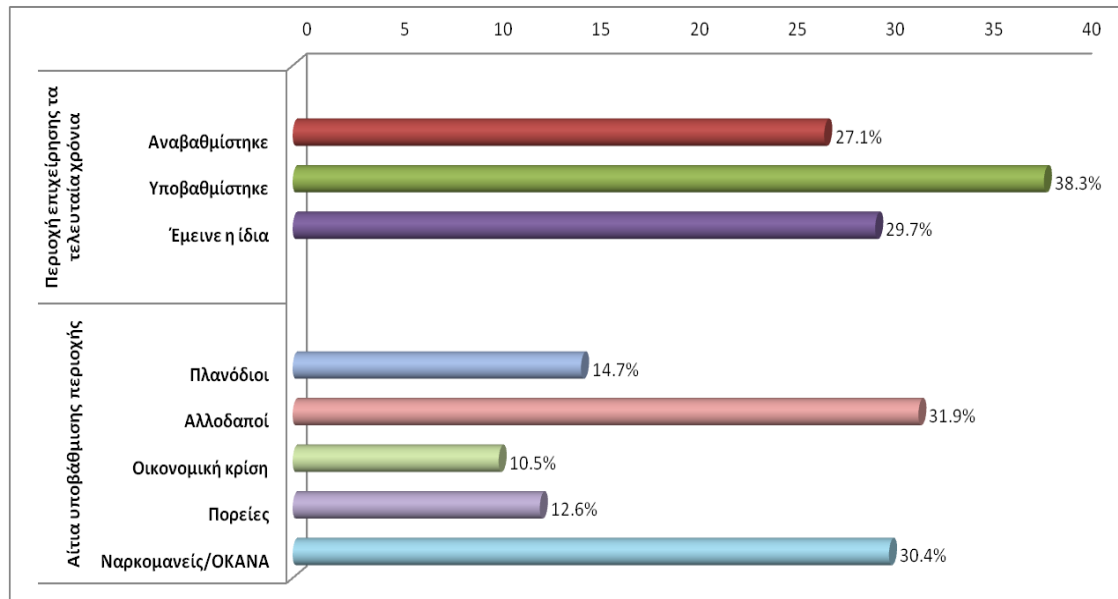
Γράφημα 3: Παράγοντες Συλλογικού Συμφέροντος (Σημαντικότερος ανταγωνιστής, Επιπτώσεις επιχειρηματικής πολιτικής κράτους)

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

Επιπλέον, όπως φαίνεται στο Γράφημα 4, επικρατεί η άποψη ότι η περιοχή του εμπορικού κέντρου της Αθήνας υποβαθμίστηκε τα τελευταία χρόνια (38,3%). Μάλιστα, οι περισσότεροι αποδίδουν την υποβάθμιση στην παρουσία των αλλοδαπών (31,9%) και των ναρκομανών (και των υπηρεσιών απεξάρτησης) (30,4%).

Γράφημα 4: Παράγοντες Συλλογικού Συμφέροντος (Κατάσταση περιοχής, Αίτια υποβάθμισης)

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις -αναφορικά με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων- αναδεικνύονται σημαντικές δυσκολίες στην κάλυψη των οικονομικών και επαγγελματικών συμφερόντων των επιχειρηματιών στο κέντρο της πόλης σε συλλογικό επίπεδο. Στον εμπορικό κλάδο αναδεικνύεται ο εσωτερικός ανταγωνισμός (μεταξύ ελληνικών ομοειδών επιχειρήσεων), αλλά και η απουσία κρατικής υποστήριξης ως σημαντικοί παράγοντες αναχαίτισης της επιχειρηματικής ευεξίας. Ο μαρασμός του επιχειρηματικού κλάδου αποδίδεται στη γενικότερη οικονομική κρίση στη χώρα και την αλληλένδετη ανέχεια των πολιτών. Τέλος, η αίσθηση της υποβάθμισης της περιοχής του εμπορικού κέντρου της Αθήνας φέρνει στο φως προσλήψεις πολιτισμικής απειλής από την παρουσία των αλλοδαπών και των χρηστών τοξικών ουσιών, συμπληρώνοντας την εικόνα των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες επιχειρηματίες στην κάλυψη των συλλογικών τους συμφερόντων.

3.3 Οι στάσεις απέναντι στους μετανάστες

Οι απόψεις των Ελλήνων επιχειρηματιών που συμμετέχουν στην έρευνα αποτυπώνονται σε ένα σύνολο ερωτήσεων που αφορούν διαφορετικά θέματα, όπως:

1) εάν απασχολούνται αλλοδαποί στην επιχείρησή τους¹⁵, 2) την αιτιολόγηση της απουσίας αλλοδαπών στην επιχείρησή τους¹⁶, 3) εάν οι ίδιοι ή στην οικογένειά τους ψωνίζουν από καταστήματα αλλοδαπών¹⁷, 4) ποια είναι η άποψή τους για τις επιχειρήσεις των αλλοδαπών¹⁸, 5) με ποια εθνικότητα ταυτίζονται τους αλλοδαπούς επιχειρηματίες¹⁹, 6) εάν πιστεύουν ότι υπάρχουν αλλοδαποί επιχειρηματίες στην περιοχή τους²⁰, 7) πώς αξιολογούν αυτό το γεγονός²¹, 8) εάν πιστεύουν ότι υπάρχουν αλλοδαποί κάτοικοι στην περιοχή τους²², 9) πώς αξιολογούν αυτό το γεγονός²³.

Σύμφωνα με τις αναλύσεις των παραπάνω ερωτήσεων και όπως φαίνεται στο Γράφημα 5, στην πλειοψηφία των ελληνικών επιχειρήσεων απουσιάζουν οι αλλοδαποί εργαζόμενοι (73,8%). Οι περισσότεροι επιχειρηματίες δικαιολογούν αυτή την απουσία δηλώνοντας ότι δε χρειάστηκαν προσωπικό (43,9%) και ότι δεν έτυχε, χωρίς να υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος (28,2%).

Η πλειοψηφία των ερωτώμενων, όπως φαίνεται στο Γράφημα 6, αποφεύγει να κάνει αγορές από τα καταστήματα των αλλοδαπών της περιοχής (69,4%). Σε ό,τι αφορά την άποψη που έχουν για τις ξένες επιχειρήσεις, δηλώνουν κατά πλειοψηφία ότι τους είναι αδιάφορο (44,8%), ενώ ακολουθούν όσοι εκφράζουν αρνητική γνώμη (36,1%).

Στην παρούσα έρευνα, επιχειρούμε να ανιχνεύσουμε την αναπαράσταση των Ελλήνων επιχειρηματιών για το ποιος είναι ο αλλοδαπός επιχειρηματίας, με μια προσέγγιση που απομακρύνει τις προκαταλήψεις που υπεισέρχονται στις ερευνητικές υποθέσεις των ερευνητών. Έτσι, ρωτήσαμε τους ίδιους ποια εθνικότητα είναι εκείνη που αναπαριστά των «αλλοδαπό επιχειρηματία». Η εθνικότητα, λοιπόν, που κυριαρχεί στις αναπαραστάσεις των ερωτώμενων είναι εκείνη των Κινέζων επιχειρηματιών (76,4%), ενώ ακολουθεί σε πολύ μικρότερο ποσοστό η εθνικότητα των Αλβανών (16,1%).

¹⁵ Η ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Υπάρχουν ξένοι / αλλοδαποί εργαζόμενοι στην επιχείρησή σας; - Ναι / Όχι».

¹⁶ Η ανοιχτή ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Γιατί δεν υπάρχουν αλλοδαποί εργαζόμενοι στην επιχείρησή σας;»

¹⁷ Η ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Εσείς ή κάποιο μέλος της οικογένειάς σας ψωνίζετε από καταστήματα αλλοδαπών;»

¹⁸ Η ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Τι γνώμη έχετε για τις ξένες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή σας; - Θετική / Αρνητική / Αδιάφορη».

¹⁹ Η ανοιχτή ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Ποια εθνικότητα έρχεται πρώτα στο μυαλό σας όταν ακούτε την έκφραση «Αλλοδαπός επιχειρηματίας;»

²⁰ Η ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Υπάρχουν αλλοδαποί επιχειρηματίες στην περιοχή; - Ναι / Όχι».

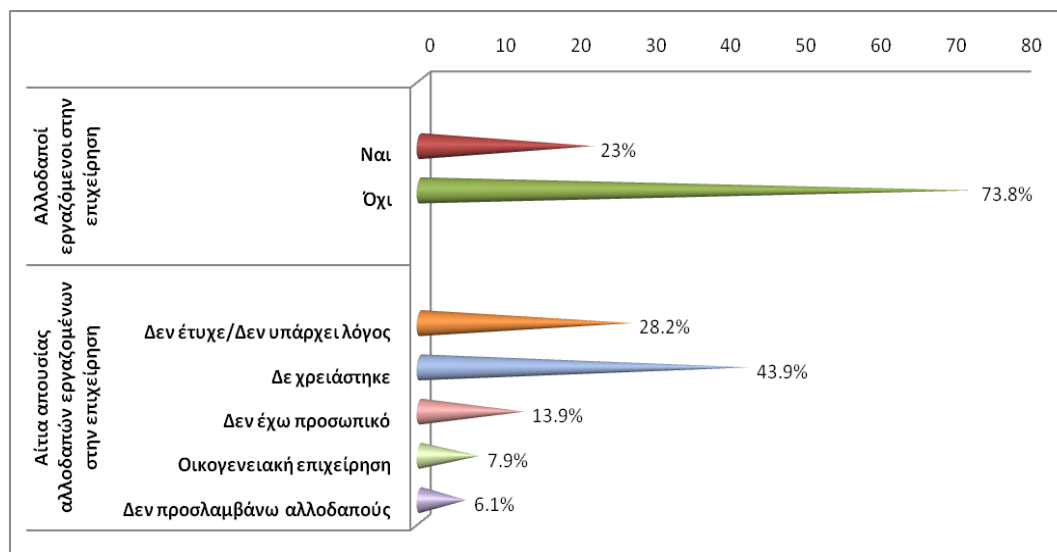
²¹ Η ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Αυτό το αξιολογείτε; - Θετικό / Αρνητικό / Άνευ σημασίας».

²² Η ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Υπάρχουν αλλοδαποί κάτοικοι στην περιοχή; - Ναι - Όχι».

²³ Η ερώτηση διατυπώνεται ως εξής: «Αυτό το αξιολογείτε; - Θετικό / Αρνητικό / Άνευ σημασίας».

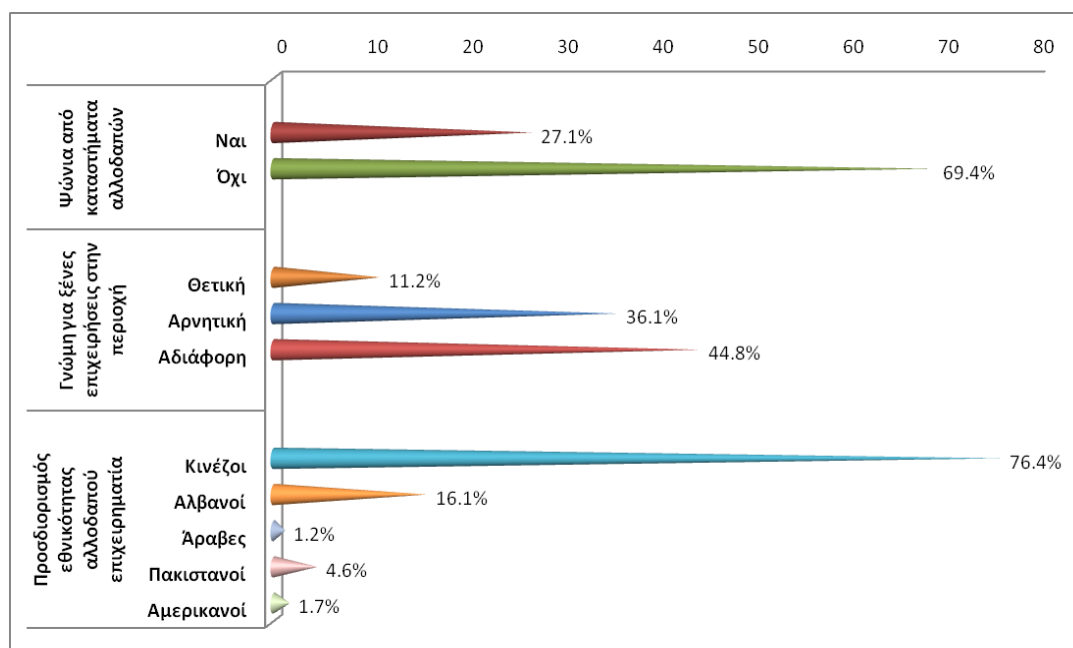
Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

Γράφημα 5: Στάσεις απέναντι στους μετανάστες (Αλλοδαποί εργαζόμενοι στην επιχείρηση)

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

Γράφημα 6: Στάσεις απέναντι στους μετανάστες (Προτίμηση καταστημάτων αλλοδαπών, Αξιολόγηση ξένων επιχειρήσεων, Εθνικότητα αλλοδαπού επιχειρηματία)

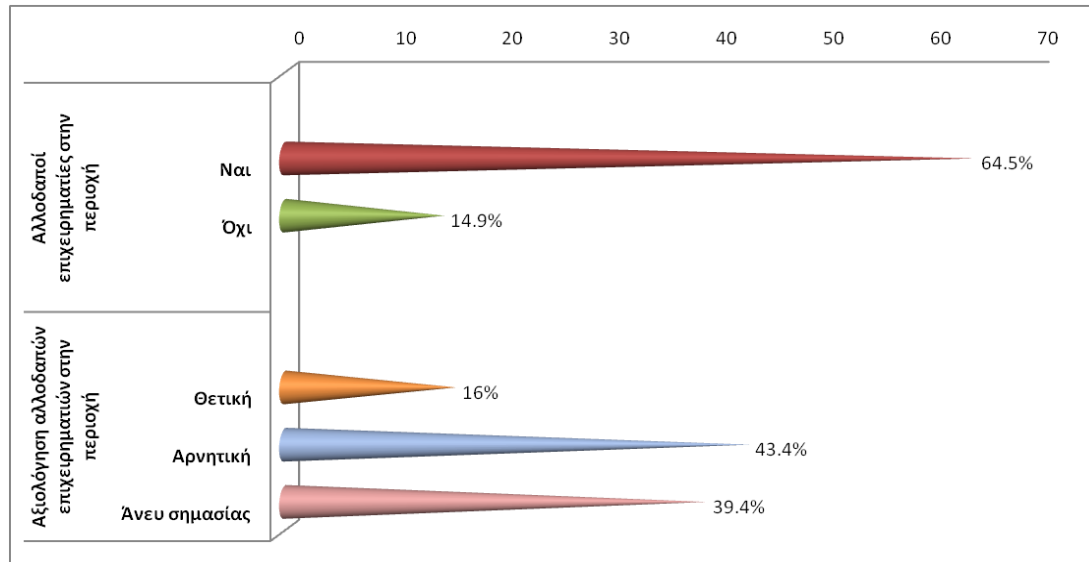

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

Στο πλαίσιο της ανίχνευσης των αναπαραστάσεων των ερωτώμενων παρατηρούμε (Γράφημα 7) ότι οι περισσότεροι προβάλλουν την εικόνα μιας έντονης παρουσίας αλλοδαπών επιχειρηματιών στο κέντρο της Αθήνας (64,5%). Μάλιστα, η πλειοψηφία

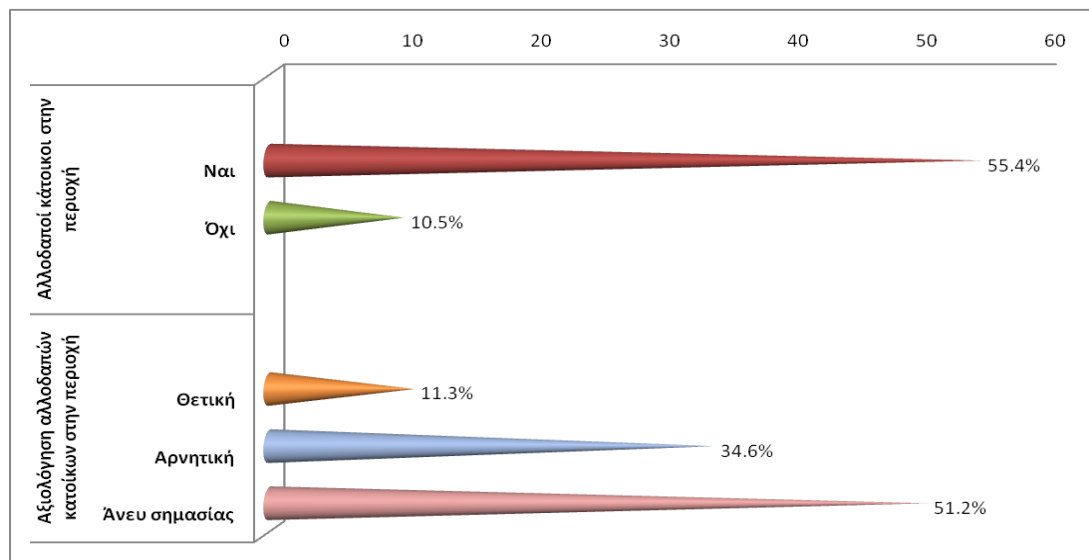
αξιολογεί αυτή την παρουσία ως αρνητική (43,4%), ενώ ακολουθεί η άποψη ότι δεν έχει σημασία (39,4%).

Γράφημα 7: Στάσεις απέναντι στους μετανάστες (Αλλοδαποί επιχειρηματίες, Αξιολόγηση αλλοδαπών επιχειρηματιών)

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

Γράφημα 8: Στάσεις απέναντι στους μετανάστες (Αλλοδαποί κάτοικοι, Αξιολόγηση αλλοδαπών κατοίκων)

Σημ.: Τα δεδομένα αφορούν ποσοστά επί των έγκυρων απαντήσεων

Επιπλέον, επιχειρούμε να αποτυπώσουμε τις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων για τους αλλοδαπούς κατοίκους της περιοχής. Όπως φαίνεται στο Γράφημα 8, οι περισσότεροι ερωτώμενοι (55,4%) θεωρούν έντονη την παρουσία των κατοίκων αλλοδαπής καταγωγής). Στην πλειοψηφία τους κρατούν ουδέτερη στάση ως προς την

αξιολόγηση της κατοίκησης του κέντρου της Αθήνας από ξένους (51,2% αξιολογεί το γεγονός ως άνευ σημασίας), ενώ αρνητικά την αξιολογεί το 34,6%.

Επιχειρώντας μια συνολική θεώρηση των απόψεων των Ελλήνων επιχειρηματιών που συμμετείχαν στην έρευνα, παρατηρούμε ότι η συνύπαρξη ημεδαπών και αλλοδαπών εντός των επιχειρήσεων είναι σπάνια, καθώς οι περισσότεροι αναφέρουν ότι δεν απασχολούν ξένους στην επιχείρησή τους. Αυτή η δήλωση, μάλιστα, γίνεται με μια παράλληλη αποστασιοποίηση των ερωτώμενων από την ηθική επιβάρυνση που συνεπάγεται η επιλογή αποκλεισμού των αλλοδαπών εργαζόμενων, καθώς αποφεύγουν να εκφράσουν συνειδητή αποφυγή του συγκεκριμένου εργατικού δυναμικού. Αντιθέτως, δικαιολογούν την επιλογή τους με μια ουδέτερη στάση που εκφράζεται μέσα από την υιοθέτηση της άποψης ότι δεν χρειάζονται προσωπικό. Αποφυγή της ηθικής επιβάρυνσης για την επιλογή της συγκεκριμένης συμπεριφοράς διαφαίνεται και από τη δήλωση των ερωτώμενων ότι δεν υποστηρίζουν ως πελάτες τις επιχειρήσεις των αλλοδαπών, ενώ υιοθετούν μια ουδέτερη (αδιάφορη) στάση για την αξιολόγηση της παρουσίας των επιχειρήσεων των αλλοδαπών. Σε ό,τι αφορά την αναπαράσταση της εθνικής ταυτότητας των αλλοδαπών επιχειρηματιών, η συντηρητική πλειοψηφία τους ταυτίζει με τους Κινέζους. Στο πλαίσιο των αναπαραστάσεων για τους ξένους παρατηρούμε ότι οι συμμετέχοντες αναφέρονται σε μια προεξέχουσα παρουσία αλλοδαπών επιχειρηματιών στην περιοχή του κέντρου της Αθήνας, την οποία αξιολογούν ως αρνητική. Ομοίως, προεξέχουσα αναφέρεται και η παρουσία των αλλοδαπών κατοίκων στην περιοχή, η οποία, όμως, αξιολογείται ουδέτερα σε αντίθεση με την παρουσία των αλλοεθνών επιχειρηματιών.

4. Συμπεράσματα

Στο παρόν άρθρο επιχειρούμε μια ανάγνωση των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε σε Έλληνες επιχειρηματίες εντός του εμπορικού ιστορικού τριγώνου της Αθήνας, μέσα από την οπτική της θεωρίας του Συμβολικού Ρατσισμού. Αρχικά εξετάζουμε τις δυνατότητες κάλυψης των ατομικών οικονομικών συμφερόντων των επιχειρηματιών και στη συνέχεια τις οικονομικές επαγγελματικές τους ανάγκες σε ένα συλλογικό επίπεδο, που αφορά γενικότερα τον επαγγελματικό τους κλάδο, το παρόν και το μέλλον του. Τέλος, επικεντρώνουμε στις απόψεις που εκφράζουν οι ερωτώμενοι για ζητήματα που αφορούν την παρουσία, διαμονή και

δραστηριοποίηση των μεταναστών εντός των χωρικών ορίων της περιοχής όπου οι ίδιοι ενεργοποιούνται επαγγελματικά.

Ως προς την κάλυψη του *Ατομικού Συμφέροντος*, οι Έλληνες επιχειρηματίες εμφανίζονται συγκρατημένα αισιόδοξοι για το παρόν και το μέλλον τους. Σε ό,τι αφορά την κάλυψη των *Συλλογικών Συμφερόντων* περιγράφεται μια οικονομική στασιμότητα, η οποία προηγείται χρονικά της οικονομικής κρίσης και της δημοσιονομικής λιτότητας που πλήττει τη χώρα μας από το 2010 και μετά (καθώς την περίοδο που διεξάγεται η έρευνα πεδίου δεν έχει ξεσπάσει ακόμη η οικονομική κρίση). Στις αντίστοιχες ερωτήσεις, οι επιχειρηματίες περιγράφουν ύφεση στον κλάδο τους, την οποία αποδίδουν στη γενικότερη οικονομική αδυναμία των πολιτών, στην απουσία κρατικής υποστήριξης και στην αδυναμία του κράτους να χαράξει προοδευτική επιχειρηματική πολιτική. Μέσα σε ένα επιχειρηματικό περιβάλλον όπου οι δυνατότητες υποστήριξης και ανάπτυξης από το κράτος είναι πενιχρές και η αγοραστική δύναμη των πολιτών βαίνει μειούμενη, οι ερωτώμενοι αναδεικνύουν τον εσωτερικό ανταγωνισμό και όχι την παρουσία ξένων επιχειρήσεων ως σοβαρό παράγοντα επαγγελματικής δυσκολίας. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι επιχειρήσεις των μεταναστών δεν προσδιορίζονται ως απειλητικές για την επιβίωση των ελληνικών επιχειρήσεων και την κάλυψη των Συλλογικών Συμφερόντων των επιχειρηματιών.

Ωστόσο, όταν το ενδιαφέρον των ερωτήσεων μετακινείται από το πεδίο των οικονομικών επαγγελματικών παραγόντων προς ένα πιο αφηρημένο πολιτισμικό πεδίο, η εικόνα των απαντήσεων διαφοροποιείται. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες παρατηρούν ότι η περιοχή του κέντρου της Αθήνας τον τελευταίο καιρό υποβαθμίστηκε και ως σημαντικότερο παράγοντα αυτής της αλλαγής ιεραρχούν την παρουσία των αλλοδαπών (ακολουθούμενη από την παρουσία των χρηστών τοξικών ουσιών). Οι μετανάστες, λοιπόν, δεν προσλαμβάνονται ως απειλή για την κάλυψη των Ατομικών οικονομικών Συμφερόντων ή των Συλλογικών οικονομικο-επαγγελματικών Συμφερόντων των Ελλήνων επιχειρηματιών, αλλά ως μια πιο αφηρημένη πολιτισμική απειλή, που συμβάλλει στη μείωση της αξίας του εργασιακού τους περιβάλλοντος ειδικότερα και του κεντρικότερου αστικού εμπορικού χώρου στην πρωτεύουσα γενικότερα. Σε αυτή την περίπτωση επιβεβαιώνεται ένα μέρος του Συμβολικού Ρατσισμού και μάλιστα εκείνη η παράμετρος που αφορά την πρόσληψη της εξω-ομάδας ως ηθική απειλή κατά των πολιτισμικών αξιών της κυρίαρχης ομάδας (Kinder & Sears, 1981, Sears & Henry,

2003). Οι ερωτώμενοι προτάσσουν τις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες στην Ελλάδα ως απειλή για την κάλυψη των ατομικών και συλλογικών οικονομικών και επαγγελματικών τους συμφερόντων. Οι ξένοι, όμως, προσλαμβάνονται ως μια πολιτισμική αφηρημένη απειλή που υποβιβάζει την αξία του επαγγελματικού τους περιβάλλοντος, αλλά και της πιο σημαντικής περιοχής για το εμπόριο και τον τουρισμό, το ιστορικό κέντρο της πρωτεύουσας.

Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις που καταγράφουν τις στάσεις τους για τους μετανάστες αποτυπώνουν μια συγκαλυμμένη αρνητικότητα συμπεριφορών, αλλά και μια παράλληλη προσπάθεια να αποτιναχθούν οι ηθικές επιβαρύνσεις που συνεπάγονται οι συγκεκριμένες συμπεριφορικές επιλογές. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ερωτώμενοι δεν επιλέγουν τις ακραία αρνητικές απαντήσεις, επιδεικνύουν, όμως, ήπιες συμπεριφορές αποκλεισμού. Ως επιχειρηματίες αποκλείουν τη συνύπαρξη με ξένους στην επιχείρησή τους, καθώς δεν τους προσλαμβάνουν. Ως καταναλωτές αποφεύγουν τους ξένους, καθώς ούτε οι ίδιοι, ούτε τα μέλη της οικογένειάς τους επιλέγουν να ψωνίσουν από τα καταστήματά τους. Οι συμπεριφορές αυτές αιτιολογούνται στις αντίστοιχες ερωτήσεις με την επιλογή απαντήσεων που δεν εκφράζουν ακραία απόρριψη των μεταναστών, αλλά μια πιο ηθική και ουδέτερη στάση. Έτσι, ως επιχειρηματίες αποφεύγουν τους αλλοδαπούς επειδή δεν χρειάζονται προσωπικό στις επιχειρήσεις τους και ως καταναλωτές αποφεύγουν τα μαγαζιά των αλλοδαπών, αξιολογώντας παράλληλα ως ουδέτερη την παρουσία των επιχειρήσεών τους. Σύμφωνα με αυτές τις παρατηρήσεις, οι Έλληνες επιχειρηματίες δεν εκφράζουν απροκάλυπτα ρατσιστικές στάσεις για τους αλλοδαπούς. Διαφαίνονται, όμως, κάποιες ενδείξεις συγκαλυμμένων αρνητικών προδιαθέσεων και διάθεση αποφυγής κοινωνικής εγγύτητας με τους ξένους, παράγοντες που συνθέτουν το υπόβαθρο των νέων μορφών φυλετικής προκατάληψης, όπως είναι ο Συμβολικός Ρατσισμός (Kinder, 1986, Sears & Henry, 2003) .

Οι αναπαραστάσεις των ερωτώμενων για τους αλλοδαπούς στο κέντρο της Αθήνας αναδεικνύουν την προεξέχουσα παρουσία των τελευταίων. Η πλειοψηφία ταυτίζει τους αλλοδαπούς επιχειρηματίες με την εθνοτική ομάδα των Κινέζων. Γεγονός που αντανakλά την πραγματικότητα της άνθισης του κινέζικου εμπορίου (χονδρικής και λιανικής πώλησης) στο κέντρο της Αθήνας τη χρονική περίοδο που πραγματοποιείται η έρευνα. Είναι αξιοσημείωτο, ωστόσο, ότι η πλειοψηφία των Ελλήνων επιχειρηματιών επιβεβαιώνει την παρουσία αλλοδαπών επιχειρηματιών και κατοίκων.

Μάλιστα, σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση αυτής της παρουσίας, εκφράζουν ουδέτερη στάση για τους κατοίκους, αλλά αρνητική στάση για τους επιχειρηματίες. Στην τελευταία περίπτωση ενδεχομένως εκφράζονται συγκρούσεις επαγγελματικών συμφερόντων μεταξύ διαφορετικών ομάδων σε ένα περιορισμένο αστικό χώρο, όπου αναπόφευκτα αναπτύσσεται ανταγωνισμός για την επιχειρηματική επιβίωση.

Η αξία της ανάλυσης που παρουσιάστηκε στο παρόν άρθρο σε μικρό βαθμό μόνο εδράζεται στην απάντηση του ερωτήματος εάν υπάρχει ρατσισμός κατά των αλλοδαπών και ποιας μορφής. Αντιθέτως, σε σημαντικό βαθμό, το θεωρητικό πλαίσιο και οι αναλύσεις των συγκεκριμένων ερωτήσεων που παρουσιάζουμε μπορούν να προσθέσουν παραμέτρους που μας επιτρέπουν να αναγνωρίσουμε και ενδεχομένως να κατανοήσουμε ουσιαστικότερα ακόμα και τις πιο ήπιες ή συγκαλυμμένες μορφές εθνορατσισμού. Είναι, άλλωστε, αξιοσημείωτο ότι τόσο οι ακραίες, όσο και οι ηπιότερες μορφές ρατσισμού οδηγούν από διαφορετικά μονοπάτια στον ίδιο δρόμο, εκείνο του διαχωρισμού των κοινωνικών ομάδων και του κοινωνικού αποκλεισμού των μελών των μειονεκτουσών ομάδων. Υπό αυτή την οπτική, ακόμα και η ηπιότερη έκφραση και συμπεριφορά διάκρισης με κριτήριο την εθνοτική/φυλετική καταγωγή χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς μπορεί με τον πιο αθόρυβο τρόπο να καλλιεργήσει τις δι-ομαδικές συγκρούσεις, τους κοινωνικούς διαχωρισμούς και τη διάβρωση των κοινωνικών ταυτοτήτων.

Το ιστορικό κέντρο της Αθήνας, όπως περιγράψαμε στην αρχή του άρθρου, επιλέχθηκε ως χώρος για τη διεξαγωγή της έρευνας εξαιτίας της εμφανούς συνύπαρξης ομάδων διαφορετικής εθνοτικής καταγωγής. Καταγράφουμε, ωστόσο, τις απόψεις μίας συγκεκριμένης κυρίαρχης υπο-ομάδας, εκείνης των Ελλήνων επιχειρηματιών. Για αυτό, κρίνουμε σκόπιμο να λάβουμε υπόψη στους προβληματισμούς μας τους ιδιαίτερους παράγοντες που συνθέτουν ένα τοπίο με συγκρουσιακά επαγγελματικά συμφέροντα, με τη δεδομένη ανασφάλεια που χαρακτηρίζει τον επιχειρηματικό κλάδο, αλλά και τις δύσκολες οικονομικο-πολιτικές συνθήκες που περιγράφουν οι ερωτώμενοι για την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα αυτή την εποχή. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι ερωτώμενοι αποδίδουν ευθύνες στη γενικότερη οικονομική κατάσταση και στις αναποτελεσματικές επιλογές χάραξης πολιτικής του κράτους για τις δυσκολίες επιβίωσης σε ατομικό, αλλά και σε συλλογικό οικονομικό-επαγγελματικό επίπεδο. Στη ρητή διατύπωση των επαγγελματικών δυσκολιών ο ανταγωνισμός με τους ξένους εκλείπει.

Όταν, όμως, ο πληθυσμός των ξένων εμφανίζεται στις απαντήσεις, τότε αναδεικνύονται στο σημαντικότερο παράγοντα υποβάθμισης της περιοχής του κέντρου της Αθήνας. Η παρουσία των αλλοδαπών επιχειρηματιών και κατοίκων στην περιοχή θεωρείται προεξέχουσα, αν και αποφεύγονται οι ακραία αρνητικές απαντήσεις. Οι ομολογούμενες συμπεριφορές αποκαλύπτουν αποφυγή, μειωμένη κοινωνική εγγύτητα και περιορισμένη συνύπαρξη, καθώς οι ξένοι δεν προτιμώνται ως εργαζόμενοι στις επιχειρήσεις των Ελλήνων, και οι τελευταίοι δεν υποστηρίζουν ως πελάτες τις επιχειρήσεις των ξένων. Επιβεβαιώνονται, έτσι, παράγοντες που συνυφαίνουν το Συμβολικό Ρατσισμό, καθώς αποφεύγεται η έκφραση ακραίων εθνοκεντρικών αντιλήψεων, αλλά ομολογούνται συμπεριφορές έμμεσου αποκλεισμού των ξένων που εκλογικεύονται μέσα από ηθικά ουδέτερα επιχειρήματα που εξαυλώνουν το εθνοκεντρικό συστατικό των στάσεων. Ανιχνεύουμε σε αυτή την περίπτωση εκφάνσεις του Συμβολικού Ρατσισμού, που ως ρατσισμός νέας μορφής δεν επικεντρώνεται στην ιεραρχία και την κατωτερότητα των αλλοδαπών, αλλά δίνει έμφαση στις ανυπέρβλητες διαφορές. Οι επιχειρηματίες του δείγματος δεν αρνούνται τις διαφορές τους από τους ξένους, αλλά τις υιοθετούν. Οι αναφομοίωτοι ξένοι αποτελούν πολιτισμική απειλή για την υποβάθμιση της περιοχής όπου δραστηριοποιούνται επαγγελματικά. Η αποδοχή της διαφοράς, σε αντίθεση με την άρνησή της, προσδίδει στην κάθε κοινωνική ομάδα διαφορετική θέση στην κοινωνική ιεραρχία (Βεντούρα, 2004: 179). Με αυτή τη στρατηγική, οι Έλληνες επιχειρηματίες διατηρούν το κυρίαρχο κοινωνικό τους status, εκλογικεύουν τις όποιες εθνοκεντρικές τους αντιλήψεις και απενοχοποιούν την υιοθέτηση συμπεριφορών διάκρισης και στάσεων πολιτισμικού διαχωρισμού.

Το παρόν άρθρο επικεντρώνεται στη μελέτη των στάσεων των Ελλήνων επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται εντός του ιστορικού τριγώνου της Αθήνας. Οι παρατηρήσεις βασίζονται σε περιγραφικές αναλύσεις των απαντήσεων και αποτελούν πρώτες ενδείξεις για τις στάσεις του συγκεκριμένου πληθυσμού. Για την ανάδειξη άλλων πτυχών προβληματισμού και κατανόησης των απόψεών τους είναι αναγκαία μια πιο σύνθετη ανάλυση των παραγόντων της έρευνας σε ένα πλαίσιο επαγωγικών αναλύσεων. Σε ό,τι αφορά τη βαθύτερη διερεύνηση των πρώτων ενδείξεων και την απόπειρα γενίκευσης των αποτελεσμάτων (που στη συγκεκριμένη έρευνα δεοντολογικά αποφεύγεται) χρειάζονται επιπλέον έρευνες με διαφορετικά εργαλεία καταγραφής. Το ερευνητικό πεδίο του Συμβολικού Ρατσισμού στη χώρα

μας, άλλωστε, είναι ανοιχτό, καθώς δεν έχουν ακόμα εφαρμοστεί μεθοδολογικά οι νεότερες κλίμακες Συμβολικού Ρατσισμού, όπως εκείνη των Tarmann & Sears (2005). Οι προβληματισμοί που παρουσιάστηκαν στο παρόν άρθρο αναδεικνύουν και άλλα πεδία προς μελλοντική διερεύνηση, όπως οι κοινωνικοί χώροι και οι κυρίαρχες υποομάδες. Ο κοινωνικός χώρος περιλαμβάνει όχι μόνο το φυσικό περιβάλλον, αλλά όλο το εύρος των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων (Ψημμένος, 2004: 85). Περιλαμβάνει το πλέγμα των δι-ατομικών και δι-ομαδικών σχέσεων και όχι μόνο τη γεωγραφική τοποθεσία. Για αυτό, στο πλαίσιο του όχι μόνο εκφράζονται (και καταγράφονται) αντιλήψεις και συμπεριφορές, αλλά δημιουργούνται και εδραιώνονται.

Επιλέξαμε στην παρούσα έρευνα το ιστορικό τρίγωνο της Αθήνας, καθώς ως κοινωνικός χώρος φέρει ένα σοβαρό φορτίο ιστορικών γεγονότων, αποτελεί πόλο ποικίλων αστικών δραστηριοτήτων, αλλά και χώρο έντονης συγκέντρωσης μεταναστών και άρα δι-εθνικής συμβίωσης. Η μελέτη των εθνοκεντρικών στάσεων και σε άλλους κοινωνικούς χώρους θα διευρύνει τις δυνατότητες κατανόησής τους. Παράλληλα, τέλος, διεύρυνση χρειάζεται να γίνει και σε άλλους πληθυσμούς στόχους. Οι επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα βοήθησαν να ανιχνεύσουμε ζητήματα δι-ομαδικών συγκρούσεων, ατομικών και συλλογικών συμφερόντων. Οι σύγχρονες συνθήκες της οικονομικής δεινότητας και της δημοσιονομικής λιτότητας προφανώς αποτελούν πρόσφορο έδαφος για νέες δι-ομαδικές συγκρούσεις, λόγω του περιορισμού των υλικών και άυλων πόρων. Η επιδείνωση της διαβίωσης των Ελλήνων αναδεικνύει ένα ατέρμονο μονοπάτι για τη διερεύνηση των δι-ομαδικών αντιλήψεων, στάσεων και συμπεριφορών, τόσο έκδηλων όσο και συγκαλυμμένων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βεντούρα Λ., 2004, «Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων-ΚΕΜΟ, Αθήνα, Κριτική, σ.174-204

Ηλιού Κ., 2010, «Οι στάσεις των εργαζομένων στον εμπορικό κάδο για τους μετανάστες: Ατομικό και Συλλογικό Συμφέρον ή Συμβολικός Ρατσισμός;», στο Βαρουξή Χ., Σαρρή Ν., Φραγκίσκου Α. (επιμ.), *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, Μελέτες-Έρευνες ΕΚΚΕ, 10, σ.285-298

Τσίγκανου Ι., 2010, «Πρόλογος», στο Βαρουξή Χ., Σαρρή Ν., Φραγκίσκου Α. (επιμ.), *Όψεις της μετανάστευσης και της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, Μελέτες-Έρευνες ΕΚΚΕ, 10, σ.17-29

Ψημμένος Ι., 2004, *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*, Αθήνα, Παπαζήσης

Ξενόγλωσση

Bobo, L., 1983, “Whites’ opposition to busing: Symbolic racism or realistic group conflict?”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, pp.1196-1210

Kinder, D.R., 1986, “The continuing America dilemma: White resistance to racial change 40 years after Mydral”, *Journal of Social Issues*, 42, pp. 151-172

Kinder, D.R., & Sears, D.O., 1981, “Prejudice and politics: Symbolic racism versus racial threats to the good life”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, pp. 414-431

McConahay J., & Hough, J. C., 1976, “Symbolic racism”, *Journal of Social Issues*, 32, pp. 23-45

McConahay, J., Hardee, B.B., & Batts, V., 1981, "Has racism declined in America? It depends on who is asking and what is asked", *Journal of Conflict Resolution*, 25, pp. 563-579

Sears, D.O., 1988, "Symbolic racism", in Katz P.A. & Taylor D.A. (eds.), *Eliminating racism: Profiles in controversy*, New York, Penum Press, pp. 123-151

Sears, D.O., & Henry, P.J., 2003, "The origins of symbolic racism", *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, pp. 259-275

Sears, D.O., & Henry, P.J., 2005, "Over thirty years later: A contemporary look at symbolic racism", *Advances in Experimental Social Psychology*, 37, pp. 95-150

Sears, D.O., & Kinder, D.R., 1971, "Racial tensions and voting in Los Angeles", in Hirsch W.Z. (ed.), *Los Angeles: Viability and prospects for metropolitan leadership*, New York, Preager, pp. 51-88

Sears, D.O., Van Laar, C., Carrillo, M., & Kosterman, R., 1997, "Is it really racism? The origins of white America's opposition to race-targeted policies", *Public Opinion Quarterly*, 61, pp. 16-53

Tarman, C., & Sears, D.O., 2005, "The conceptualization and measurement of Symbolic Racism", *The Journal of Politics*, 67, pp. 731-761

Διερευνώντας τις ανάγκες των γονέων με παιδιά σε παιδικούς σταθμούς της Αθήνας. Μια πρώτη καταγραφή¹

Λ. Μαράτου-Αλιπράντη²

1. Συμφιλίωση εργασίας και οικογένειας.

Οι οικονομικό-κοινωνικές ανακατατάξεις και η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας συνοδεύτηκαν από πολιτικές και νομοθετικές ρυθμίσεις για την «εξισορρόπηση της οικογενειακής ζωής με την εργασία» στις χώρες της ΕΕ, οι οποίες αποτελούν βασική προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την προώθηση της ισότητας και την ενίσχυση της παρουσίας των γυναικών στην αγορά εργασίας.³ Από την άλλη πλευρά, η ανακατανομή των οικιακών υποχρεώσεων στο πλαίσιο της σύγχρονης οικογένειας, έχει δημιουργήσει δυσκολίες στην ισόρροπη κατανομή των επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων των γονέων με παιδιά προσχολικής ηλικίας, υποχρεώσεις τις οποίες έχουν βασικά επιφορτιστεί οι γυναίκες. Η δε συμμετοχή των ανδρών στις οικιακές και στις άλλες υποχρεώσεις που έχουν σχέση με τη φροντίδα των παιδιών και την πραγματοποίηση των οικιακών εργασιών, αυξάνεται με αργούς ρυθμούς⁴.

Προκειμένου να κατανοήσουμε τη λειτουργία και τις ανάγκες της σύγχρονης οικογένειας, είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί στην οικογένεια (αύξηση διαζυγίων και χωρισμών, μεγαλύτερη συχνότητα μονογονεϊκών οικογενειών, οικογενειών σε ανασύνθεση, και ελεύθερων συμβιώσεων κ.λπ.). Με τον όρο «οικογένεια» αναφερόμαστε, συνήθως, στην κλασική πυρηνική

¹ Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο 2007-2008 σε συνεργασία με την ερευνήτρια Έβελυν Τσανίρα.

² Ομότιμη Ερευνήτρια ΕΚΚΕ, Συνεργάτης «Εργαστηρίου Ερευνών για το Φύλο», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

³ Βλ. Crompton R. (2006). *Employment and the family. The Reconfiguration of Work and family Life in Contemporary Societies*. Cambridge University Press. Moss P. and Deven, Fr. (1999). *Parental Leave. Progress or Pitfall?* Brussels: NIDI/CBGS Publications. European Commission. (2009). *The provision of child care services. A comparative review of 30 European countries*. DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

⁴ Βλ. Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (2000). *Η οικογένεια στην Αθήνα*. Αθήνα ΕΚΚΕ. Barrère-Maurisson, M.-A., (2000). *The family division of labour*, Amsterdam: SISWO. Symeonidou H. et al. (2002). *The family division of paid and unpaid work in Greece*. Work Report, Tilburg University ΚΕΘΙ (2007). *Ο ρόλος των πατέρων στην εξισορρόπηση της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής*. Αθήνα: ΚΕΘΙ. European Commission (2012). *The Role of Men in Gender Equality. European strategies and insights*. Brussels: DG Justice.

οικογένεια που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά τους, όπου συχνά και οι δυο γονείς έχουν έξω-οικιακή απασχόληση και μέσα στην οποία ο άνδρας ασκεί το ρόλο του πατέρα ⁵.

Η συνάρθρωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής των γυναικών με τις οικογενειακές υποχρεώσεις ποικίλλει και προσλαμβάνει διάφορες μορφές. Οι μορφές αυτές διαμορφώνονται ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση της γυναίκας, την ηλικία και τον αριθμό των παιδιών, την επαγγελματική της κατάσταση καθώς και τις ιδιαίτερες συνθήκες απασχόλησης των γονέων, τα μοντέλα οικογένειας κ.λπ. Ακόμη, σημαντικό ρόλο παίζουν και οι «πηγές βοήθειας» που κινητοποιούνται και επεμβαίνουν για τη στήριξη της οικογένειας και ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζονται και αλληλο-συμπληρώνονται με τις υπάρχουσες δημόσιες δομές και υπηρεσίες ⁶.

Τα μέτρα που έχουν θεσπιστεί στις διάφορες χώρες προκειμένου να επιφέρουν κάποια εξισορρόπηση ανάμεσα στις επαγγελματικές απαιτήσεις και τις οικογενειακές υποχρεώσεις των γυναικών είναι αποτέλεσμα ενός συμβιβασμού ανάμεσα στις δύο ανταγωνιστικές αυτές σφαίρες και στην εφαρμογή πολιτικών, τις ονομαζόμενες πολιτικές για τη «συμφιλίωση εργασίας και οικογένειας»⁷.

Πιο συγκεκριμένα, οι διάφορες βοήθειες για τη διευκόλυνση των γυναικών να συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, προέρχονται κυρίως από τρεις πηγές:

- α) από το συγγενικό-φιλικό περιβάλλον (δωρεάν στήριξη, συμπαράσταση και βοήθεια),
- β) από πληρωμένες υπηρεσίες (πρόσωπο με αμοιβή ή άλλες ιδιωτικές υπηρεσίες) και

⁵ Βλ. Κορωναίου Αλ. (2007). *Ο ρόλος των πατέρων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας ΚΕΘΙ. Maratou-Alipranti L. (2007). "Private sphere and gendered differentiation". Στο Έμφυλοι Μετασχηματισμοί/ *Gendered Differentiations*. Πρακτικά Συνεδρίου. Rethymnon: University of Crete, σελ. 224-234. Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., και Κακλαμάνη Στ., (2011). Γαμηλιότητα-Διαζυγιστικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα» στο *Πληθυσμιακές τάσεις και προοπτικές: Ελλάδα. και Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, ΚΕΕΚ, σελ.33-56.

⁶ Αλιπράντη-Μαράτου Λ. (2010). «Νέες Μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα», *ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ*, No 47 , σελ. 54-64.

⁷ *Οικογένεια και Εργασία: Νέες Τάσεις στην Απασχόληση* (1996). Πρακτικά Ευρωπαϊκού Συνεδρίου, Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη-Εκ. Κωστέα-Γείτονα . Silvera, R. (2002). *Articuler vie familiale et vie professionnelle en Europe*. Paris: La Documentation Française. Μουσούρου, Λ., Στρατηγάκη, Μ. (2004). *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής* Αθήνα: Gutenberg .

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

γ) από το Κράτος: δημόσιοι θεσμοί και υπηρεσίες, διάφορες κοινωνικές παροχές, γονικές άδειες, μειωμένα, ευέλικτα ωράρια εργασίας, κλπ.⁸.

Οι τελευταίες, οι πολιτικές της «συμφιλίωσης» της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής εμπλέκουν την πολιτεία, αλλά επίσης και τις επιχειρήσεις και τις τοπικές κοινωνίες, που έχουν τη δυνατότητα να εφαρμόσουν μέτρα, ή άτυπες πρακτικές, οι οποίες στηρίζουν την οικογένεια. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα μέτρα που προωθούν την συμφιλίωση εργασίας και οικογενειακής ζωής διακρίνονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: α) *αυτά που διευκολύνουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας*, β) *αυτά που διευκολύνουν τον συνδυασμό εργασίας οικογένειας* και γ) *αυτά που προωθούν την ανακατανομή των γονεϊκών ευθυνών*.⁹

Τα μέτρα για την συμφιλίωση της εργασίας και της οικογενειακής ζωής αποτελούν, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ένα πολιτικό διακύβευμα και έχουν ως στόχο την αύξηση της γυναικείας απασχόλησης. Ωστόσο, τα μέτρα για την εξισορρόπηση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής που έχουν θεσπιστεί αφορούν κυρίως τις γυναίκες και τις δικές τους δυσκολίες να συνδυάσουν τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις με τις υποχρεώσεις τους ως εργαζόμενες και ως μητέρες και όχι ευρύτερα την ιδιωτική ζωή και την ενίσχυση της συμμετοχής των συζύγων/συντρόφων.¹⁰

1.1. Η ελληνική πραγματικότητα

Όπως έχει επανειλημμένα επισημανθεί, η δημόσια παροχή κοινωνικών υπηρεσιών στη χώρα μας εμφανίζει σημαντική υστέρηση συγκριτικά με τις χώρες της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης. Η ευθύνη για την φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων εξακολουθεί να βαρύνει, σε μεγάλο βαθμό, την οικογένεια και κυρίως τις γυναίκες¹¹. Έτσι, η αύξηση των αναγκών για φύλαξη μικρών παιδιών και ηλικιωμένων βρίσκει διέξοδο στον ιδιωτικό τομέα (βρεφονηπιακοί σταθμοί, οίκοι ευγηρίας) και ιδίως στην ανερχόμενη αγορά προσωπικών υπηρεσιών, χάρη στην

⁸ Βλ. Alipranti-Maratou, L. and Nikolaou, A. (2011). «Reconciliation of work and family in Greece: policy responses and dimensions of public debate». In Elisabetta Addis et al. (eds). *Gender and well being: the role of institutions*. Aldershot: Ashgate Publications, σελ. 201-219

⁹ Βλ. Μουσουρού, Λ., Στρατηγάκη, Μ. (2004), ό.πρ. Bjork ,Eydal Guony (ed) (2008). *Equal rights to earn and care. Parental leave in Iceland*. Haskola Islands.

¹⁰. European Commission (2012). *The Role of Men in Gender Equality. European strategies and insights*. Brussels: DG Justice.

¹¹ Βλ. Βενιέρης Δ., Παπαθεοδώρου, Χρ. (2003). *Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

εργασία των μεταναστριών, που συχνά είναι ανασφάλιστες και ακόμη συχνότερα εργάζονται χωρίς άδεια.¹²

Κατά την τελευταία δεκαετία, αν και καθυστερημένα, υπήρξαν και στη χώρα μας νομοθετικές ρυθμίσεις για τη συμφιλίωση οικογένειας και εργασίας και για την παροχή διευκολύνσεων για τους εργαζόμενους γονείς με μικρά παιδιά, που βοηθούν κυρίως τις γυναίκες/μητέρες εργαζόμενες να συνδυάζουν την αμειβόμενη εργασία με τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις¹³. Οι πολιτικές αυτές περιλαμβάνουν:

- γονικές άδειες ανατροφής στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, διευκολύνσεις προς τους εργαζόμενους γονείς, άδειες απουσίας για φροντίδα άρρωστου παιδιού, για επίσκεψη στο σχολείο (μέχρι 6 ημέρες το έτος) κ.λπ.
- καθιέρωση του ολοήμερου σχολείου
- γονική άδεια ανατροφής (9 μήνες στον δημόσιο τομέα, αντί μειωμένου ωραρίου επί 4 χρόνια)¹⁴
- άδεια μητρότητας (με πλήρεις αποδοχές 17 εβδομάδων), 6μηνες άδειες μητρότητας από τον ΟΑΕΔ, προστασία της μητρότητας και της εγκύου στον χώρο εργασίας, δυο ημέρες άδεια με αποδοχές για τους πατέρες για κάθε παιδί κ.λπ.
- ρυθμίσεις στον εργασιακό τομέα σχετικά με την άτυπη εργασία, την τηλεργασία, την κατ' οίκον εργασία, τη μερική απασχόληση, όπου οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία, κ.λπ.

Ωστόσο, οι παραπάνω ρυθμίσεις αφορούν περισσότερο τις γυναίκες-μητέρες και την ενίσχυση της απασχολησιμότητας, ενώ απουσιάζουν ρυθμίσεις που να ανατρέπουν τις

¹² Βλ. Βασιλικού, Κ. (2007), *Γυναικεία Μετανάστευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., κ.ά. (2007), *Η Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα, Αποτελέσματα Πανελλήνιας Έρευνας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι). Μαράτου-Αλιπράντη Λ., (2012). «Γυναικεία μετανάστευση και η παγκοσμιοποίηση της έμμισθης οικιακής εργασίας». Στον Τιμητικό Τόμο για τον Ρ. Φακιολά, *Η εργασία ως παράγων ανάπτυξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σελ.207-226.

¹³ Βλ. Μουρίκη Αλ. (2008). *Πολιτικές προτεραιότητες και σημαντικά ζητήματα που αναδύονται σε σχέση με τη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής*. Αθήνα: ΕΚΚΕ

¹⁴ Μετά από πρόταση της ΓΓΙΦ, αναμένεται ότι η χορήγηση της άδειας των 9 μηνών για ανατροφή τέκνου θα χορηγείται και στον πατέρα υπάλληλο, καθώς και στο μοναδικό γονέα των μονογονεϊκών οικογενειών.

κυρίαρχες αντιλήψεις και τα στερεότυπα, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην πιο ισόρροπη συμμετοχή των συζύγων-συντρόφων στην οικογενειακή ζωή και στην ανατροφή των παιδιών.

Ακόμη, οι υπηρεσίες για την φύλαξη των μικρών παιδιών, καλύπτουν το τυπικό ωράριο εργασίας (συνήθως 8-4) και δεν έχουν προβλεφθεί υπηρεσίες για εργαζόμενους γονείς με μη τυπικό ωράριο, το οποίο αναμφίβολα απαιτεί διαφορετικές ρυθμίσεις και το οποίο, όπως έχει επισημανθεί σε σχετικές μελέτες, προκαλεί συχνά άγχος και ένταση στους γονείς¹⁵.

2. Συνοπτική περιγραφή του αντικειμένου της έρευνας

Στην Ελλάδα, η φύλαξη των μικρών παιδιών γίνεται ολοένα και πιο έντονο πρόβλημα, λόγω της αύξησης των οικογενειών διπλής απασχόλησης, της αύξησης των αλλοδαπών οικογενειών και μόνων γυναικών/μητέρων που ζουν νόμιμα στη χώρα μας, καθώς και της σημαντικής αύξησης των μόνων μητέρων που εργάζονται.

Οι επαγγελματικές υποχρεώσεις των γονέων αλλά και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν πολλοί-ές από αυτούς στα ζητήματα φύλαξης των μικρών παιδιών, όπως είναι οι μόνοι γονείς (κυρίως μητέρες), καθώς και οι εργαζόμενοι με διαφορετικά ωράρια εργασίας και μορφές απασχόλησης και με χαμηλά εισοδήματα όπως: το διακεκομμένο, το κυκλικό-με βάρδιες, το ελαστικό ωράριο, με άτυπο ή ευέλικτο ωράριο που δημιουργούν νέες ανάγκες για παροχές και υπηρεσίες προς τους γονείς και οι οποίες δεν καλύπτονται από τις υπάρχουσες δομές.

Οι υπηρεσίες φύλαξης παιδιών διακρίνονται σε διάφορες κατηγορίες: κρατικές, δημοτικές, επιδοτούμενες και ιδιωτικές.

Οι υπάρχουσες συλλογικές /ομαδικές δομές φύλαξης και φροντίδας παιδιών έχουν ένα ωράριο προσαρμοσμένο στο σύνηθες ωράριο των εργαζόμενων (7-8 το πρωί με 14.00-15.00 μ.μ). Ταυτόχρονα, η ζήτηση φύλαξης των παιδιών σε βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς στους Δήμους αυξάνεται συνεχώς, καθώς οι γονείς προτιμούν ως πλέον συμφέρουσα και από οικονομικής άποψης τη συλλογική /ομαδική φύλαξη των παιδιών σε δημοτικό παιδικό σταθμό, ενώ οι υπάρχουσες

¹⁵ . Βλ. Bresse, S., Le Bihan Bl., Martin Cl. (2007). “La garde des enfants en dehors des plages horaires standard”. *Etudes et Résultats*. DREES No 551.

θέσεις δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών των οικογενειών ¹⁶. Συχνά, η φύλαξη στη δημοτικό παιδικό σταθμό συνοδεύεται /συμπληρώνεται από τη φύλαξη από τους παππούδες ή από κάποιο άλλο μέλος της ευρύτερης οικογενείας.

Η επιλογή ατομικής ή συλλογικής /ομαδικής φύλαξης των παιδιών (με ή χωρίς τη συμμετοχή των παππούδων ή κάποιου άλλου μέλους της ευρύτερης οικογενείας), εξαρτάται από τις αντιλήψεις των γονέων για την ανατροφή και διαπαιδαγώγηση του παιδιού τους, αλλά και από το κόστος και την οικονομική επιφάνεια των γονέων, που είναι καθοριστική για την επιλογή του τρόπου φύλαξης των παιδιών, αλλά και γενικότερα από τις πολιτικές για την οικογένεια που εφαρμόζονται από την πολιτεία ¹⁷.

Σημαντικό κριτήριο που προσδιορίζει τον τρόπο φύλαξης είναι το ωράριο εργασίας των γονέων, ενώ η φύλαξη στο σπίτι από τρίτο πρόσωπο με αμοιβή μοιάζει να είναι η πιο ευέλικτη και προσαρμόσιμη μορφή φύλαξης, επιλογή που επιλέγεται αρκετά συχνά, λόγω του μεγάλου αριθμού γυναικών μεταναστριών που εγκαταστάθηκαν στη χώρα μας κατά την τελευταία δεκαετία ¹⁸.

Ο γεωγραφικός παράγοντας παίζει, επίσης, σημαντικό ρόλο: υπάρχουν λιγότεροι σταθμοί στην περιφέρεια και στις αγροτικές περιοχές, αλλά ακόμη και στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας, η κατανομή τους στον χώρο διαφέρει από περιοχή σε περιοχή και έχει σχέση με τους ΟΤΑ.

Επίσης, όπως έχουν δείξει διάφορες μελέτες που διεξήχθησαν σε ευρωπαϊκές χώρες, οι νέες μορφές εργασίας, με τα ευέλικτα ωράρια, είτε διακεκομμένο είτε μη τυπικό ωράριο, συχνά υποχρεώνουν τους γονείς σε προσαρμογές και διακανονισμούς μεταξύ τους, ώστε να εναλλάσσονται κοντά στα παιδιά τους, μέσα στα συνηθισμένα πλαίσια λειτουργίας των σταθμών. Οι γονείς προσαρμόζουν, έτσι, υποχρεωτικά την εργασία τους στις ανάγκες των παιδιών, συνήθως σε βάρος της επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Η προσαρμογή αυτή αφορά, όπως είναι φυσικό, περισσότερο τις

¹⁶ Βλ. Μουρίκη Αλ. (2008), ό.πρ.

¹⁷ Η οικογενειακή πολιτική αποτελείται από διάφορες παρεμβάσεις: οργάνωση και χρηματοδότηση των υπηρεσιών φύλαξης σε τοπικό επίπεδο, οικογενειακά επιδόματα και παροχές, διευκολύνσεις ή προσαρμογή ωραρίου εργασίας, γονικές άδειες ανατροφής, κ.ά.

¹⁸ Βλ. Alipranti-Maratou L. (2009). «Η Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα: Σύγχρονες τάσεις και διαδικασίες εγκατάστασης». In Close El. et al. (eds). *Greek Research in Australia*. Adelaide: Flinders University, σελ. 185-198. Μαράτου-Αλιπράντη Λ., (2012). «Γυναικεία μετανάστευση και η παγκοσμιοποίηση της έμμισθης οικιακής εργασίας». Στον Τιμητικό Τόμο για τον Ρ. Φακιολά, *Η εργασία ως παράγων ανάπτυξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σελ.207-226.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

μητέρες, που θεωρούνται, εξαιτίας των κοινωνικών αντιλήψεων, ότι αυτές είναι κυρίως υπεύθυνες για τη φροντίδα των παιδιών.

Συχνά, οι χαμηλόμισθοι γονείς και οι γονείς με άτυπο ωράριο δεν έχουν άλλη λύση από τις άτυπες μορφές φύλαξης (συνήθως από τους παππούδες), ή από την διακοπή της επαγγελματικής τους δραστηριότητας

Η υιοθέτηση νέων τρόπων φύλαξης γίνεται πλέον επιτακτική στις περιπτώσεις που οι δυο γονείς εργάζονται με μη τυπικό ωράριο, ή όταν πρόκειται για μονογονεϊκές οικογένειες, όπου ο μόνος γονέας έχει άτυπο ωράριο ή/ και στερείται συγγενικού δικτύου που θα μπορούσε να αναλάβει την φροντίδα του/ων παιδιού/ών.

Να σημειώσουμε, επίσης, ότι η αναζήτηση τρόπου φύλαξης των παιδιών χαρακτηρίζεται συνήθως από την άμεση και επείγουσα ανάγκη του/ των γονέα /ων να βρεθεί μια λύση, αναγκαία για την επιβίωση και την ισορροπία της οικογένειας.

Όπως γίνεται φανερό, η παρέμβαση της πολιτείας για τη δημιουργία νέων δομών, καθώς και υπηρεσιών που να καλύπτουν τις ανάγκες φύλαξης παιδιών προσχολικής ηλικίας, καθώς και τις περιπτώσεις των γονέων με άτυπο ωράριο, ώστε αυτοί να μπορούν να ανταποκριθούν καλύτερα στις ανάγκες των οικογενειών, αποτελεί προτεραιότητα για τους ΟΤΑ.

2. Διερεύνηση των αναγκών των γονέων

2.1 Στόχοι και ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν

Όπως ήδη αναφέραμε, αλλά και στο πλαίσιο της σημερινής συγκυρίας της οικονομικής κρίσης, η ζήτηση για φύλαξη των παιδιών σε δημόσιους βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς αυξάνεται συνεχώς. Επιπλέον, η επιλογή ατομικής ή συλλογικής /ομαδικής φύλαξης των παιδιών (με ή χωρίς τη συμμετοχή των παππούδων ή κάποιου άλλου μέλους της ευρύτερης οικογένειας) εξαρτάται από τις αντιλήψεις των γονέων για την ανατροφή και διαπαιδαγώγηση του-ων παιδιού-ών τους και τις ιδιαίτερες ανάγκες αυτών, σε σχέση με τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις.

Τα βασικά ερωτήματα στα οποία επιχείρησε ν' απαντήσει η μελέτη ήταν:

- Ποιες είναι οι ανάγκες των γονέων στην Αθήνα;

- Το ωράριο λειτουργίας των δημοτικών βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους ;
- Ποιες είναι οι ανάγκες των γονέων με μη τυπικό ωράριο εργασίας;
- Πώς οργανώνουν οι γονείς με μη τυπικά ωράρια εργασίας τη φύλαξη των παιδιών τους;

Στο πλαίσιο της μελέτης, διερευνήθηκαν οι απόψεις των γονέων για την φροντίδα των παιδιών και η συμμετοχή των πατέρων στη φροντίδα των παιδιών και στις καθημερινές οικιακές εργασίες.

2.2. Μεθοδολογία

Για τη διερεύνηση των αναγκών, των δυσκολιών και των απόψεων των γονέων με μικρά παιδιά για τις δομές φύλαξης, πραγματοποιήθηκε έρευνα σε δείγμα γονέων με παιδιά σε Παιδικούς Σταθμούς της περιοχής της Αθήνας, που εργάζονταν με τυπικό ή/και με μη τυπικό ωράριο εργασίας. Συνολικά συμπληρώθηκαν 172 ερωτηματολόγια.

Σε πρώτη φάση συμπληρώθηκε το *Έντυπο Καταγραφής* σε κάθε Παιδικό Σταθμό του Δήμου Αθήνας για την επιλογή του δείγματος και τη διερεύνηση και αποτύπωση του κοινωνικού προφίλ των γονέων με παιδιά στους παιδικούς σταθμούς. Η δεύτερη φάση περιλάμβανε τη διεξαγωγή έρευνας σε δείγμα γονέων που έχουν παιδιά σε Παιδικούς Σταθμούς της περιοχής του Δήμου Αθήνας και τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, το οποίο σχεδιάστηκε από την ομάδα έργου για τις ανάγκες της έρευνας. Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε τις εξής ενότητες:

- Γενικά χαρακτηριστικά του-της ερωτώμενου-ης: δημογραφικά, οικογενειακά και εργασιακά χαρακτηριστικά.
- Ερωτήσεις σχετικά με τον Παιδικό Σταθμό: λόγοι επιλογής του παιδικού σταθμού, συνθήκες στέγασης, ποιότητα προσωπικού, παιδαγωγικές επιλογές, διατροφή κ.λπ.
- Βαθμός ικανοποίησης για τα ωράρια λειτουργίας, τις εγκαταστάσεις, το προσωπικό, τις παιδαγωγικές μεθόδους, τις συνθήκες υγιεινής, τις δραστηριότητες, την ασφάλεια των παιδιών κ.λπ.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

- Προτάσεις για βελτίωση των υφιστάμενων συνθηκών.

Η έρευνα υλοποιήθηκε το 2008, κατόπιν σχετικής άδειας της Διεύθυνσης Βρεφονηπιακών Σταθμών του Δήμου της Αθήνας, που δόθηκε στο ΕΚΚΕ για την συμπλήρωση ερωτηματολογίων σε γονείς. Τελικά συμπληρώθηκαν 172 ερωτηματολόγια, ενώ ακολούθησε η κωδικοποίηση των ερωτηματολογίων και η εισαγωγή δεδομένων στο SPSS .

Λόγω έλλειψης χρηματοδότησης, για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων βοήθησαν φοιτητές-τριες από το Πάντειο Πανεπιστήμιο, που έκαναν την περίοδο εκείνη την πρακτική τους άσκηση στο ΕΚΚΕ.

3. Δεδομένα για τους παιδικούς σταθμούς του Δήμου Αθήνας (στοιχεία 2008)

Στην Περιοχή της Πρωτεύουσας, την περίοδο εκείνη, υπήρχαν συνολικά 53 βρεφονηπιακοί σταθμοί που δέχονταν κυρίως παιδιά από 2,5 χρόνων έως 6 ετών, ενώ υπήρχαν ελάχιστοι σταθμοί (7) για παιδιά από 8 μηνών. Ο αριθμός των παιδιών που φιλοξενούνταν στους παιδικούς σταθμούς, σύμφωνα με τα δεδομένα του Δήμου, ανερχόταν σε 5.628 παιδιά (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Παιδικοί σταθμοί του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών ανά δημοτικό διαμέρισμα.

Αριθμός παιδιών ανά Δημοτικό Διαμέρισμα:	
- 1ο διαμέρισμα:	572 παιδιά
- 2ο διαμέρισμα:	846 παιδιά
- 3ο διαμέρισμα:	579 παιδιά
- 4ο διαμέρισμα:	836 παιδιά
- 5ο διαμέρισμα:	1.003 παιδιά
- 6ο διαμέρισμα:	721 παιδιά
- 7ο διαμέρισμα:	1.071 παιδιά
ΣΥΝΟΛΟ :	5.628 παιδιά

Πηγή: Δήμος Αθήνας Διεύθυνση Βρεφονηπιακών Σταθμών

Οι παιδικοί σταθμοί του Δήμου της Αθήνας παρατίθενται αναλυτικά ανά δημοτικό διαμέρισμα στο Παράρτημα, όπου διαπιστώνεται ότι, ο αριθμός των εγγεγραμμένων

παιδιών σε πολλές περιπτώσεις υπερβαίνει την προβλεπόμενη χωρητικότητα του κάθε σταθμού.

Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά κάποια αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθη το 2008 και, ειδικότερα, τις απόψεις των 172 γονέων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο για τις παρεχόμενες υπηρεσίες και τις συνθήκες λειτουργίας των παιδικών σταθμών της Αθήνας κατά την περίοδο αυτή.

4. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων έρευνας

4.1 Κοινωνικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Το δείγμα της έρευνας αποτελείτο από 172 γονείς (32 πατέρες και 140 μητέρες). Οι περισσότεροι από τους γονείς ήταν Έλληνες (64,5%) , ένα 23% προερχόταν από την Αλβανία και οι υπόλοιποι γονείς είχαν καταγωγή από άλλες χώρες, βαλκανικές κ.λπ. Οι περισσότεροι από τους αλλοδαπούς γονείς ζούσαν στη χώρα μας για πάνω από 10 χρόνια. Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων γονέων, η πλειοψηφία ήταν παντρεμένοι (92,4 %) και μόνο ένα 3,5% ήταν ανύπαντροι και ένα 3,5% διαζευγμένοι ή σε διάσταση. Η τάση αυτή επιβεβαιώνεται και από την επικρατούσα μορφή οικογένειας, δεδομένου ότι το 97% των γονέων δήλωσαν ότι ζούσαν με σύζυγο/σύντροφο και μόνο το 3% ότι ζούσαν με άλλους συγγενείς.

Πίνακας 2.Αριθμός παιδιών ανά οικογένεια

Αριθμός παιδιών	Συχνότητα	Ποσοστό
ένα παιδί	59	34,3
δύο παιδιά	91	52,9
τρία παιδιά	18	10,5
τέσσερα παιδιά και πάνω	4	2,3
Σύνολο	172	100,0

Αναφορικά με τον αριθμό παιδιών, η συντριπτική πλειοψηφία των οικογενειών (87%) είχε 1-2 παιδιά και μόνο ένα 12,8% είχε τρία ή περισσότερα παιδιά (Πίνακας 2). Διερευνώντας το καθεστώς ιδιοκτησίας, διαπιστώσαμε ότι οι μισές οικογένειες ζούσαν σε ιδιόκτητη κατοικία (50%) και οι υπόλοιπες μισές με ενοίκιο ή με δωρεάν παραχώρηση (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Καθεστώς ιδιοκτησίας κατοικίας των οικογενειών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Με ενοίκιο	82	47,7
Δωρεάν παραχώρηση	4	2,3
Ιδιόκτητη κατοικία	86	50,0
Σύνολο	172	100,0

4.1 Χαρακτηριστικά απασχόλησης των γονέων: εργασιακή κατάσταση και ωράρια εργασίας

Η συντριπτική πλειοψηφία των γονέων που συμμετείχε στην έρευνα εργάζονταν (73.8%)· ένα 12,2% δήλωσαν ημι-απασχολούμενοι, ενώ μόνο 10% ήταν άνεργοι, καθότι η έρευνα έγινε την περίοδο προ κρίσης, ενώ ελάχιστοι (3,5%) απάντησαν ότι δεν επιθυμούσαν να εργάζονται (Πίνακας 4) .

Πίνακας 4: Εργασιακή κατάσταση ερωτώμενων

	Συχνότητα	Ποσοστό
Εργάζομαι	127	73,8
Είμαι ημι-απασχολούμενος	21	12,2
Είμαι άνεργος/η αλλά ψάχνω για εργασία	18	10,5
Δεν μπορώ / δεν επιθυμώ να εργάζομαι	6	3,5
Σύνολο	172	100,0

Πίνακας 5. Επάγγελμα και τομέας δραστηριότητας

	Συχνότητα	Ποσοστό στο σύνολο των ερωτηθέντων	Ποσοστό επί όσων απάντησαν
Ανώτερα διοικητικά - διευθυντικά στελέχη & υπάλληλοι γραφείου	40	23,3	27,6
Επιστημονικά & καλλιτεχνικά επαγγέλματα	19	11,0	13,1
Τεχνικοί και ειδικευμένοι τεχνίτες	25	14,5	17,2
Εργαζόμενοι στην παροχή υπηρεσιών	29	16,9	20,0
Ανειδίκευτοι εργάτες	32	18,6	22,1
Σύνολο όσων απάντησαν	140	84,3	100,0
Χωρίς απάντηση	27	15,7	
Σύνολο ερωτηθέντων	172	100,0	

Αρκετοί από τους γονείς απασχολούνταν στον τομέα παροχής υπηρεσιών (20%), ενώ οι ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι εργάτες αποτελούσαν το 40% (22,1% και 18,6% αντίστοιχα). Πάντως, το ποσοστό των γονέων που δήλωσαν «ανώτερα στελέχη και επιστημονικά και καλλιτεχνικά επαγγέλματα» ήταν αρκετά υψηλό (40%) (Πίνακας 4). Όσον αφορά το είδος απασχόλησης, το 22,8% ήταν αυτοαπασχολούμενοι, το 26,2% μισθωτοί στο δημόσιο τομέα και το 51,0% μισθωτοί στον ιδιωτικό τομέα (Πίνακας 5).

Προκειμένου να διερευνήσουμε τις ανάγκες των γονέων της Αθήνας για την φύλαξη των παιδιών τους, τους ρωτήσαμε σχετικά με το ωράριο απασχόλησής τους και τη συμβατότητα του ωραρίου εργασίας με αυτό του/της συζύγου/συντρόφου. Όπως διαπιστώθηκε, και στη χώρα μας, οι μισοί περίπου από τους γονείς έχουν είτε αντίθετα ωράρια εργασίας (28,8%), ή εναλλάξ συμβατά και αντίθετα (23%) και μόνο οι υπόλοιποι μισοί (48,2%) έχουν συμβατά ωράρια. Όσον αφορά τον τύπο του ωραρίου, πάνω από τους μισούς έχουν πάντα το ίδιο ωράριο, το 9,3% απάντησε ότι έχει κυκλικό ωράριο, ενώ το 19% δήλωσε ότι έχει άτυπο ωράριο εργασίας. Τα ευρήματα αυτά υποδεικνύουν ότι οι γονείς έχουν διαφοροποιημένες ανάγκες (Πίνακες 6, και 7).

Πίνακας 6. Συμβατότητα ωραρίου εργασίας συζύγων

	Συχνότητα	Ποσοστό στο σύνολο των ερωτηθέντων	Ποσοστό επί όσων απάντησαν
Τα ωράρια είναι συμβατά	67	39,0	48,2
Τα ωράρια είναι αντίθετα	40	23,3	28,8
Τα ωράρια είναι εναλλάξ συμβατά και αντίθετα	32	18,6	23,0
Σύνολο όσων απάντησαν	139	80,8	100,0
Χωρίς απάντηση	33	19,2	
Σύνολο ερωτηθέντων	172	100,0	

Πίνακας 7. Τύπος ωραρίου εργασίας

	Συχνότητα	Ποσοστό στο σύνολο των ερωτηθέντων	Ποσοστό επί όσων απάντησαν
Πάντα ίδιο	98	57,0	66,2
Κυκλικό ωράριο (βάρδιες)	16	9,3	10,8
Άτυπο ωράριο	33	19,2	22,3
Άλλο	1	0,6	0,7
Σύνολο όσων απάντησαν	148	86,0	100,0
Δεν εργάζονται	24	14,0	
Σύνολο ερωτηθέντων	172	100,0	

5. Απόψεις των γονέων για τις συνθήκες λειτουργίας των παιδικών σταθμών της Αθήνας

Οι περισσότεροι από τους γονείς ήταν γενικά πολύ ευχαριστημένοι (58,7%) από τον παιδικό σταθμό που πηγαίνουν τα παιδιά τους, ενώ ένα 39% απάντησε ότι είναι αρκετά ευχαριστημένοι (Πίνακας 8). Διερευνώντας τον βαθμό ικανοποίησής τους στους επιμέρους τομείς, τα ποσοστά των γονέων διαφοροποιούνται και γενικά βλέπουμε ότι οι πολύ ικανοποιημένοι μειώνονται σημαντικά και αναδεικνύουν τις ελλείψεις των παιδικών σταθμών ως προς τις υποδομές, τις κτιριακές εγκαταστάσεις, την ποιότητα της διατροφής, τις συνθήκες υγιεινής και την ασφάλεια των παιδιών. Το προσωπικό και οι παιδαγωγικές μέθοδοι που ακολουθούνται φαίνεται να ικανοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό τους γονείς, οι οποίοι δηλώνουν αρκετά συχνά ικανοποιημένοι (Πίνακες 9α-9ζ).

Πίνακας 8. Εκπλήρωση αναγκών από παιδικό σταθμό

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ναι, σε μεγάλο βαθμό	101	58,7
Ναι, σε ικανοποιητικό βαθμό	67	39,0
Όχι, δεν ικανοποιεί τις ανάγκες καθόλου	4	2,3
Σύνολο	172	100,0

Πίνακας 9α. Ικανοποίηση με τις κτιριακές εγκαταστάσεις

	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	39	22,7
Πολύ	62	36,0
Μέτρια	56	32,6
Λίγο	13	7,6
Σύνολο	170	98,8
ΧΑ	2	1,2
Σύνολο	172	100,0

9β. Ικανοποίηση για το προσωπικό

	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	99	57,6
Πολύ	66	38,4
Μέτρια	6	3,5
Λίγο	1	0,6
Σύνολο	172	100,0

9γ. Ικανοποίηση για τις παιδαγωγικές μεθόδους

	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	76	44,2
Πολύ	74	43,0
Μέτρια	10	5,8
Σύνολο	160	93,0
Χ.Α.	12	7,0
Σύνολο	172	100,0

9δ.Ικανοποίηση για τις συνθήκες υγιεινής

	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	67	39,0
Πολύ	97	56,4
Μέτρια	4	2,3
Σύνολο	168	97,7
ΧΑ	4	2,3
Σύνολο	172	100,0

9.ε Ικανοποίηση για τη διατροφή

	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	52	30,2
Πολύ	85	49,4
Μέτρια	16	9,3
Λίγο	4	2,3
Σύνολο	157	91,3
ΧΑ	15	8,7
Σύνολο	172	100,0

9.στ. Ικανοποίηση για τις δραστηριότητες

	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	64	37,2
Πολύ	84	48,8
Μέτρια	18	10,5
Λίγο	1	,6
Σύνολο	167	97,1
Χ.Α.	5	2,9
Σύνολο	172	100,0

9. ζ. Ικανοποίηση για την ασφάλεια των παιδιών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	75	43,6
Πολύ	85	49,4
Μέτρια	7	4,1
Λίγο	1	0,6
Σύνολο	168	97,7
ΧΑ	4	2,3
Σύνολο	172	100,0

6. Απόψεις των γονέων σχετικά με το ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών

Όπως είδαμε, σχεδόν οι μισοί γονείς έχουν ‘κανονικό’ ωράριο εργασίας και το ένα τρίτο περίπου (28,8%) των γονέων έχει συμβατά ωράρια. Ωστόσο, αρκετοί είναι αυτοί (22,3%) που έχουν άτυπο ωράριο εργασίας και ένα 10,8% έχει κυκλικό ωράριο. Όπως ήταν αναμενόμενο, αρκετοί από τους γονείς (35%

περίπου) δήλωσαν ότι δεν ήταν ικανοποιημένοι από το ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών.

Πίνακας 10. Ικανοποίηση για τα ωράρια λειτουργίας του παιδικού σταθμού

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ικανοποιημένος/η	115	66,9
Αρκετά ικανοποιημένος/η	50	29,1
Καθόλου ικανοποιημένος/η	7	4,1
Σύνολο	172	100,0

Σχετικά με τις παρατηρήσεις των γονέων όσον αφορά το ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών, η πλειοψηφία των γονέων (67,4%) θεωρεί ότι η πίεση του χρόνου για την παραλαβή του παιδιού από τον παιδικό σταθμό αποτελεί το σημαντικότερο πρόβλημα, ενώ αρκετοί γονείς (25,6%) εκφράζονται αρνητικά σχετικά για το ωράριο λειτουργίας των σταθμών και θεωρούν ότι δεν εξυπηρετεί τους εργαζόμενους γονείς.

Πίνακας 11. Παρατηρήσεις γονέων σχετικά με το ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών

	Συχνότητα	Ποσοστό στο σύνολο των ερωτηθέντων	Ποσοστό επί όσων απάντησαν
Πίεση χρόνου για την παραλαβή του παιδιού από τον Π.Σ	29	16,9	67,4
Το ωράριο δεν εξυπηρετεί οικογένειες εργαζόμενων γονέων	11	6,4	25,6
Ο Π.Σ δεν είναι ευέλικτος όπως μια δημόσια υπηρεσία	2	1,2	4,7
Άλλο	1	0,6	2,3
Σύνολο όσων απάντησαν	43	25,0	100,0
Χωρίς απάντηση	129	75,0	
Σύνολο ερωτηθέντων	172	100,0	

Οι προτάσεις των γονέων για την βελτίωση των υπηρεσιών ήταν, όχι μόνο να επεκταθεί το ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών καθημερινά, αλλά και αυτοί να λειτουργούν τις αργίες και τα Σαββατοκύριακα, πράγμα βέβαια που, εφόσον εφαρμοστεί, συνεπάγεται υψηλό κόστος για την πολιτεία. Τα ευρήματα

αυτά δείχνουν την αναγκαιότητα για τη διαφοροποίηση των ωραρίων λειτουργίας των παιδικών σταθμών, ώστε αυτά να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες οικογενειακές συνθήκες.

5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Το ζήτημα συμφιλίωσης οικογένειας και εργασίας αποτελεί προτεραιότητα της κοινωνικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας επιχειρήθηκε μια πρώτη διερεύνηση των αναγκών και των απόψεων των γονέων που έχουν παιδιά σε Παιδικούς σταθμούς του Δήμου Αθήνας, με στόχο τη διάγνωση των συνθηκών λειτουργίας αυτών. Στο δείγμα της έρευνας περιλήφθηκαν εργαζόμενοι γονείς (μητέρες και πατέρες) με τυπικό αλλά και με μη τυπικό ωράριο εργασίας, που ζουν στην Αθήνα και έχουν παιδιά σε δημοτικούς παιδικούς σταθμούς. Όπως είδαμε, αν και οι περισσότεροι γονείς εκφράζονται θετικά για τις συνθήκες λειτουργίας των παιδικών σταθμών και είναι σε γενικές γραμμές ικανοποιημένοι, αρκετοί ωστόσο θεωρούν ότι το ωράριο λειτουργίας αυτών θα πρέπει να διευρυνθεί για να εξυπηρετεί και τους γονείς με μη τυπικό ωράριο εργασίας.

Πράγματι, τη σημερινή εποχή, διεθνώς, οι μορφές φύλαξης των παιδιών διαρκώς διαφοροποιούνται και παρακολουθούν τις σύγχρονες εξελίξεις στην αγορά εργασίας (αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών με μικρά παιδιά στην αγορά εργασίας, νέες μορφές απασχόλησης, ευέλικτα-μη τυπικά ωράρια εργασίας, κ.λπ.). Ωστόσο, στη χώρα μας, οι υπάρχουσες συλλογικές δημόσιες δομές φύλαξης και φροντίδας των παιδιών έχουν, ως επί το πλείστον, ένα ωράριο προσαρμοσμένο στο σύνηθες ωράριο των εργαζόμενων γονέων (7:00 το πρωί με 2:00-3:00 το μεσημέρι). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι γονείς με διαφορετικά ωράρια να αντιμετωπίζουν δυσκολίες και να είναι υποχρεωμένοι να στραφούν σε άλλες λύσεις, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη φύλαξη των παιδιών τους.

Τα αποτελέσματα της πρώτης αυτής έρευνας αναδεικνύουν τις ανάγκες της σύγχρονης οικογένειας στην Αθήνα. Ωστόσο, η διεξαγωγή επαναληπτικής μελέτης στο πλαίσιο πλέον της συνεργασίας του Δήμου της Αθήνας με το ΕΚΚΕ, θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα για την πιο ολοκληρωμένη και επικαιροποιημένη καταγραφή των απόψεων των γονέων. Τα ευρήματα θα βοηθήσουν στην αναβάθμιση των υφιστάμενων δομών και υπηρεσιών φύλαξης

μικρών παιδιών στην πόλη και θα συμβάλλουν στον αποτελεσματικότερο τρόπο λειτουργίας τους, καλύπτοντας συγχρόνως τις διαφοροποιημένες ανάγκες των γονέων της Αθήνας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δημοτικοί Παιδικοί Σταθμοί Δήμου Αθήνας (στοιχεία 2008)

ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ	ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ	ΤΗΛΕΦΩ ΝΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΧΩΡΗΤ.	ΕΓΓΕΓΡ .
1ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ					
1ος ΕΞΑΡΧΕΙΩΝ	Θεμιστοκλέους 71	210 3300880	2,5χρ. – 6χρ.	40	43
2ος ΚΟΥΚΑΚΙΟΥ	Τσάμη Καρατάσου 64	210 9235086	2,5χρ. – 6χρ.	70	52
3ος ΑΓ.ΠΑΥΛΟΥ	Φαβιέρου 46	210 5234507	2,5χρ. – 6χρ.	70	44
4ος 1ος ΙΛΙΣΙΩΝ	Ηλ.Ποταμιανού 13	210 7230458	2,5χρ. – 6χρ.	40	36
5ος ΠΛ.ΒΙΚΤΩΡΙΑΣ	Κρήτης 1 &Λιοσίων	210 5240583	2,5χρ. – 6χρ.	25	18
6ος ΠΛ.ΒΑΘΗ	Κρήτης 1&Λιοσίων	210 5240583	2,5χρ. – 6χρ.	45	23
2ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ					
7ος ΑΓ.ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ	Γ.Σεφέρη 4	210 9011978	. 2,5χρ. –6χρ	20	19
8ος ΑΓ.ΑΡΤΕΜΙΟΥ	Βαθυκλέους 17	210 7514742	2,5χρ. – 6χρ.	40	44
9ος ΝΕΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	Κριναγόρου 13	210 9017341	2,5χρ. – 6χρ.	60	77
10ος Α΄ ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ	Ευφορίωνος 13	210 7510917	2,5χρ. – 6χρ	50	27
11ος Β΄ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ	Ευφρονίου 11	210 7218503	2,5χρ. – 6χρ.	55	55
52ος Β΄ΝΕΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	Κριναγόρου 13	210 9010336	2,5χρ. – 6χρ.	90	99
3ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ					
12ος Α΄ΠΕΤΡΑΛΩΝΩΝ	Τρώων 45	210 3470275	2,5χρ. – 6χρ	25	29
13ος Β΄ΠΕΤΡΑΛΩΝΩΝ	Κυκλώπων 25	210 3479412	2,5χρ. – 6χρ.	20	40
14ος Α΄ΘΗΣΕΙΟΥ	Κυκλώπων 9	210 3466588	2,5χρ. – 6χρ.	60	40
15ος ΚΑΤΩ ΠΕΤΡΑΛΩΝΩΝ	Πανδώρα 64	210 3469028	2,5χρ. – 6χρ.	40	52
16ος Β΄ΘΗΣΕΙΟΥ	Αιολέων 22	210 3427030	2,5χρ. – 6χρ.	25	27
17ος ΙΕΡΑΣ ΟΔΟΥ	Αιγαλέων 8	210 3456730	2,5χρ. – 6χρ.	20	33
18ος ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ	Πηλέως 7	210 5229242	2,5χρ. – 6χρ.	20	19

19ος ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ	Αρίστωνος 11	210 5227482	2,5χρ. – 6χρ.	20	29
4ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ					
20ος Α΄ΣΕΠΟΛΙΩΝ	Σιώκου 6	210 5154225	2,5χρ. – 6χρ.	60	59
21ος ΚΟΛΩΝΟΥ	Επιδάουρου 21	210 5125837	2,5χρ. – 6χρ.	25	39
22ος ΑΚΑΔ.ΠΛΑΤΩΝΟΣ	Επιδάουρου 69	210 5125039	2,5χρ. – 6χρ.	30	48
23ος ΛΟΦΟΣ ΣΚΟΥΖΕ	Μετρών 22&Τμώλου	210 5127294	2,5χρ. – 6χρ.	30	47
24ος ΛΕΝΟΡΜΑΝ	Ευαλκίδου 53	210 5134870	2,5χρ. – 6χρ.	40	64
25ος Β΄ΣΕΠΟΛΙΩΝ	Σμόλικά 23-25	210 5126519	2,5χρ. – 6χρ.	80	72
26ος Β΄ΛΟΦΟΥ ΣΚΟΥΖΕ	Ιωαννίνων 81	210 5155620	2,5χρ. – 6χρ.	35	46
27ος Β΄ΑΧΑΡΝΩΝ	Μιχαήλ Κόρακα 11	210 8311169	2,5χρ. – 6χρ.	50	49
ΚΑΤΩ ΠΑΤΗΣΙΑ	Πύργα & Πρετεντέρη		8μην.-6 χρ.	-	-
5ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ					
28ος Α΄ΠΑΤΗΣΙΩΝ	Ηρακλείου 58&Αγ.Λαύρας	210 2234126	2,5χρ. – 6χρ.	40	53
29ος Γ΄ΠΑΤΗΣΙΩΝ	Αγ.Λαύρας 85	210 2016990	2,5χρ. – 6χρ.	60	46
30ος Β΄ΠΑΤΗΣΙΩΝ	Αγ.Λουκά 52Α	210 2234927	2,5χρ. – 6χρ.	60	67
31ος 5ος ΠΑΤΗΣΙΩΝ	Ροστάν 28&Πολυλά 1	2102285800	2,5χρ. – 6χρ.	50	56
32ος ΑΝΩ ΠΑΤΗΣΙΑ	Χαλεπά 7	2102230808	2,5χρ. – 6χρ.	50	55
33ος Α΄ΑΧΑΡΝΩΝ	Καμπούρογλου 44	210 2230880	2,5χρ. – 6χρ.	40	43
48ος ΠΑΤΗΣΙΩΝ	Νεϊγύ 62	2102529566	8μην.- 6χρ.	80	67
49ος ΚΥΠΡΙΑΔΟΥ	Αγ.Λαύρας& Ροστάν	2102023217	8μην.- 6χρ.	110	95
50ος ΑΒ ΠΡΟΜΠΟΝΑ	Αμασίου 21	2102518010	8μην.- 6χρ.	80	57
51ος ΑΑ ΠΡΟΜΠΟΝΑ	Αμασίου 19	2102518086	8μην.- 6χρ.	80	59
6ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ					
34ος Α΄ΚΥΨΕΛΗΣ	Νεοχωρίου 5	210 8839080	2,5χρ. – 6χρ.	40	20
35ος Β΄ΚΥΨΕΛΗΣ	Κρίσσης 54	210 8659279	2,5χρ. – 6χρ.	40	36
36ος ΑΝΩ ΚΥΨΕΛΗΣ	Κρίσσης 42	210	2,5χρ. –	25	34

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

		8613339	6χρ.		
37ος Γ'ΚΥΨΕΛΗΣ	Λέσβου 19	210 8678882	2,5χρ. – 6χρ.	30	40
47ος ΚΥΨΕΛΗΣ	Κρίσσης 15	210 8625679	2,5χρ. – 6χρ.	80	75
7ο ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ					
38ος Α'ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ	Φθιώτιδος 25	210 6455368	2,5χρ. – 6χρ.	40	42
39ος Β' ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ	Λαρίσης 69	210 6927017	2,5χρ. – 6χρ.	40	38
40ος ΕΛΛΗΝΟΡΩΣΣΩΝ	Λ. Κηφισίας 128	210 6911219	2,5χρ. – 6χρ.	40	34
41ος ΕΛΕΥΘ.ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	Ευσταθίου 12	210 6913330	2,5χρ. – 6χρ.	40	37
42ος Γ'ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ	Κολχίδος 7	210 6421394	2,5χρ. – 6χρ.	30	34
43ος Β'ΤΚΥΖΗ	Λυκαίου 67-73	210 6411120	2,5χρ. – 6χρ.	60	64
44ος Α'ΤΚΥΖΗ	Δρόση και Λομβάρδου 102	210 6466613	2,5χρ. – 6χρ.	45	61
45ος ΙΛΙΣΙΩΝ	Κορωναίου 8	210 7709583	2,5χρ. – 6χρ.	25	41
46ος ΑΜΠΕΛ.ΕΡΥΘΡΟΥ	Μεσογείων 96	210 7777105	18μην.- 6χρ.	70	97
53ος ΧΡΙΣΤΟΥΔΟΥΛΑΚΕΙΟ	Λ. Κηφισίας 128	210 6913057	8μην.- 6χρ.	80	70

Πηγή: Δήμος Αθήνας, Διεύθυνση Βρεφονηπιακών σταθμών (δεδομένα 2008)

Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του προγράμματος
«Βοήθεια στο Σπίτι» και η ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων
από την εφαρμογή του.

Νίκος Σαρρής*

1. Εισαγωγή

Το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» εντάσσεται στον τομέα των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας οι οποίες θεσμοθετήθηκαν το 1973, αλλά η παροχή τους ξεκίνησε στην πράξη μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1990, με την υιοθέτηση του παραπάνω προγράμματος. Οι υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας στην Ελλάδα παρέχονται, κυρίως, μέσω αποκεντρωμένων νομικών προσώπων και, σε μικρότερη έκταση, από τους Ο.Τ.Α. και από ένα πλέγμα εθελοντικών οργανισμών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που δραστηριοποιούνται έντονα, ιδίως στο πεδίο προστασίας των παιδιών, των προσφύγων και των ΑμεΑ.

Το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» προσανατολίστηκε από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του στην ανάπτυξη υπηρεσιών ανοικτής (μη ιδρυματικής) φροντίδας για **επιλεγμένες κατηγορίες του πληθυσμού**, με στόχο την παραμονή τους στην κοινότητα και την πρόληψη της ιδρυματοποίησης. Με άλλα λόγια, ο βασικός σκοπός του Προγράμματος είναι να εξασφαλίσει στους δικαιούχους/ ωφελούμενα άτομα τις προϋποθέσεις για μια αυτόνομη και αξιοπρεπή διαβίωση, αναβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής τους.

Η διαχρονική εξέλιξη του Προγράμματος αποτυπώνει την ουσιαστική παρέμβαση της Ελληνικής δημόσιας διοίκησης στον τομέα των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας. Ωστόσο, παρά τις διαδοχικές θεσμικές παρεμβάσεις εκ μέρους της κεντρικής διοίκησης, το Πρόγραμμα διατήρησε έναν ιδιότυπο «πιλοτικό» χαρακτήρα που δεν επέτρεψε την σύνδεσή του με την οριζόντια λειτουργία του Ελληνικού μοντέλου κοινωνικής προστασίας¹ και, συνεπώς, τη διασφάλιση της συνέχειας και της βιωσιμότητας των υπηρεσιών του.

* Ερευνητής ΕΚΚΕ

Το πρόγραμμα αφορά και περιβάλλει κυρίως ηλικιωμένους, αλλά συγχρόνως και άλλες κατηγορίες πολιτών, δίνοντας προτεραιότητα σε εκείνους που δεν αυτοεξυπηρετούνται πλήρως και χρήζουν της φροντίδας κάποιου ατόμου του στενού οικογενειακού τους περιβάλλοντος, σε όσους ανάγκη ιδιαίτερης φροντίδας λόγω προσωρινών ή μόνιμων δυσκολιών, σε όσους διαβιώνουν μοναχικά ή έχουν εγκαταλειφθεί από το οικογενειακό και συγγενικό τους περιβάλλον, αλλά και σ' εκείνους που αντιμετωπίζουν προσωρινά οικονομικές δυσκολίες ή δεν έχουν επαρκείς οικονομικούς πόρους.

Οι υπηρεσίες που παρέχονται στους χρήστες του Προγράμματος περιλαμβάνουν συμβουλευτική και ψυχολογική υποστήριξη, νοσηλευτική μέριμνα και ιατροφαρμακευτική φροντίδα, πρόληψη αγωγής υγείας, φροντίδα νοικοκυριού, μικρο-αγορές, πληρωμές λογαριασμών, και φροντίδα στην ατομική υγιεινή.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστεί συνοπτικά η διαχρονική εξέλιξη του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» από θεσμική άποψη, θα αποτυπωθούν τα κύρια ερευνητικά αποτελέσματα της έρευνας του ΕΚΚΕ με βάση την Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης, θα παρουσιαστεί η εικόνα του Δήμου Αθηναίων και θα αναφερθούν κάποιες καταληκτικές σκέψεις για τη βιωσιμότητα του Προγράμματος.

2. Συνοπτική αποτύπωση της διαχρονικής εξέλιξης του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι»

Το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» πέρασε τέσσερις χρονικές φάσεις ανάπτυξης, η καθεμία από τις οποίες είχε τις δικές της ιδιαιτερότητες. Οι φάσεις αυτές εξέλιξης του Προγράμματος θα αναλυθούν με συνοπτικό τρόπο στο κείμενο που ακολουθεί, ενώ ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην τελευταία περίοδο².

¹ Το Ελληνικό μοντέλο κοινωνικής προστασίας προωθείται μέσω τριών συστημάτων: του Συστήματος Κοινωνικής Πρόνοιας, του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης και του Εθνικού Συστήματος Υγείας.

² Πλήρης ανάλυση της ιστορικής εξέλιξης υπάρχει στο κεφάλαιο 1 της αδημοσίευτης Έκθεσης Εμπειρογνωμοσύνης με τίτλο «ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΩΦΕΛΟΥΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ 'ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ'». Η Εμπειρογνωμοσύνη είχε αναληφθεί από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) το 2013 για λογαριασμό του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Μέλη της ομάδας έργου ήταν οι Δ. Μπαλούρδος (διευθυντής ερευνών ΕΚΚΕ, υπεύθυνος έργου), Ν. Σαρρής (ερευνητής ΕΚΚΕ, συνυπεύθυνος έργου), Ι. Τσίγκανου (Διευθύντρια Ερευνών ΕΚΚΕ), Α. Φραγκίσκου (ερευνήτρια ΕΚΚΕ), Κ. Ηλιού (ερευνήτρια ΕΚΚΕ) Ε. Κοσμά (διοικητική υπάλληλος ΕΚΚΕ) και Φ. Μαρίνη και Δ. Απίστουλας ως εξωτερικοί συνεργάτες. Στόχος της Εμπειρογνωμοσύνης

2.1. Η πρώτη φάση ανάπτυξης του Προγράμματος (1994-2002)

Η αρχική ανάπτυξη και εφαρμογή του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» στηρίχθηκε από θεσμικής άποψης στο άρθρο 2 του Νομοθετικού Διατάγματος 162/1973 «Περί μέτρων προστασίας υπερηλίκων και χρονίως πασχόντων ατόμων», το οποίο προέβλεπε ως αρμόδιο φορέα για την οργάνωση της παροχής των συγκεκριμένων υπηρεσιών το (τότε) Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών και εγκαινιάσθηκε θεσμικά με την υπ' αρ. Π4β/οικ. 2217/27.4.1994 Απόφαση του Υπουργού Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Έγκριση εφαρμογής Προγράμματος Παροχής Βοήθειας στο Σπίτι)³. Το Πρόγραμμα άρχισε να εφαρμόζεται σε πιλοτικό επίπεδο το 1996, με ειδική στόχευση στην εξυπηρέτηση των ηλικιωμένων και χρηματοδότηση από εθνικούς πόρους. Η επιχειρησιακή του ωρίμανση ολοκληρώθηκε το 1997, οπότε και επιλέχθηκαν συγκεκριμένοι Δήμοι για να παρέχουν τις σχετικές υπηρεσίες, σε συνεργασία με τα Υπουργεία Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Υγείας και Πρόνοιας⁴.

Η πρώτη περίοδος του Προγράμματος χαρακτηρίζεται από δύο βασικές επιλογές: σε θεσμικό επίπεδο, ως φορείς υλοποίησης του προγράμματος καθιερώθηκαν οι δήμοι, ενώ σε επιχειρησιακό επίπεδο, ως οργανωτικές μονάδες παροχής των υπηρεσιών συστηματοποιήθηκαν τα ΚΑΠΗ⁵. Ως κύριος στόχος του Προγράμματος επιλέχθηκε η *κάλυψη των βασικών αναγκών φροντίδας για την αξιοπρεπή και αυτόνομη διαβίωση των ηλικιωμένων*. Προτεραιότητα δόθηκε, μάλιστα, σε κατηγορίες ηλικιωμένων με αυξημένα προβλήματα, δηλαδή σε άτομα που δεν αυτοεξυπηρετούνται πλήρως, χρειάζονται ειδική φροντίδα, διαβιούν μοναχικά, και δεν έχουν επαρκείς πόρους, με στόχο αφενός να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής τους, αφετέρου να διατηρηθούν οι ίδιοι

ήταν η τεκμηρίωση των παρεμβάσεων του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας στο πεδίο της κατ' οίκον βοήθειας των ατόμων που καλύπτονται από τους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης, ώστε να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική στόχευση των παρεμβάσεων σε κατηγορίες συνταξιούχων.

³ ΦΕΚ 382 Β'.

⁴ Βλέπε κεφάλαιο 1 αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ σελ. 13επ.

⁵ Τα Κέντρα Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ) αποτελούν φορείς παροχής υπηρεσιών ανοικτής φροντίδας προς ηλικιωμένους. Σύμφωνα με το αρ. 68 Ν. 1416/84, η λειτουργία τους έχει ανατεθεί στους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης που λαμβάνουν τακτικές επιχορηγήσεις από την κεντρική διοίκηση.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

και οι οικογένειές τους στον κοινωνικό ιστό, παραμένοντας στο οικείο κοινωνικό τους περιβάλλον.⁶

Το πεδίο εφαρμογής του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» διευρύνθηκε το 2000 με την ένταξη ειδικών υπηρεσιών τηλε-βοήθειας προς ηλικιωμένα άτομα⁷. Το Πρόγραμμα «Τηλε-βοήθεια στο Σπίτι» ήταν ένα πιλοτικό πρόγραμμα κοινωνικών υπηρεσιών που προωθούσε τη διασύνδεση των χρηστών με προνοιακές μονάδες άμεσης παρέμβασης καθώς και την άμεση επικοινωνία τους με το συγγενικό ή φιλικό τους περιβάλλον και επεδίωκε την εξυπηρέτηση ηλικιωμένων που διαβιώνουν μόνοι τους και αδυνατούν να αυτοεξυπηρετηθούν, λόγω νοητικής ή κινητικής αναπηρίας, προβλημάτων ψυχικής υγείας και υγείας.

Παράλληλα, θεσμοθετήθηκαν και νέες υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας ηλικιωμένων, μέσω της δημιουργίας των 'Κέντρων Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων' (ΚΗΦΗ). Τα ΚΗΦΗ αποτελούσαν μικρές μονάδες ημερήσιας φιλοξενίας που δημιουργούνταν σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές, λειτουργώντας ως άξονας αποκεντρωμένου δικτύου με ΚΑΠΗ, άλλους τοπικούς φορείς κοινωνικών υπηρεσιών και μονάδες υγείας. Απευθύνονταν σε ηλικιωμένα άτομα μη δυνάμενα να αυτοεξυπηρετηθούν απόλυτα (κινητικές δυσκολίες, κ.λπ.), των οποίων το οικογενειακό περιβάλλον που τα φροντίζει εργάζεται, ή και σε περιπτώσεις όπου τα άτομα που τα φροντίζουν αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικά προβλήματα ή προβλήματα υγείας και δεν μπορούν να ανταποκριθούν στη φροντίδα που έχουν αναλάβει.

⁶ Οι παρεχόμενες υπηρεσίες περιλάμβαναν: α) διερεύνηση, καταγραφή, επεξεργασία και μελέτη των αναγκών των ηλικιωμένων στους σχετικούς δήμους και κοινωνική χαρτογράφησή τους β) εκπαίδευση εθελοντών και διοργάνωση δράσεων Κοινωνικής Αλληλεγγύης, γ) κοινωνική εργασία με άτομα, ομάδες και οικογένειες, δ) ενημέρωση για τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων σε κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες, ε) διασύνδεση με τις αποκεντρωμένες υπηρεσίες Υγείας, Κοινωνικής Πρόνοιας και άλλες, που καλύπτουν ανάγκες των ηλικιωμένων, στ) ιατρική παρακολούθηση, νοσηλευτική φροντίδα και φυσικοθεραπεία στο σπίτι ή όπου αλλού παρέχεται, ζ) υπηρεσίες οικογενειακής βοηθητικής φροντίδας, η) διευκόλυνση για συμμετοχή στις πολιτιστικές, θρησκευτικές, ψυχαγωγικές και κοινωνικές δραστηριότητες των ηλικιωμένων, θ) συστηματοποίηση του δικτύου υπηρεσιών του Δήμου για την κοινωνική φροντίδα ηλικιωμένων στο σπίτι και σύνδεση με αντίστοιχες υπηρεσίες της ευρύτερης κοινότητας

⁷ Οι υπηρεσίες «Τηλε-βοήθεια στο σπίτι» θεσμοθετήθηκαν κανονιστικά με την έκδοση της υπ' αρ. Π1Γ/οικ. 4128/18.10.2000 Απόφασης των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης, Οικονομικών και Υγείας & Πρόνοιας (ΦΕΚ Β' 1360), η οποία όρισε ως φορείς υλοποίησης τους Δήμους που εφαρμόζουν το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» και τον Οργανισμό Τηλεπικοινωνιών της Ελλάδας.

Από το 2000, η ανάπτυξη προγραμμάτων 'Βοήθεια στο Σπίτι' βασίστηκε κατά κύριο λόγο στην αξιοποίηση κοινοτικών πόρων, μέσω συγχρηματοδοτούμενων δράσεων, στο πλαίσιο των Β' και Γ' Κ.Π.Σ.

2.2 Η δεύτερη φάση ανάπτυξης του Προγράμματος (2003 - 2007)

Σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο, το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» αναδείχθηκε ως καλή εθνική πρακτική στο πλαίσιο του δεύτερου 'Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση' που κατατέθηκε τον Ιούλιο του 2003 στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁸ ως εργαλείο παρακολούθησης της διαδικασίας της 'Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού' (Α.Μ.Σ.) των εθνικών κοινωνικών πολιτικών. Το Σχέδιο περιλάμβανε νέα μέτρα πολιτικής για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, αξιοποιώντας την εμπειρία της πρώτης περιόδου εφαρμογής της Α.Μ.Σ. (2001-2003)⁹.

Βασική θεσμική εξέλιξη στην ανάπτυξη των υπηρεσιών κατ' οίκον κοινωνικής φροντίδας αποτέλεσε ο Ν. 3106/2003 «Αναδιοργάνωση του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας και άλλες διατάξεις», ο οποίος κατοχυρώνει τους κοινωνικούς προσανατολισμούς του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι», καθώς αφενός διευρύνει το προσωπικό πεδίο εφαρμογής από τους ηλικιωμένους σε κάθε άτομο που αντιμετωπίζει πρόσκαιρα ή μόνιμα κοινωνικά προβλήματα ή προβλήματα υγείας ή αναπηρίας, αφετέρου διευρύνει το υλικό πεδίο εφαρμογής, με την παροχή υπηρεσιών πρόληψης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η ομαλή μετάβαση στο νέο σύστημα για τους δήμους που υλοποιούσαν ήδη προγράμματα Βοήθειας στο Σπίτι, το άρθρο 13 του Ν. 3146/2003 προέβλεπε ότι *«κατ' εξαίρεση του άρθρου 13 του Ν. 3106/2003 παρατείνεται η εφαρμογή του προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» από τη λήξη του για δύο χρόνια (2003-2004) σε όλους Δήμους εφαρμόζεται»*. Παράλληλα, το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης εξέδωσε την Εγκύκλιο Α.Π. οικ.8084/20.2.2003, σύμφωνα με την οποία κοινοποιούσε στους ΟΤΑ που συμμετείχαν έως τότε στο Πρόγραμμα, αλλά και σε όλους επιθυμούσαν να ενταχθούν για πρώτη φορά, ότι μπορούν να προχωρήσουν σε τροποποίηση του Οργανισμού

⁸ Βλ. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2003-2005*, Αθήνα, 2003.

⁹ Βλέπε κεφάλαιο 1 αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ σελ. 17.

Εσωτερικής Υπηρεσίας τους, ώστε να οργανώσουν υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας προβλέποντας τις απαιτούμενες θέσεις προσωπικού. Η συγκεκριμένη εγκύκλιος περιλάμβανε κατευθυντήριες γραμμές προς τους ενδιαφερόμενους Δήμους για την κατοχύρωση της απασχόλησης των εργαζομένων στο Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι», με την προϋπόθεση ότι διέθεταν τους απαραίτητους πόρους για τη διατήρηση των υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας.

Ωστόσο, η εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 3106/2003 αποδείχθηκε δυσχερής, κυρίως λόγω της προϋπόθεσης για κάλυψη του προγράμματος από ίδιους πόρους των φορέων υλοποίησης. Αποτέλεσμα ήταν να παραταθεί για άλλα δύο έτη (2005-2006) η εφαρμογή του Προγράμματος στους Δήμους που το υλοποιούσαν (άρθρο 26 του Ν. 3329/2005), ενώ η χρηματοδότηση των προγραμμάτων συνέχισε να εξασφαλίζεται σχεδόν αποκλειστικά από συγχρηματοδοτούμενες δράσεις του ΕΚΤ (Γ' ΚΠΣ).

2.3 Η τρίτη φάση ανάπτυξης του Προγράμματος (2008-2011)

Η τρίτη περίοδος ανάπτυξης του Προγράμματος χαρακτηρίζεται από τις προσπάθειες της κεντρικής διοίκησης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων βιωσιμότητας των υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας, που συνδέονταν με την αποκλειστική πλέον χρηματοδότηση των δράσεων από πόρους των Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων και τις δυσχέρειες διατήρησης των θέσεων απασχόλησης των εργαζομένων. Από το 2010, εξάλλου, η λειτουργία του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» επηρεάζεται πλέον σε σημαντική έκταση και από την εφαρμογή του Προγράμματος «Καλλικράτης» (Ν. 3852/2010), που μεταφέρει στους ΟΤΑ ένα πλέγμα σημαντικών αρμοδιοτήτων που προηγουμένως ασκούσαν από τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, τις Διοικήσεις Υγειονομικής Περιφέρειας και την κεντρική διοίκηση (το τότε Υπουργείο Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης).

Η κύρια θεσμική παρέμβαση στην επιχειρησιακή λειτουργία του Προγράμματος προωθήθηκε με την παράγραφο 13 του άρθρου 21 του Ν. 3731/2008, η οποία σηματοδοτεί την κανονιστική του λήξη στις 30.4.2009. Προκειμένου να συνεχισθούν οι παρεχόμενες υπηρεσίες στους ωφελούμενους, οι φορείς που το υλοποιούσαν (επιχειρήσεις ΟΤΑ ή ΚΑΠΗ) μπορούσαν να ενταχθούν σε μία νέα δράση του ΕΣΠΑ 2007 – 2013 με τίτλο «*Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και βελτίωση της ποιότητας ζωής ηλικιωμένων και ατόμων που χρήζουν κατ' οίκον βοήθειας*», εφόσον πληρούσαν

τις προϋποθέσεις συμμετοχής τους στις σχετικές προκηρύξεις των Διευθύνσεων Σχεδιασμού και Ανάπτυξης των Περιφερειών.

Το προσωπικό που απασχολούνταν στο πλαίσιο του Προγράμματος με συμβάσεις έργου, μπορούσε να συνάψει νέες συμβάσεις έργου, ενώ για την πρόσληψη νέου προσωπικού για την κάλυψη τυχόν κενών θέσεων του προγράμματος, οι φορείς υλοποίησης του Προγράμματος όφειλαν να ακολουθήσουν την προβλεπόμενη διαδικασία και τα κριτήρια του άρθρου 21 του Ν. 2190/94 (διαδικασία ΑΣΕΠ).

Το 2011 το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» συνεχίστηκε ως δράση υποστήριξης ηλικιωμένων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μέσω της Πράξης *«Εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής μέσω παροχής κατ' οίκον υπηρεσιών φροντίδας σε εξαρτώμενα μέλη των οικογενειών ανέργων και αναγνωρισμένα επαπειλούμενων με ανεργία εργαζομένων που ωφελούνται από ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης»* του Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013¹⁰. Η υλοποίηση των σχετικών ενεργειών προωθήθηκε σύμφωνα με τους όρους ενός νέου συστήματος διαχείρισης¹¹, το οποίο από θεσμική άποψη «αποδομεί επιχειρησιακά» τους κοινωνικούς προσανατολισμούς του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» με βάση το Ν. 3106/2003, καθώς : α) μετατοπίζει το προσωπικό πεδίο εφαρμογής από τους ηλικιωμένους και κάθε άτομο που αντιμετωπίζει πρόσκαιρα ή μόνιμα κοινωνικά προβλήματα ή προβλήματα υγείας ή αναπηρίας στους «ωφελομένους» των δράσεων (άνεργοι εγγεγραμμένοι στον ΟΑΕΔ που είναι μέλη οικογένειας των εξυπηρετούμενων και εισέρχονται σε ενεργητικά μέτρα απασχόλησης) και β) περιορίζει το υλικό πεδίο εφαρμογής με την παροχή κουπονιών προκειμένου τα συγγενικά πρόσωπα των «ωφελομένων» (εξυπηρετούμενοι) να είναι αποδέκτες των υπηρεσιών φροντίδας¹².

¹⁰ Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης, όπως παραπάνω, σελ. 21

¹¹ Πρόκειται για την υπ. αρ. 1.605/οικ.3.85/14.1.2011 (ΦΕΚ 17/ Β/14.1.2011) Κοινή Απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Αποκέντρωσης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας & Ναυτιλίας, Εργασίας & Κοινωνικής Ασφάλισης και Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης με θέμα «Σύστημα Διαχείρισης, Αξιολόγησης, Παρακολούθησης και Ελέγχου – Διαδικασία Εφαρμογής της Πράξης *«Εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής μέσω παροχής κατ' οίκον υπηρεσιών φροντίδας σε εξαρτώμενα μέλη των οικογενειών ανέργων και αναγνωρισμένα επαπειλούμενων με ανεργία εργαζομένων που ωφελούνται από ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης»*, στο πλαίσιο του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς για την Προγραμματική Περίοδο 2007–2013»

¹² Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ 2013, σελ 21.

2.4 Η τέταρτη φάση ανάπτυξης του Προγράμματος (2012-2015)

2.4.1 Ο Νόμος 4052/2012

Ο Ν. 4052/2012 (άρθρο 138 παρ. Β) θεσπίζει το **Πρόγραμμα Κατ' Οίκον Φροντίδας Συνταξιούχων**, το οποίο εντάσσεται στο δίκτυο υπηρεσιών που οργανώνει και χρηματοδοτεί το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης μέσω της θεσμοθέτησης ενός νέου ασφαλιστικού κινδύνου που αντιστοιχεί στην «εξάρτηση» των συνταξιούχων και καλύπτεται υποχρεωτικά από όλους τους φορείς κύριας ασφάλισης.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του Προγράμματος μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- καλύπτει πρόσωπα που χρήζουν βοήθειας στο σπίτι για ιδιαίτερους λόγους
- η υπαγωγή των ενδιαφερομένων στο πεδίο εφαρμογής του προϋποθέτει την πλήρωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων (κατάσταση υγείας, οικογενειακή κατάσταση, συνθήκες διαβίωσης, περιουσιακά στοιχεία ενδιαφερομένου κ.λπ.)
- η χορήγηση των παροχών δεν είναι απεριόριστη, αλλά εξαρτάται από την εξέλιξη ή την παρέλευση του κινδύνου της εξάρτησης.

Η τυποποίηση των ωφελούμενων του Προγράμματος Κατ' Οίκον Φροντίδας Συνταξιούχων γίνεται με βάση τρία βασικά επίπεδα επιλεξιμότητας:

(α) **Συνταξιούχοι.** Οι επιμέρους ομάδες συνταξιούχων (ανά τύπο συνταξιοδοτικής παροχής) που δύνανται να καλυφθούν από το Πρόγραμμα περιλαμβάνουν: 1) τους συνταξιούχους λόγω γήρατος, 2) τους συνταξιούχους λόγω θανάτου (εξαρτώμενα μέλη οικογένειας αποθανόντος ασφαλισμένου / συνταξιούχου ήτοι: σύζυγοι / γονείς / ενήλικα τέκνα ανίκανα προς εργασία λόγω αναπηρίας / ενήλικοι εγγονοί ορφανοί γονέων ανίκανοι προς εργασία), 3) τους συνταξιούχους λόγω αναπηρίας (ενήλικα άτομα με σοβαρή αναπηρία – συνήθως άνω του 67%)

(β) **Κατοικία ενδιαφερόμενων.** Αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του Προγράμματος πρόσωπα που διαβιούν σε προνοιακές μονάδες κλειστής φροντίδας κάθε νομικής μορφής ή σε νοσηλευτικές μονάδες του Εθνικού Συστήματος Υγείας ή του Ιδιωτικού Τομέα.

(γ) **Καθεστώς (προφίλ) των ενδιαφερόμενων.** Ειδικότερα, η ένταξη στο Πρόγραμμα προϋποθέτει αφενός την ύπαρξη ανάγκης για τις συγκεκριμένες υπηρεσίες, αφετέρου, την αδυναμία του ωφελούμενου να καλύψει την ανάγκη με ίδιους πόρους. Για την τεκμηρίωση των δύο αυτών βασικών προϋποθέσεων, ο νόμος παραπέμπει σε μία σειρά «κριτηρίων επιλογής» που συνδέονται με το «καθεστώς» (βιολογικό και κοινωνικοοικονομικό προφίλ) των ενδιαφερόμενων, η εξειδίκευση των οποίων όμως αποτελεί αντικείμενο νομοθετικής εξουσιοδότησης¹³.

Με την με αρ. Φ.80000/8786/1078 (ΦΕΚ 1240Β/11.4.2012) Απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Πρόνοιας με τίτλο «Κριτήρια και διαδικασία επιλογής ωφελούμενων για την υλοποίηση προγράμματος κατ' οίκον φροντίδας συνταξιούχων», εξειδικεύονται τα ως άνω κριτήρια και ρυθμίζεται η διαδικασία επιλογής των ωφελούμενων στο Πρόγραμμα.

(α) Ως προς την **«ηλικία»**, τίθεται ως προϋπόθεση η συμπλήρωση του **78^{ου} έτους** του ενδιαφερόμενου, εκτός από τις περιπτώσεις εξυπηρετούμενων με αναπηρία σε ποσοστό άνω του 67%.

(β) Ως προς το **«εισόδημα»**, τίθεται ως εισοδηματικό όριο το ποσό που αντιστοιχεί στην **χαμηλότερη εισοδηματική κλίμακα** (συνολικό ετήσιο οικογενειακό ή ατομικό εισόδημα) που προβλέπεται για την παροχή του ΕΚΑΣ.

(γ) Ως προς την **«οικογενειακή κατάσταση»**, απαιτείται ο ενδιαφερόμενος να διαβιεί μόνος του, ή με σύζυγο, ή με άλλο πρόσωπο που πληροί τις λοιπές προϋποθέσεις υπαγωγής στο Πρόγραμμα.

(δ) Ως προς την **«κατάσταση της υγείας»**, απαιτείται ως προϋπόθεση η **ύπαρξη αναπηρίας ποσοστού άνω του 67%**.

(ε) Ως προς το κριτήριο επιλογής **«εξάρτηση»**, τίθεται ως προϋπόθεση η **αδυναμία αυτοεξυπηρέτησης ή η δυσχέρεια κάλυψης καθημερινών αναγκών**.

Με ρητή πρόβλεψη στην παράγραφο 4, εδ. ε' παρ. Β του άρθρου 138 του Ν. 4052/2012, ωφελούμενοι του Προγράμματος *Κατ' Οίκον Φροντίδας Συνταξιούχων* με

¹³ «Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης εξειδικεύονται τα προαναφερθέντα κριτήρια, το περιεχόμενο υλοποίησης του Προγράμματος, η διαδικασία επιλογής των ωφελουμένων και κάθε άλλο αναγκαίο σχετικό θέμα» (στ. (γ) της υποπαρ. 4 της παρ. Β του άρθρου 138 Ν. 4052/2012).

τις ίδιες ως άνω προϋποθέσεις μπορεί να είναι και οι δικαιούχοι προνοιακών επιδοματικών παροχών και ειδικότερα:

- οι **ανασφάλιστοι άποροι υπερήλικες** που λαμβάνουν την παροχή «σύνταξη ανασφαλιστών υπερηλίκων» που χορηγείται μέσω του ΟΓΑ
- οι **λήπτες προνοιακών επιδομάτων** αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Πρόνοιας (προνοιακά επιδόματα αναπηρίας).

Όσον αφορά στην κάλυψη των ανασφαλιστών φτωχών ατόμων που δεν είναι δικαιούχοι προνοιακών επιδομάτων αλλά χρήζουν υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας (λόγω γήρατος, αναπηρίας ή προβλημάτων υγείας), το ισχύον θεσμικό πλαίσιο δεν περιέχει καμία πρόβλεψη και, κατά συνέπεια, η συγκεκριμένα πληθυσμιακή ομάδα παραμένει χωρίς θεσμοθετημένη προστασία. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά σοβαρό κενό της νομοθεσίας, καθώς η συγκεκριμένη ομάδα είναι η πλέον ευπαθής και, ωστόσο, η μόνη που δεν θεμελιώνει δικαίωμα σε οποιασδήποτε μορφής κάλυψη.

2.4.2 Πρόσφατες εξελίξεις

Στις 22/10/2014 υπογράφηκε Κοινή Υπουργική Απόφαση από τα Υπουργεία Εργασίας, Οικονομικών και Εσωτερικών σχετικά με τον καθορισμό του ύψους των πόρων που θα διατεθούν για την κάλυψη του κόστους των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους συνταξιούχους, στο πλαίσιο του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι». Οι σχετικοί πόροι, για τη χρονική περίοδο από 01.10.2014 έως 31.12.2015, θα ανέλθουν σε 65 εκατ. ευρώ.

Η διαχείριση των πόρων προϋποθέτει επικαιροποίηση του ενιαίου ηλεκτρονικού μητρώου ωφελουμένων, ενώ οι διαδικασίες αποτελεσματικής υλοποίησης του Προγράμματος θα καθοριστούν σε προγραμματική σύμβαση που θα υπογραφεί μεταξύ των Υπουργών Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, Εσωτερικών, του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ και της Ελληνικής Εταιρίας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε. (Ε.Ε.Τ.Α.Α.), στην οποία σύμβαση θα περιληφθούν και ρήτρες αξιολόγησης της εφαρμογής του Προγράμματος.

Μετά τις εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015, οι νέοι αρμόδιοι υπουργοί δεσμεύτηκαν για τη συνέχιση του προγράμματος “Βοήθεια στο Σπίτι”, κατά τη διάρκεια συνάντησης με τους εργαζόμενους στο πρόγραμμα. Ειδικότερα, τόσο η

αναπληρώτρια υπουργός Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Θ. Φωτίου, όσο και ο τότε αναπληρωτής υπουργός Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Δ. Στρατούλης, κατά τη συνάντησή τους με μέλη της αντιπροσωπείας του Πανελλήνιου Συντονιστικού Συλλόγων του προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι», δεσμεύτηκαν ότι αφενός θα διασφαλίσουν πλήρη χρηματοδότηση του προγράμματος και αφετέρου θα εξασφαλίσουν και θα αναβαθμίσουν τον ρόλο και την εργασία των εργαζόμενων, ώστε με εργασιακή ασφάλεια να παρέχουν επαρκείς και ποιοτικές υπηρεσίες σε ηλικιωμένους και ΑμεΑ. Το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης τονίζει σε σχετική ανακοίνωσή του ότι στην τρέχουσα κοινωνική και οικονομική συγκυρία είναι πολύ σημαντικό οι δομές «Βοήθεια στο Σπίτι» να συνεχίσουν να λειτουργούν¹⁴.

3. Η αποτύπωση των ωφελουμένων

3.1 Τα δεδομένα του 2011

Με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Εταιρείας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Ε.Τ.Α.Α.), που αφορούν το β' εξάμηνο του 2011, οι ωφελούμενοι σε εθνικό επίπεδο που έχουν εξυπηρετηθεί από το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» έστω και ένα μήνα, ανέρχονται σε 31.659 άτομα, εκ των οποίων οι 4.018 ανήκουν στην κατηγορία των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ). Οι ενταγμένοι στο πρόγραμμα εξυπηρετήθηκαν από 300 περίπου Παρόχους που λειτουργούν σε επίπεδο δήμου και από 884 δομές, στις οποίες εργάζονταν 3.462 κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, νοσηλευτές, κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι, ιατροί κ.λπ.

Σε εθνικό επίπεδο, το ποσοστό των ΑμεΑ (με ποσοστό αναπηρίας μεγαλύτερο από 35%) είναι 12,69 %, με την μερίδα του λέοντος αυτής της κατηγορίας να έχει ποσοστό αναπηρίας 67% και άνω. Οι άλλες κατηγορίες των εξυπηρετούμενων-ωφελουμένων είναι συνταξιούχοι, ανασφάλιστοι, μοναχικοί κ.λπ. Η αναλογία του αριθμού εργαζομένων ανά δομή είναι 3,9, ενώ η αναλογία ωφελουμένων/εργαζομένων είναι κατά μέσο όρο 8,92, δηλ. ένας εργαζόμενος εξυπηρετεί 8,92 ωφελούμενους.

¹⁴ <http://www.aftodioikisi.gr/18> March , 2015

Πίνακας 1: Ωφελούμενοι σε Περιφερειακό Επίπεδο

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ	ΩΦΕΛΟΥ- ΜΕΝΟΙ	ΑΜΕΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜ.	ΔΟΜΕΣ	ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΩΦ/ΕΡΓΑΖ.
Αν. Μακεδονίας & Θράκης	3359	490	247	57	13,59
Αττικής	3888	689	343	94	11,33
Βορείου Αιγαίου	1230	135	171	41	7,19
Δυτικής Ελλάδας	3156	337	289	54	10,92
Δυτικής Μακεδονίας	1191	124	171	48	6,96
Ηπείρου	1830	125	228	78	8,02
Θεσσαλίας	3043	323	294	77	10,35
Ιονίων Νήσων	979	108	152	28	6,44
Κεντρικής Μακεδονίας	7434	962	643	165	11,56
Κρήτης	1802	294	293	71	6,15
Νοτίου Αιγαίου	142	46	117	33	1,21
Πελοποννήσου	2405	208	214	52	11,23
Στερεάς Ελλάδας	1200	177	300	86	4
Σύνολα	31659	4018	3462	884	Μ.Ο. 8,92

Στοιχεία Ε.Ε.Τ.Α.Α - Εξυπηρετούμενοι από το πρόγραμμα το β' εξάμηνο του 2011

3.2 Η έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών

Το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών σχεδίασε ένα ερωτηματολόγιο που απευθυνόταν σε τέσσερις βασικές ομάδες του πληθυσμού: α) ωφελούμενους συνταξιούχους, β) ασφαλισμένους ανάπηρους, γ) ανασφάλιστους ηλικιωμένους και δ) ανασφάλιστους ανάπηρους, με σκοπό την καταγραφή των ωφελουμένων από το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι». Κοινό χαρακτηριστικό των ωφελουμένων είναι ότι επελέγησαν βάσει της ένταξής τους σε ένα από τα παρακάτω προγράμματα.

Πίνακας Προγραμμάτων

Α. Πρόγραμμα «Εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής μέσω παροχής κατ' οίκον υπηρεσιών φροντίδας σε εξαρτώμενα μέλη των οικογενειών ανέργων και αναγνωρισμένα επαπειλούμενων με ανεργία εργαζομένων που ωφελούνται από ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης» (ΕΠΑΝΑΔ, 2011)
Β. Προγράμματα κατ' οίκον φροντίδας για το Α' εξάμηνο του 2012 (χρηματοδότηση από Κεντρικούς Αυτοτελείς Πόρους των Δήμων - ποσό 35 εκ – μέσω Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ Υπουργείου Εσωτερικών – ΚΕΔΕ – ΕΕΤΑΑ)
Γ. Προγράμματα κατ' οίκον φροντίδας για το Β' εξάμηνο του 2012 (χρηματοδότηση από το Υπουργείο Εργασίας μέσω του Λογαριασμού της Εισφοράς Αλληλεγγύης Συνταξιούχων - ποσό 30 εκ € - μέσω Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ Υπουργείου

Εργασίας - Υπουργείου Εσωτερικών – ΚΕΔΕ – ΕΕΤΑΑ)

Δ. Προγράμματα κατ' οίκον φροντίδας για το Α' Τρίμηνο του 2013 (χρηματοδότηση από Κεντρικούς Αυτοτελείς Πόρους των Δήμων - ποσό 15 εκ – μέσω Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ Υπουργείου Εσωτερικών – ΚΕΔΕ – ΕΕΤΑΑ)

Από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι το 2013 οι πάροχοι του προγράμματος σε όλη την επικράτεια ανέρχονταν σε 291. Η νομική μορφή του παρόχου εμφανίζεται στον πίνακα 2. Από αυτούς απάντησαν εγκαίρως 225. Οι πάροχοι αυτοί έχουν συστήσει 868 δομές στο σύνολο της επικράτειας και από αυτές τις δομές εστάλησαν εγκαίρως τα στοιχεία για 695, δηλαδή ποσοστό 80,06%. Τον Ιανουάριο του 2015 το σύνολο των παρόχων ανερχόταν σε 214¹⁵.

Πίνακας 2: Νομική μορφή Παρόχου

Νομική μορφή παρόχου	Αριθμός	Απαντήσεις
Κοινωφελής επιχείρηση	174	141
ΝΠΔΔ	75	57
Δήμος	30	17
Αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία	12	10
Σύνολα	291	225

Πηγή: Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ, 2013

Με βάση τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου, προκύπτει ότι σε συντριπτικό βαθμό, η κυρίαρχη κατηγορία των ωφελουμένων είναι **οι συνταξιούχοι**. Ο αριθμός των ωφελουμένων συνταξιούχων, οι οποίοι εξυπηρετήθηκαν έστω και μια φορά από ένα τουλάχιστον πρόγραμμα, ανέρχεται σε 40.656.¹⁶ Ο αριθμός των ωφελουμένων της κατηγορίας των ασφαλισμένων αναπήρων ανέρχεται σε 2.111. Οι ωφελούμενοι ανασφάλιστοι ηλικιωμένοι ανέρχονται σε 1.372, ενώ οι ανασφάλιστοι ανάπηροι σε 964¹⁷.

¹⁵ <http://www.eetaa.gr/>

¹⁶ Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ σελ. 91

¹⁷ Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ σελ. 128 επ.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

Τα στοιχεία για την πρώτη ομάδα στόχο τους ωφελούμενους συνταξιούχους, που είναι και η κυρίαρχη, παρουσιάζονται ως συνολικός αριθμός εκείνων που εξυπηρετήθηκαν έστω και μια φορά από ένα τουλάχιστον πρόγραμμα ανά περιφέρεια και νομό στον πίνακα 3, ενώ στον Πίνακα 10 αποτυπώνεται ο αριθμός των ωφελουμένων ανά πρόγραμμα.

**Πίνακας 3: Αριθμός Ωφελουμένων Συνταξιούχων ανά Περιφέρεια και νομό
οι οποίοι εξυπηρετήθηκαν έστω και μια φορά από 1 τουλάχιστον πρόγραμμα**

Περιφέρεια	Νομός	Αριθμός Ωφελουμένων	%
Αν. Μακεδονίας και Θράκης	Δράμας	89	0,22%
	Έβρου	727	1,79%
	Καβάλας	248	0,61%
	Ξάνθης	274	0,67%
	Ροδόπης	695	1,71%
Σύνολο		2033	5,00%
Αττικής	Αττικής	3279	8,06%
Σύνολο		3279	8,06%
Βορείου Αιγαίου	Λέσβου	1363	3,35%
	Σάμου	119	0,29%
	Χίου	400	0,98%
Σύνολο		1882	4,62%
Δυτικής Ελλάδας	Αιτωλοακαρνανίας	1613	3,96%
	Αχαΐας	1119	2,75%
	Ηλείας	1558	3,83%
Σύνολο		4290	10,55%
Δυτικής Μακεδονίας	Γρεβενών	188	0,46%
	Καστοριάς	917	2,25%
	Κοζάνης	777	1,91%
	Φλωρίνης	170	0,41%
Σύνολο		2052	5,04%
Ηπείρου	Άρτης	680	1,67%
	Θεσπρωτίας	596	1,46%
	Ιωαννίνων	712	1,75%
	Πρεβέζης	252	0,62%
Σύνολο		2240	5,50%
Θεσσαλίας	Καρδίτσας	672	1,65%
	Λάρισας	1485	3,65%
	Μαγνησίας	1170	2,87%
	Τρικάλων	1653	4,06%
Σύνολο		4979	12,24%
Ιονίων Νήσων	Ζακύνθου	850	2,09%
	Κερκύρας	237	0,58%
	Κεφαλληνίας	582	1,43%
	Λευκάδας	798	1,96%
Σύνολο		2467	6,06%

Κεντρικής Μακεδονίας	Ημαθίας	249	0,61%
	Θεσσαλονίκης	2387	5,87%
	Κιλκίς	144	0,35%
	Πέλλας	1344	3,30%
	Πιερίας	341	0,84%
	Σερρών	1121	2,76%
	Χαλκιδικής	119	0,29%
Σύνολο		5705	14,03%
Κρήτης	Ηρακλείου	1215	2,99%
	Λασιθίου	464	1,14%
	Ρεθύμνης	736	1,81%
	Χανίων	520	1,28%
Σύνολο		2935	7,21%
Νοτίου Αιγαίου	Δωδεκανήσου	902	2,22%
	Κυκλάδων	388	0,95%
Σύνολο		1290	3,17%
Πελοποννήσου	Αργολίδος	255	0,63%
	Αρκαδίας	317	0,78%
	Κορινθίας	233	0,57%
	Λακωνίας	694	1,70%
	Μεσσηνίας	1174	2,89%
Σύνολο		2673	6,57%
Στερεάς Ελλάδας	Βοιωτίας	864	2,12%
	Ευβοίας	1098	2,70%
	Ευρυτανίας	700	1,72%
	Φθιώτιδος	1572	3,87%
	Φωκίδος	597	1,47%
Σύνολο		4831	11,88%
Γενικό Σύνολο		40.656	100,0%

Πηγή: Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ 2013 ,σελ. 94 επ.

Από τα στοιχεία του πίνακα 3 προκύπτει ότι, ο μεγαλύτερος αριθμός ωφελουμένων συνταξιούχων, οι οποίοι εξυπηρετήθηκαν έστω και μια φορά από ένα τουλάχιστον πρόγραμμα, βρίσκεται στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (14,03%). Ακολουθούν η Περιφέρεια Θεσσαλίας (12,24%) και η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (10,55)%. Σε επίπεδο νομού, ο μεγαλύτερος αριθμός ωφελουμένων εξυπηρετείται από τις δομές του νομού Αττικής (3.279 άτομα, ποσοστό 8,06% επί του συνόλου της επικράτειας). Το εύρημα αυτό είναι απολύτως λογικό, αφού στον νομό Αττικής έχουν συσταθεί 88 δομές σε 48 δήμους, προκειμένου να εφαρμόσουν το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι». Ακολουθεί ο νομός Θεσσαλονίκης, που καλύπτει τις ανάγκες 2.387 ατόμων που χρήζουν βοήθειας, με ποσοστό 5,87% επί του συνόλου. Ο τρίτος σε σειρά νομός Τρικάλων εξυπηρετεί 1.653 άτομα (4,06% επί του συνόλου).

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

Σχεδόν 7 στους 10 ωφελούμενους συνταξιούχους είναι γυναίκες (Πίνακας 4). Ένα μεγάλο μέρος αυτών είναι έμμεσα ασφαλισμένες, δηλαδή τους παρέχεται ιατροφαρμακευτική περίθαλψη μέσα από το ασφαλιστικό δικαίωμα του συζύγου τους. Αυτές είτε είναι χήρες, είτε είναι σύζυγοι ωφελούμενων.

Πίνακας 4: Φύλο Ωφελουμένων

Φύλο	Απαντήσεις	Ποσοστό
Ανδρας	12.168	29,9%
Γυναίκα	28.488	70,1%
Σύνολο	40.656	100%

Πηγή: Δημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ, 2013

Η συντριπτική πλειονότητα των ωφελούμενων συνταξιούχων (72,9 %) είναι άτομα που έχουν συμπληρώσει το 75^ο έτος της ηλικίας τους και άνω (Πίνακας 5).

Πίνακας 5 : Ηλικία Ωφελουμένων

Ηλικιακές ομάδες	Αριθμός	Ποσοστό
Μέχρι 64 ετών	1703	4,5%
65-74 ετών	6.128	15,1%
75 και άνω	29.648	72,9%
Κενά /Δ.Γ	3.177	7,8%
Σύνολο	40.656	100%

Πηγή: Δημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ, 2013

Το 8,7% είναι άτομα με ειδικές ανάγκες (Πίνακας 6), ενώ ένας στους δύο ωφελούμενους συνταξιούχους αυτής της κατηγορίας είναι χήρος ή χήρα. (Πίνακας 7). Προφανώς η μοναχικότητα είναι ένας παράγοντας που η πολιτεία πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της για την κοινωνική υποστήριξη, ιδιαίτερα των προσώπων εκείνων που δεν έχουν κοντινούς συγγενείς.

Πίνακας 6: Άτομα με ειδικές ανάγκες

ΑμεΑ	Αριθμός	Ποσοστό %
Ναι	3.517	8,7%
Όχι	24.200	59,9%
Δεν απάντησαν	12.939	31,8%
Σύνολο	40.656	100,0%

Πηγή: Δημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ, 2013

Πίνακας 7: Οικογενειακή κατάσταση των ωφελουμένων συνταξιούχων

Οικογενειακή κατάσταση	Αριθμός ωφελουμένων	Ποσοστό %
Άγαμος/ η	2.075	5,1%
Έγγαμος	16.392	40,3%
Διαζευγμένος/η	499	1,2%
Σε διάσταση	92	0,2%
Χήρος/α	20.679	50,9%
Δεν απάντησαν	919	2,3%
Σύνολα	40.656	100,0%

Πηγή: Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ 2013

Η συντριπτική πλειονότητα (58,5%) της κατηγορίας των ωφελούμενων συνταξιούχων έχει επιλεγεί με απόφαση οργάνου ιδιωτικού φορέα (Πίνακας 8). Από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι οι περισσότεροι ωφελούμενοι είναι συνταξιούχοι του ΟΓΑ (65,2%), δηλαδή παίρνουν την κατώτατη σύνταξη, αυτή δηλαδή που λαμβάνει ακόμα κι ένας ανασφάλιστος. Ακολουθεί η κατηγορία των ασφαλισμένων στο ΙΚΑ (22,7%), ενώ από τα υπόλοιπα ασφαλιστικά ταμεία, ένα 2% των ωφελουμένων εισπράττει σύνταξη από το Δημόσιο.

Πίνακας 8: Τρόπος επιλογής ωφελούμενων συνταξιούχων

Φορέας επιλογής	Αριθμός	Ποσοστό
Επιλέξιμος/η από την ΕΕΤΑΑ	71	0,2%
Με απόφαση Δ/σης Κοινωνικής πολιτικής	9.992	24,6%
Με απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου	584	1,4%
Με απόφαση οργάνου ιδιωτικού φορέα	23.769	58,5%
Με έκθεση ένταξης κοινωνικού επιστήμονα	20	-
Σύμφωνα με τις προϋποθέσεις και τα κριτήρια των εκάστοτε προσκλήσεων	238	0,6%
Άλλο	83	0,2%
Δεν απάντησαν	5.899	14,5%
Σύνολα	40.656	100%

Πηγή: Αδημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ, 2013

Όσον αφορά το καθεστώς κατοικίας, από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι το 80% των ωφελούμενων συνταξιούχων διαμένει σε ιδιόκτητη κατοικία (Πίνακας 9). Παρόλο που η κατηγορία αυτή δεν αντιμετωπίζει το οικονομικό βάρος της στέγασης, προφανώς οι οικονομικές απαιτήσεις διαβίωσης δεν τους επιτρέπει να αναζητήσουν την παροχή υπηρεσιών με πληρωμή.

Πίνακας 9 : Καθεστώς κατοικίας

Τύπος κατοικίας	Αριθμός	Ποσοστό
Ενοίκιο	935	2,3%
Ιδιόκτητη	32.540	80,0%
Παραχώρηση χρήσης από συγγενή	4.397	10,8%
Φιλοξενούμενος	6	-
Δεν απάντησαν	2.778	6,8%
Σύνολα	40.656	100,0%

Πηγή: Δημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ, 2013

Τέλος, ο αριθμός των ωφελουμένων συνταξιούχων ανά Πρόγραμμα αποτυπώνεται στον Πίνακα 10.

Πίνακας 10 : Αριθμός ωφελουμένων συνταξιούχων ανά πρόγραμμα

Πρόγραμμα	Αριθμός Ωφελουμένων
Πρόγραμμα 2011	22.374
Πρόγραμμα Α' εξάμηνο 2012	32.687
Πρόγραμμα Β' εξάμηνο 2012	33.653
Πρόγραμμα Α' τρίμηνο 2013	33.144

Πηγή: Δημοσίευτη Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης ΕΚΚΕ, 2013

Από τα ευρήματα της έρευνας ανά πρόγραμμα για τους **ωφελούμενους συνταξιούχους** μπορούν να επισημανθούν τα εξής :

1. Ο μεγαλύτερος αριθμός των ωφελουμένων εμφανίζεται στο τρίτο πρόγραμμα, δηλαδή στο δεύτερο εξάμηνο του 2012.
2. Η περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας εξυπηρετεί τον μεγαλύτερο αριθμό ωφελουμένων, με ποσοστό που κυμαίνεται από 14,1% (Α' τρίμηνο του 2013) έως και 21,5% (πρόγραμμα 2011). Ο νομός Αττικής εμφανίζεται να έχει τον σταθερότερο αριθμό ωφελουμένων με ποσοστό γύρω στο 7,7% στα τρία τελευταία προγράμματα, ενώ ο νομός Θεσσαλονίκης ξεκινά από το 8,6% το 2011, πέφτει σταδιακά σε κάθε ένα από τα επόμενα προγράμματα, για να βρεθεί το 2013 να εξυπηρετεί το 5,7% των συνταξιούχων.

3. Ο αριθμός των ατόμων με ειδικές ανάγκες κυμαίνεται από 7,5% στο πρόγραμμα του 2011 έως 8,9% στο πρόγραμμα του πρώτου τριμήνου του 2013. Η κατηγορία των ΑμεΑ με ποσοστό αναπηρίας 67%-79% είναι κυρίαρχη και στα τέσσερα προγράμματα, με ποσοστό 65%.
4. Η αναλογία ανδρών γυναικών ωφελουμένων παραμένει σταθερή σε όλα τα προγράμματα και είναι γύρω στο 70% γυναίκες και 30% άνδρες.
5. Όσον αφορά το εισόδημα, σχεδόν ένας στους δύο ωφελούμενους βρίσκεται στην εισοδηματική κατηγορία των 9.000 ευρώ και άνω τον χρόνο. Στην κατηγορία αυτή το ποσοστό των απαντήσεων ήταν μικρό, ίσως γιατί το εισόδημα θεωρείται ως ένα ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο, παρά το γεγονός ότι αποτελεί και κριτήριο για να επιλεγεί κάποιος για το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι».
6. Η συντριπτική πλειονότητα των συνταξιούχων ωφελουμένων, δηλαδή τρεις στους τέσσερις περίπου, λαμβάνει σύνταξη γήρατος, ενώ ακολουθεί η σύνταξη λόγω θανάτου σε ποσοστό 10%. Δεν παρατηρείται ουσιαστική διαφοροποίηση μεταξύ των τεσσάρων προγραμμάτων.
7. Τέλος, αναφορικά με το καθεστώς κατοικίας, πάνω από το 80% των ωφελουμένων και στα τέσσερα προγράμματα διαθέτει ιδιόκτητη κατοικία.

Για τις υπόλοιπες τρεις κατηγορίες των ωφελουμένων, από τα στοιχεία της έρευνας που αφορούν τους εξυπηρετούμενους από 678 δομές σε σύνολο 868, προκύπτει γενικά μικρός αριθμός ωφελουμένων και ανά κατηγορία μπορούν να επισημανθούν τα ακόλουθα.

Οι ωφελούμενοι της κατηγορίας των **ασφαλισμένων αναπήρων** που εξυπηρετήθηκαν έστω και μια φορά, ενταγμένοι σε τουλάχιστον ένα από τα τέσσερα προγράμματα που λειτούργησαν το χρονικό διάστημα 2011- 2013, ανέρχονται σε 2.111. Το μεγαλύτερο ποσοστό ωφελουμένων βρίσκεται στην περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας (16,4%), ενώ ακολουθεί η περιφέρεια της Κρήτης (15,9%) και η Αττική (14,9%). Σε επίπεδο νομού, η Αττική βρίσκεται στην πρώτη θέση, αφού εξυπηρετεί 314 αναπήρους, ακολουθούμενη από τον νομό Χανίων 186 και τον νομό Θεσσαλονίκης 164. Το 50% των ωφελουμένων αυτής της κατηγορίας έχει ποσοστό αναπηρίας από 67% έως 79%, ενώ σε περίπου ίση αναλογία είναι το ποσοστό έγγαμων άγαμων με 36,5% και 35,8% αντίστοιχα.

Στην κατηγορία των **ανασφάλιστων ηλικιωμένων**, ο συνολικός αριθμός των ωφελουμένων ανέρχεται σε 1.372 σε όλη την επικράτεια. Σχεδόν το 1/3 από αυτούς, δηλαδή ποσοστό 31,7%, εξυπηρετείται από τους παρόχους και τις δομές του Νομού Αττικής. Επίσης, ένας αρκετά μεγάλος αριθμός ωφελουμένων υπάρχει στον νομό Λέσβου (193), στον νομό Θεσσαλονίκης (165) και στον νομό Πρεβέζης (102). Αξιοσημείωτο είναι ότι σε πολλούς νομούς της χώρας δεν παρουσιάζονται στοιχεία ωφελουμένων αυτής της κατηγορίας. Παρατηρείται, λοιπόν, μια υψηλή γεωγραφική διασπορά. Σχετικά με το φύλο, παρατηρείται ότι το 77% των ωφελουμένων είναι γυναίκες, ποσοστό που υπερβαίνει το αντίστοιχο της κατηγορίας των ασφαλισμένων συνταξιούχων, ενώ το ποσοστό των ωφελουμένων που έχουν ιδιόκτητη κατοικία είναι 63%, ενώ μεγάλο εμφανίζεται και το ποσοστό 18,2% που έχει γίνει παραχώρηση χρήσης από συγγενή.

Τέλος, στην κατηγορία των **ανασφάλιστων αναπήρων**, ο συνολικός αριθμός ωφελουμένων ανέρχεται σε 964. Σε επίπεδο περιφέρειας, το μεγαλύτερο ποσοστό (30,7%) εμφανίζεται στην περιφέρεια Αττικής, ενώ ακολουθούν οι περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας (11,3%) και Κεντρικής Μακεδονίας (10,2%). Σε επίπεδο νομού, σχεδόν ένας στους τρεις εξυπηρετείται από τις δομές του νομού Αττικής , και ακολουθεί ο νομός Θεσσαλονίκης (6%).

Σχετικά με το φύλο, το 59,3% των ωφελουμένων είναι γυναίκες και το 40,7% άνδρες. Αξιοσημείωτο είναι ότι το 38,5% είναι άγαμοι και μόνο το 22,2 % είναι έγγαμοι, ενώ ένα ποσοστό 14% βρίσκεται σε κατάσταση χηρείας. Οι ανάπηροι με ποσοστό αναπηρίας από 67% έως 80% είναι 51,2%, ενώ ένα περίπου 11% που απολαμβάνει τις υπηρεσίες έχει ποσοστό αναπηρίας άνω του 80%.

4. Η περίπτωση του Δήμου Αθηναίων

Το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» στον Δήμο Αθηναίων ξεκίνησε πιλοτικά το Μάρτιο του 1998 σε δύο περιοχές, Γκύζη και Σεπόλια. Μετά την επιτυχημένη πορεία του Πιλοτικού Προγράμματος, αποφασίστηκε η επέκτασή του και στα 7 Δημοτικά Διαμερίσματα του Δήμου Αθηναίων. Σήμερα λειτουργούν συνολικά 9 ομάδες δράσης στις 7 δημοτικές κοινότητες, με δύο ομάδες δράσης στην 4^η και 7^η δημοτική κοινότητα και από μια στις υπόλοιπες πέντε.¹⁸

¹⁸ Βλ. www.cityofathens.gr

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε άτομα της τρίτης ηλικίας που δεν αυτοεξυπηρετούνται πλήρως και σε άτομα με κινητικές δυσλειτουργίες και ειδικά προβλήματα, με προτεραιότητα σε αυτούς που ζουν μόνοι τους, ή δεν έχουν την πλήρη φροντίδα της οικογένειας, ή που το εισόδημά τους δεν τους επιτρέπει να εξασφαλίσουν τις απαιτούμενες υπηρεσίες για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» παρέχει συμβουλευτική και ψυχολογική υποστήριξη, νοσηλευτική φροντίδα, οικογενειακή βοήθεια και συντροφιά.

Σκοπός του προγράμματος είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων της τρίτης ηλικίας, καθώς και ατόμων με κινητικά ή άλλα ειδικά προβλήματα (ΑμεΑ), η υποβοήθηση της αυτόνομης και αξιοπρεπούς διαβίωσης, η υποστήριξη του οικογενειακού περιβάλλοντος των ωφελούμενων και η προώθηση στην απασχόληση ικανού και εξειδικευμένου προσωπικού. Μια εξειδικευμένη ομάδα δράσης σε κάθε δομή, που αποτελείται από κοινωνική λειτουργό, νοσηλεύτρια και οικογενειακή βοηθό, εξασφαλίζει την ομαλή λειτουργία του προγράμματος

Ο συνολικός αριθμός ωφελούμενων στον Δήμο Αθηναίων, με στοιχεία Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 2013, είναι 580 άτομα.¹⁹ Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας του ΕΚΚΕ, οι ωφελούμενοι συνταξιούχοι είναι 198, οι ασφαλισμένοι ανάπηροι 3, οι ανασφάλιστοι ηλικιωμένοι 37, οι ανασφάλιστοι ανάπηροι 4.

5. Αντί Επιλόγου

Το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» αποτελεί εναλλακτική προσέγγιση στη φροντίδα του ηλικιωμένου και σχεδιάστηκε από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας σε συνεργασία με το Υπουργείο Εσωτερικών και την Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. Το έργο σήμερα υλοποιείται στο πλαίσιο Προγραμματικής σύμβασης μεταξύ Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, του Υπουργείου Εσωτερικών, του Ι.Κ.Α. και της Ε.Ε.Τ.Α.Α. και χρηματοδοτείται από εθνικούς πόρους .

Σύμφωνα μ' αυτό το πρωτοποριακό πρόγραμμα, ο ηλικιωμένος φροντίζεται μέσα στην κοινότητα, κοντά στο οικείο του περιβάλλον, ελαχιστοποιώντας έτσι την πιθανότητα κοινωνικού του αποκλεισμού με την τυχόν εισαγωγή του σε ίδρυμα, όταν δεν υπάρχει οικογένεια ή αυτή πάψει να ενδιαφέρεται. Συγχρόνως, με τη λειτουργία του Προγράμματος, μειώνεται σημαντικά η χρήση νοσοκομειακών υπηρεσιών και

¹⁹ Δήμος Αθηναίων, Απολογισμός έργου Δημοτικής Αρχής 2011-2013, Αθήνα 10 Φεβρουαρίου 2014

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

ελαχιστοποιείται ο χρόνος νοσοκομειακής περίθαλψης, καθώς και το κόστος νοσηλείας και χρήσης υπηρεσιών σε νοσοκομείο. Οι εξυπηρετούμενοι φαίνεται να ανταποκρίνονται θετικά στις υπηρεσίες που δέχονται, ενώ σε γενικές γραμμές οι δομές έχουν μια ευρύτερη κοινωνική αποδοχή. Η στελέχωση με έμπειρο προσωπικό που διαθέτει αίσθημα κοινωνικής ευθύνης και προσφοράς συγκαταλέγεται στα θετικά του προγράμματος.

Από την άλλη μεριά, η μεγάλη δυσκολία του Προγράμματος έγκειται στον τομέα της χρηματοδότησης, δυσκολία η οποία επιτείνεται σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Η σημερινή κυβέρνηση δεσμεύτηκε, πάντως, ότι αφενός θα διασφαλιστεί η πλήρης χρηματοδότηση του προγράμματος και αφετέρου θα εξασφαλιστούν και θα αναβαθμιστούν ο ρόλος και η εργασία των εργαζόμενων, ώστε με εργασιακή ασφάλεια να παρέχουν επαρκείς και ποιοτικές υπηρεσίες σε ηλικιωμένους και ΑμεΑ.

Η παρατεταμένη οικονομική ύφεση και η περιστολή των κοινωνικών δαπανών μπορεί να απειλήσουν τη βιωσιμότητα του προγράμματος, τη στιγμή που η ζήτηση θα αυξάνει, λόγω της συνεχιζόμενης γήρανσης του πληθυσμού και της αδυναμίας της οικογένειας να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες των εξαρτώμενων μελών της.

Βιβλιογραφία

Δήμος Αθηναίων, 2014, *Απολογισμός έργου Δημοτικής Αρχής 2011-2013*, διαθέσιμο στο: <http://195.167.36.40/apol.pdf>

Δήμος Αθηναίων, *Πρόγραμμα Βοήθεια στο Σπίτι*, διαθέσιμο στο: www.cityofathens.gr

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2013, *Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης «Τυποποίηση Ωφελουμένων από τη δράση ‘Βοήθεια στο Σπίτι’»*, Αδημοσίευτη Έκθεση

Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, 2014, *Οι Δήμοι σε αριθμούς*, διαθέσιμο στο: <http://www.eetaa.gr/>

Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, 2012, *Οι Δήμοι σε αριθμούς*, διαθέσιμο στο: <http://www.eetaa.gr/>

Ιστότοποι

<http://www.eetaa.gr/>

www.cityofathens.gr

<http://www.aftodioikisi.gr>

Κινηματογραφικές επιχειρήσεις της Αθήνας: μεταμορφώσεις την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Όλγα Τσακηρίδη*

1. Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση των αιθουσών κινηματογράφου ως πολιτιστικών οργανισμών στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης. Η μελέτη αυτή πραγματοποιήθηκε με αφορμή τη συνεργασία του ΕΚΚΕ με τον Δήμο Αθηναίων.

Αρκετά στοιχεία της αντλούνται από το **μη χρηματοδοτούμενο** ερευνητικό πρόγραμμα του ΕΚΚΕ «Διερεύνηση των προσαρμογών των πολιτιστικών οργανισμών στις συνθήκες του οικονομικού, τεχνολογικού, κοινωνικού και πολιτικού περιβάλλοντος», που βρίσκεται σε εξέλιξη και το οποίο εξετάζει πολιτισμικούς οργανισμούς, πολιτιστικές επιχειρήσεις, καθώς και δημιουργικές ομάδες παραγωγής πολιτισμικών αγαθών σε όλες τις πολιτισμικές κατηγορίες του ευρύτερου πολιτιστικού τομέα της οικονομίας, υπό το πρίσμα των σύγχρονων συνθηκών.¹ Στην έρευνα αυτή ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις αλλαγές που συμβαίνουν στους οργανισμούς, προκειμένου να αντιμετωπίσουν, κατά κύριο λόγο, τη συρρίκνωση των οικονομικών τους πόρων, αλλά και τις αλλαγές που συμβαίνουν στο ευρύτερο κοινωνικό- πολιτισμικό περιβάλλον.

2. Συνοπτική περιγραφή του πολιτιστικού τομέα και της σπουδαιότητάς του. Σύγχρονες τάσεις και διαφοροποιήσεις.

Ο πολιτιστικός τομέας περιλαμβάνει τις δημιουργικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες παραγωγής πολιτιστικών αγαθών, προϊόντων και υπηρεσιών. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η πολιτιστική βιομηχανία της Ευρώπης κατέχει το 70% της παγκόσμιας αγοράς, ενώ ο πολιτιστικός τομέας της οικονομίας συνεισφέρει το 3% του ΑΕΠ της ΕΕ-27 (χωρίς τον χρηματοπιστωτικό τομέα). Στον πολιτιστικό τομέα απασχολούνται στην Ευρώπη περισσότεροι από 7 εκ

*Κύρια Ερευνήτρια ΕΚΚΕ

¹ Στην έρευνά μας αυτή είχαμε την πολύτιμη βοήθεια φοιτητών από την πρακτική άσκηση πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και από τη θέση αυτή ευχαριστούμε το τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και το Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

άνθρωποι.²

Στον πολιτιστικό τομέα περιλαμβάνονται, επίσης, όλες οι δημιουργικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, οι οποίες αποτελούν την “αιχμή του δόρατος”, από οικονομικής άποψης, για τον πολιτιστικό τομέα κάθε κράτους, γιατί με την κατάλληλη οργάνωση της δημιουργίας και αναπαραγωγής των πολιτιστικών προϊόντων καταφέρνουν να διαχέουν τα πολιτισμικά αγαθά σε μεγάλες ομάδες του πληθυσμού, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία εισοδήματος και κεφαλαίου. Παράλληλα, μέσα από αυτές παρέχεται και - κατά κάποιον τρόπο- διασφαλίζεται το εισόδημα των ατόμων, που με τη δημιουργικότητα και το ταλέντο τους παράγουν τα πολιτισμικά αγαθά (δημιουργοί και καλλιτέχνες όλων των τομέων ή κατηγοριών του πολιτισμού). Σήμερα, δεν αρκεί μόνο η δημιουργία των πολιτισμικών αγαθών, αλλά και η αποτελεσματικότητα στη διαχείρισή τους. Αναφύονται συνεχώς νέες επιχειρήσεις σ' αυτόν τον τομέα, με ποικιλία ως προς τη νομική σύσταση και εσωτερική οργάνωση, όπως επιχειρήσεις υπηρεσιών προς το κοινό, διαχείρισης του κοινού, συμβούλων πολιτιστικής διαχείρισης, ψηφιακών, διαδικτυακών υπηρεσιών κ.λπ. Παρατηρείται, επίσης, μια τάση δημιουργίας πολιτιστικών επιχειρήσεων κοινωνικής βάσης, με τη μορφή των ΚΟΙΝΣΕΠ που δραστηριοποιούνται, είτε στην παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων, είτε στη διαχείρισή τους (υπηρεσίες υποστήριξης, μελετών, έρευνας κ.λπ.).

Στη βιβλιογραφία επισημαίνεται το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον γύρω από τον πολιτιστικό τομέα και τα προϊόντα του, ιδιαίτερα μετά τις ευρύτερες συνέργειες που επιτρέπει η πρόοδος των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας, ενώ πλέον η επιχειρηματική διάσταση της πολιτισμικής παραγωγής κερδίζει ολοένα και περισσότερους οπαδούς, ακριβώς διότι έγινε ευρέως πλέον αντιληπτό, ότι από μόνη της η παραγωγή, χωρίς τις κατάλληλες ενέργειες διαχείρισης (δηλαδή: διοίκησης και οργάνωσης) δεν είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά.

Η ανάγκη πολλαπλής αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων στο πλαίσιο μιας ανταγωνιστικής ευρωπαϊκής και παγκόσμιας αγοράς, ώθησε τους φορείς του πολιτισμού προς την εξεύρεση νέων λύσεων, την υιοθέτηση μεθόδων και πρακτικών από την ευρύτερη αγορά και τη λειτουργία «κλασικών» επιχειρηματικών μονάδων, με

2 European Commission, SWD (2012) 286 final, 26/09.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

αντίστοιχη προσαρμογή των πολιτισμικών εννοιών στα πολιτισμικά αγαθά που κάθε φορά παράγονται και την κουλτούρα του κάθε κλάδου. Επιχειρησιακή δραστηριοποίηση στον πολιτισμό δεν σημαίνει αυστηρή υπαγόρευση και ισοπέδωση στην απόλυτη έννοια του οικονομικού κέρδους. Ο κύριος σκοπός του “κέρδους” για τους πολιτιστικούς οργανισμούς εκλαμβάνεται υπό την ευρεία έννοια. Κέρδος είναι η επίτευξη των στόχων, όπως αυτοί καθορίζονται από τους ανθρώπους που λειτουργούν κάθε οργανισμό, χωρίς, όμως, να περιθωριοποιείται ο στόχος της οικονομικής επιβίωσης και η δημιουργία κλίματος σταθερότητας και συνέχειας, προαπαιτούμενα της οικονομικής ανάπτυξης. Ο τελευταίος στόχος αποτελεί πλέον αναγκαιότητα για όλους τους πολιτιστικούς οργανισμούς, καθόσον υπάρχει μείωση των κρατικών δαπανών που διατίθενται για τον ευρύτερο πολιτιστικό τομέα, ακόμη και στη χώρα μας, όπου ο πολιτισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τη άλλη “βαριά μας βιομηχανία”, τον τουρισμό.

Ήδη στο εξωτερικό, κυρίως στις Η.Π.Α., στον Καναδά, στην Αγγλία, στην Αυστραλία, αλλά και σε άλλες χώρες, από το τέλος της δεκαετίας του '70, έγινε αντιληπτό, ότι ο πολιτιστικός τομέας με τους οργανισμούς και τις επιχειρήσεις του, πρέπει να έχει την αρωγή επιστημονικών εξειδικεύσεων που υποστηρίζουν συνήθως διαφορετικούς τομείς της οικονομίας, κυρίως της διοικητικής επιστήμης (στρατηγική, διοίκηση ολικής ποιότητας, διοίκηση ανθρώπινου δυναμικού, διοίκηση αξιοποίησης πόρων, διοίκηση κρίσεων κ.ά.), του μάρκετινγκ κ.ά. Σήμερα έχει διαμορφωθεί πλέον ειδικό γνωστικό πεδίο και επιστημονικό αντικείμενο που είναι γνωστό με πολλές ονομασίες, όπως «πολιτιστική πολιτική και διοίκηση», «πολιτιστική διοίκηση ή διαχείριση», «διοίκηση πολιτισμικών οργανισμών», ενώ διεθνώς αναφέρεται με τις ονομασίες “cultural management”, “cultural policy”, αλλά και πιο εξειδικευμένα ως arts management, management of cultural resources κ.ά. Το νέο αυτό γνωστικό αντικείμενο εντάσσεται στις κοινωνικές επιστήμες, έχει έντονη στροφή προς την “ανθρώπινη προσέγγιση της διοικήσεως” και τη “διοίκηση ολικής ποιότητας”, ενώ συγγενεύει στενά θεωρητικά με κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η ψυχολογία, η φιλοσοφία, το μάρκετινγκ, και η κοινωνική στατιστική, χρησιμοποιώντας μεθοδολογικά εργαλεία των επιστημονικών αυτών κλάδων και προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε συνθήκες και ανάγκες. Στο πεδίο παρατηρούνται αρκετοί προβληματισμοί που διατυπώνονται εκ μέρους κοινωνικών επιστημόνων διαφόρων εξειδικεύσεων, ενώ ήδη καταγράφονται

διαφορετικές τάσεις, που έχουν εκατέρωθεν αρκετούς οπαδούς.

3. Ο τομέας του κινηματογράφου: περιεχόμενο

Ο κινηματογράφος είναι τέχνη, αλλά και οικονομική/επιχειρησιακή δραστηριότητα, με μεγάλα κέρδη για τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα σε κάποιες χώρες, όπως για παράδειγμα το Hollywood στις Η.Π.Α.³ Ως κλάδος παραγωγής εντάσσεται στον τριτογενή τομέα της οικονομίας (τομέας υπηρεσιών), ως εξειδικευμένος κλάδος του ευρύτερου πολιτιστικού τομέα. Σήμερα αποτελεί μια από τις δυναμικότερες δραστηριότητες των πολιτιστικών/δημιουργικών βιομηχανιών (cultural/creative industries) μαζί με αυτές της μουσικής και των εκδόσεων. Ο κλάδος του κινηματογράφου περιλαμβάνει στη χώρα μας:

- α). Οργανισμούς και θεσμούς *Χάραξης Εθνικής Στρατηγικής και Πολιτικής*, καθώς και υποστήριξης της καλλιτεχνικής δημιουργίας.
- β). Οργανισμούς και επιχειρήσεις *Παραγωγής και Διανομής* των προϊόντων της κινηματογραφικής βιομηχανίας
- γ). Πολιτιστικές επιχειρήσεις προβολής και κατανάλωσης των προϊόντων της κινηματογραφικής βιομηχανίας.

Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται οργανισμοί που συν-διαμορφώνουν τη στρατηγική, καθορίζουν τους εθνικούς στόχους και εντοπίζουν τις προτεραιότητες, καθώς και τα μέσα, με τα οποία υλοποιούνται οι στόχοι σε εθνικό επίπεδο. Καθώς η Ελλάδα είναι κράτος-μέλος της Ε.Ε., η εθνική πολιτική και στρατηγική για τον κινηματογράφο διαμορφώνεται μέσα από τις απαραίτητες διαδικασίες διαλόγου με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους Ευρωπαίους εταίρους, στα αντίστοιχα θεσμικά όργανα, όπως η αρμόδια διεύθυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και η εξειδικευμένη επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ενώ υπάρχουν εξειδικευμένα προγράμματα στήριξης του κλάδου για τη χρηματοδότηση δράσεων. Προεξέχοντα και κύριο θεσμικό ρόλο για τη χώρα μας έχει το Υπουργείο Πολιτισμού και το Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου, στο οποίο λειτουργεί το Media Desk, υποστηρικτική δομή σε σύνδεση με την Ε.Ε. και τα προγράμματα που αφορούν τον οπτικοακουστικό

³ Στον διαδικτυακό τόπο <http://www.theguardian.com/film/2010/feb/28/philip-french-best-hollywood-films> υπάρχουν συνοπτικές πληροφορίες για την ιστορία του Hollywood στο άρθρο του Philip French (February 28, 2010). “How 100 years of Hollywood have charted the history of America”. *The Guardian*. UK.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

χώρο. Στον διάλογο αυτό και στη διαμόρφωση των προτεραιοτήτων συμμετέχουν οι περιφέρειες και οι δήμοι μέσω των αντίστοιχων ενώσεών τους, καθώς και ενώσεις εργαζομένων του κλάδου.

Ο Δήμος της Αθήνας, ως μητροπολιτικός δήμος με τους περισσότερους κατοίκους, με τη θεσμικά κατοχυρωμένη ‘πρωτιά’ του, λαμβάνει μια σειρά από πρωτοβουλίες στον κινηματογραφικό τομέα. Μια αρκετά γνωστή πρωτοβουλία υλοποιήθηκε τα δύο τελευταία χρόνια (2014 και 2015) σε ανοικτούς χώρους της Αθήνας σε συνεργασία με το περιοδικό “Σινεμά”, με την προσφορά δωρεάν προβολών ταινιών κατά τους θερινούς μήνες. Το φεστιβάλ θερινού κινηματογράφου απευθύνεται στο ευρύ κοινό, Έλληνες και μη, χωρίς εισιτήριο ή άλλη οικονομική επιβάρυνση.

Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται, επίσης, οι ενώσεις όσων εμπλέκονται στη δημιουργική παραγωγή των κινηματογραφικών ταινιών, οι θεσμοί προβολής της κινηματογραφικής παραγωγής, όπως είναι τα φεστιβάλ κινηματογράφου, καθώς και οι Ταινιοθήκες Αθήνας και Θεσσαλονίκης.

Ως προς τη νομική τους μορφή, οι οργανισμοί αυτοί είναι δημοσίου κυρίως ή ιδιωτικού χαρακτήρα δημοσίου συμφέροντος.

Εδώ δεν πρέπει να παραλείπεται ο σημαντικός ρόλος που έχουν διαδραματίσει στη χώρα μας οι κινηματογραφικές λέσχες, με φθίνουσα ωστόσο παρουσία ως προς τον αριθμό κατά την τελευταία περίπου δεκαετία.

Στην δεύτερη κατηγορία (βλ. β) περιλαμβάνονται οργανισμοί, οι οποίοι παράγουν και διακινούν τα προϊόντα της κινηματογραφικής διεθνούς, ευρωπαϊκής και εγχώριας παραγωγής. Στον τομέα αυτό, εκτός από ιδιωτικούς οργανισμούς δημοσίου συμφέροντος, δραστηριοποιούνται αρκετές επιχειρήσεις που ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας.

Στην τελευταία κατηγορία κατατάσσονται επιχειρήσεις και ενώσεις επιχειρήσεων, που διαθέτουν τις κινηματογραφικές αίθουσες. Τα είδη των κινηματογραφικών αιθουσών είναι: οι απλές κινηματογραφικές αίθουσες, οι πολυκινηματογράφοι- ή multiplex- καθώς και τα θερινά σινεμά (open air cinemas). Οι πολυκινηματογράφοι στην Αθήνα κάνουν την εμφάνισή τους το 1997 με την ίδρυση του Village Centre στο Μαρούσι, δυναμικότητας 10 αιθουσών.

4. Κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν τις κινηματογραφικές επιχειρήσεις σήμερα

Όπως προαναφέρθηκε, η έρευνα που πραγματοποιείται , βρίσκεται σε εξέλιξη, γι' αυτό και παραμένουμε επιφυλακτικοί ως προς τα συμπεράσματα, περιοριζόμενοι επί του παρόντος σε παρατηρήσεις, σε εντοπισμό κρίσιμων ζητημάτων και σε υποθέσεις εργασίας που είναι υπο διαμόρφωση. Η επιστημονική μεθοδολογία που ακολουθείται στην έρευνα είναι σύνθετη: συνδυάζει την ποσοτική εξ αποστάσεως προσέγγιση με τη χρήση του διαδικτύου και την ποιοτική προσέγγιση με διαπροσωπικές συνεντεύξεις και μελέτες-περίπτωσης. Παράλληλα, κρίθηκε αναγκαία η χρήση ακόμη και της επιστημονικής παρατήρησης, η οποία επιτρέπει την κατά τόπους επαφή με την πραγματικότητα, ώστε να διαπιστωθούν από κοντά ορισμένα ζητήματα στην οργάνωση και λειτουργία των οργανισμών, που θα ήταν αδύνατον διαφορετικά να εντοπιστούν. Στην ποιοτική προσέγγιση χρησιμοποιούνται τα επιστημονικά εργαλεία της επιστημονικής παρατήρησης και της face to face συνέντευξης με βάση ημι-δομημένο ερωτηματολόγιο. Αρκετές από τις συνεντεύξεις μαγνητοσκοποούνται σε ψηφιακή μορφή, ενώ παράλληλα γίνεται λήψη φωτογραφιών κρίσιμων σημείων των κινηματογραφικών αιθουσών που αποτυπώνουν τις καινοτομίες , αλλά και την οργάνωση του χώρου και του φυσικού περιβάλλοντος. Ορισμένες παρατηρήσεις, μέχρι στιγμής, έχουν ως εξής:

Τα κυριότερα **αίτια**, όπως προκύπτει από τη μελέτη της βιβλιογραφίας, αλλά και από συζητήσεις με το Υπουργείο Πολιτισμού (Διεύθυνση Κινηματογράφου), την Ταινιοθήκη της Αθήνας, καθώς και υπευθύνους κινηματογραφικών επιχειρήσεων, που οδηγούν τους κινηματογράφους σε προσαρμογές, ανάλογες με τις αλλαγές του περιβάλλοντος, είναι:

1. Οι απειλές που κατά καιρούς αντιμετωπίζει η βιομηχανία του κινηματογράφου από ανταγωνιστικά ψυχαγωγικά μέσα θεάματος, τα οποία διέσπασαν την προσοχή του κοινού καταφέροντας να το μαγνητίσουν και να το στρέψουν στην κατανάλωση ψηφιακών προϊόντων θέασης, με αποτέλεσμα την ελάττωση της παρουσίας του στις κινηματογραφικές αίθουσες. Το πρώτο από τα ανταγωνιστικά αυτά μέσα ήταν η τηλεόραση, στη συνέχεια το βίντεο, μετέπειτα τα dvd και οι ψηφιακοί δίσκοι, τα συνδρομητικά κανάλια, ενώ σήμερα, λόγω της πρόσβασης στο διαδίκτυο, μάλιστα για τη βιομηχανία του κινηματογράφου αποτελεί

το ‘κατέβασμα’ ταινιών (downloading) από παράνομες ιστοσελίδες. Ωστόσο, αποτελεί μια ζοφερή πραγματικότητα, η οποία γίνεται προσπάθεια να καταπολεμηθεί, μέσω του ελέγχου της νομιμότητας του διαδικτύου⁴.

2. Η τεχνολογική εξέλιξη της τηλεόρασης σε home cinema ευνοεί, ιδιαίτερα κάτω από τις συνθήκες της οικονομικής κρίσης, τη συγκέντρωση της παρέας στα σπίτια, όπου η “καταγραφή” της “εμπειρίας” είναι διαφορετική και ενδιαφέρουσα.

3. Η εξέλιξη της τεχνολογίας του ήχου, με τη δυνατότητα του Dolby Surround, ήχου που περιβάλλει το θεατή από όλα τα σημεία της κινηματογραφικής αίθουσας, ενδυναμώνει την εμπειρία, καθηλώνοντας την προσοχή του.

4. Η εξέλιξη της ψηφιακής τεχνολογίας δημιούργησε νέες μηχανές προβολής, οι οποίες κατ' ουσία αποτελούν εξελιγμένους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, που αντί για μπομπίνα με φιλμ “τρέχουν” ψηφιακές κασέτες. Η προμήθεια των νέων αυτών μηχανών που παράγονται στο εξωτερικό είναι πολυδάπανη, ειδικά στην περίοδο της οικονομικής κρίσης, με το κόστος να ανέρχεται σε περίπου 50.000 ευρώ και άνω.

5. Η πολυδιάσπαση του ενδιαφέροντος του εν δυνάμει κοινού, το οποίο στα αστικά κέντρα διαθέτει ποικιλία εναλλακτικών τρόπων ψυχαγωγίας. Ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, παρατηρείται υπερ-προσφορά πολιτιστικών προϊόντων, σε αντίθεση με τις ημιαστικές και αγροτικές περιοχές της επικράτειας, όπου τις ελλείψεις αναπληρώνουν οι πολίτες μέσω της δραστηριοποίησής τους σε συλλόγους και τοπικούς φορείς.

6. Οι νέες αντιλήψεις διοίκησης και οργάνωσης των πολιτιστικών μονάδων, με βάση τις αρχές της ολικής ποιότητας, της επικράτησης των θεωριών της πολιτιστικής διαχείρισης για την εστίαση της κάθε επιχείρησης στην ικανοποίηση των καταναλωτών και τη δημιουργία συνολικής διαμόρφωσης «ιδιαιτερής, έντονης εμπειρίας»⁵ και «βιώματος» που συνοδεύει την κατανάλωση των πολιτιστικών

⁴ Σύμφωνα με στοιχεία της Αμερικανικής Ένωσης Κινηματογράφου (American Motion Pictures Association), οι εταιρίες παραγωγής χάνουν κάθε χρόνο, εξαιτίας της πειρατείας του διαδικτύου, περίπου 3 δισ. δολάρια (De Vany.,2007).

⁵ Αναφέρομαι στις θεωρίες περί της οικονομίας της εμπειρίας, που αναπτύσσονται στα έργα των Pine & Gilmore, Toffler, Holbrook & Hirschman, Schulze, Kamel, Jeong, Schmitt κ.ά. Σύμφωνα με τη θεωρία της εμπειρίας, η οικονομία στην αρχή ήταν αγροτική, στη συνέχεια εξελίχθηκε σε βιομηχανική, μετέπειτα δημιουργήθηκε η οικονομία των υπηρεσιών, ενώ σήμερα η εξέλιξη δημιούργησε την οικονομία των “εμπειριών”. Οι “εμπειρίες” είναι κατ' ουσία προϊόντα εταιριών/επιχειρήσεων/οργανισμών που, όμως, δεν καταναλώνονται με το συνήθη μαζικό τρόπο, παρά

προϊόντων.

7. Η παγκοσμιοποίηση, η οποία άνοιξε τους δρόμους του εμπορίου εντατικοποιώντας τον παγκόσμιο ανταγωνισμό.

8. Η οικονομική κρίση, η οποία απομειώνει την καταναλωτική δυνατότητα των καταναλωτών.

9. Η πολιτισμική κρίση, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την οικονομική, η οποία αναδιαμορφώνει τις καταναλωτικές προτιμήσεις, αφήνοντας μεγάλο μέρος της καλλιτεχνικής παραγωγής στα 'αζήτητα', παρόλη την καλλιτεχνική της αξία.

10. Η μείωση των κρατικών δαπανών προς τους θεσμούς στήριξης της εγχώριας πολιτιστικής βιομηχανίας.

11. Οι διαφοροποιήσεις στο θεσμικό πλαίσιο σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

12. Η εφαρμογή των πολιτικών λιτότητας και των μνημονίων δημοσιονομικής σταθερότητας, τα οποία ώθησαν την Ελλάδα να εφαρμόσει μέτρα μεγιστοποίησης των κρατικών εσόδων, μέσω της αφαίμαξης μικρών επιχειρήσεων, με άμεσο αντίκτυπο στη λειτουργία τους.

13. Η δημιουργία οργανωμένων ψυχαγωγικών και καταναλωτικών πάρκων (mall) με τη λειτουργία πολυκινηματογράφων multiplex.

14. Λόγω της σπουδαιότητας της διακίνησης των προϊόντων μεγάλων πολιτιστικών βιομηχανιών, διατέθηκαν ισχυρά οικονομικά ποσά σε χώρες, όπως οι Η.Π.Α., για τη βελτίωση των χώρων των σινεμά. Διατίθενται πλέον νέα υλικά ηχομόνωσης που επιτρέπουν στα σινεμά να βρίσκονται σε σειρά το ένα δίπλα στο άλλο, χωρίς να δημιουργούνται προβλήματα ηχορύπανσης. Τα καθίσματα έχουν

δημιουργούν αξέχαστα βιώματα και μοναδικές στιγμές στους καταναλωτές. Η δημιουργία των προϊόντων αυτών υποστηρίζεται τα τελευταία χρόνια σε μεγάλο βαθμό λαμβάνοντας νέες συνεχώς μορφές από την εξέλιξη της τεχνολογίας. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, ότι η οικονομία των "εμπειριών" είναι παιδί της βιομηχανικής επανάστασης, αλλά υποστηρίζεται σθεναρά από την ψηφιακή επανάσταση. Στον τομέα της προσφοράς πολιτιστικών προϊόντων η θεωρία έχει ήδη να επιδείξει καινοτομικές δημιουργίες, όπως για παράδειγμα το *Τσίρκο του Ήλιου*, τα υποβρύχια μουσεία, οι εικονικές αναπαραστάσεις αρχαίων οικοδομικών συνόλων, οι υποβρύχιες παραστάσεις, αρκετά προγράμματα πολιτιστικού τουρισμού κ.ά. Είναι προφανές ότι ο σχεδιασμός και η παραγωγή παρόμοιου προϊόντος απαιτούν διαφορετικό μάνατζμεντ και διαδικασίες προώθησης. Πρόσφατα προϊόντα στη χώρα μας, αρκετά γνωστά, είναι το Dinner in the Sky, το οποίο ήρθε στη χώρα μας με πρωτοβουλία της Τεχνόπολης του Δήμου Αθηναίων και πολύ πρόσφατα η υποβρύχια παράσταση χορού στο Σούνιο.

εργονομικό σχεδιασμό, προσφέροντας όσο το δυνατόν μεγαλύτερη άνεση στους θεατές. Τα χρώματα είναι κατάλληλα διαμορφωμένα, ώστε να μη διασπάται η προσοχή του θεατή και να μην κουράζεται το βλέμμα του. Οι οθόνες είναι μεγαλύτερες, συμβάλλοντας στη μαγεία του σινεμά που ξεδιπλώνεται σε όλο της το μεγαλείο με στόχο τη δημιουργία προϊόντων ‘εμπειρίας’ (βλ. υποσημείωση 4), τα οποία δημιουργούν ιδιαίτερη σχέση μεταξύ εταιρίας-καταναλωτή, ο οποίος, αναζητώντας την επανάληψή της, ξαναπηγαίνει στο σινεμά.

15. Η εξέλιξη της τεχνολογίας 3D, δηλαδή η αναπαραγωγή εικόνας τριών διαστάσεων στον κινηματογράφο, αλλά και στα οικιακά μέσα αναπαραγωγής.

16. Η ανάπτυξη του θεσμού της χορηγίας, που δίνει τη δυνατότητα όχι μόνο εναλλακτικού εισοδήματος, αλλά και εμπλουτισμού του περιβάλλοντος και των προϊόντων του κινηματογράφου.

Οι κινηματογράφοι της Αθήνας προσαρμόζονται στις διεθνείς τάσεις εξωραϊσμού των εσωτερικών τους χώρων, προσπαθώντας παράλληλα να ανταποκριθούν στις νέες επιχειρησιακές προκλήσεις, που αναμορφώνουν ριζικά τον τρόπο λειτουργίας των κινηματογραφικών αιθουσών και γενικότερα την εμπειρία του σινεμά.

5. Κινηματογραφικές αίθουσες της Αθήνας. Χειμερινοί και θερινοί κινηματογράφοι. Οι ανθρώπινες απώλειες λόγω της οικονομικής κρίσης.

Στα όρια της μητροπολιτικής Αθήνας υπάρχουν σήμερα, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, 58 επιχειρησιακοί φορείς (επιχειρησιακές μονάδες)⁶ που διαθέτουν 145 κινηματογραφικές αίθουσες. Από αυτές οι 113 αίθουσες ανήκουν στην κατηγορία των πολυκινηματογράφων multiplex, ενώ οι 33 είναι απλές. Οι καταγραφές αυτές αφορούν κινηματογράφους που λειτουργούν κατά τη χειμερινή περίοδο.⁷

Ειδικότερα, στα όρια του δήμου Αθηναίων λειτουργούν συνολικά 24 κινηματογραφικές επιχειρησιακές μονάδες που διαθέτουν 36 αίθουσες. Από τις επιχειρήσεις του δήμου της Αθήνας οι 7 είναι πολυκινηματογράφοι⁸, ενώ οι λοιπές 16

⁶ Στις καταγραφές μας κάθε ξεχωριστή μονάδα παραγωγής καταγράφεται ξεχωριστά, μη λαμβάνοντας υπόψη τις ενώσεις, τις εταιρίες ή τους ομίλους.

⁷ Χρονική περίοδος καταγραφής: Φεβρουάριος 2015.

⁸ Συμπεριλαμβάνεται η *Ταινιοθήκη της Ελλάδας* στον Κεραμεικό/Γκάζι, λόγω δραστηριότητας και εξοπλισμού. Διαθέτει δυο αίθουσες κλειστές, καθώς και ανοικτό θερινό κινηματογράφο. Η *Ταινιοθήκη*

είναι επιχειρήσεις που διαθέτουν μια κινηματογραφική αίθουσα⁹. Στους πολυκινηματογράφους (multiplex) συνεκτιμήθηκε η μονάδα των Village στο Παγκράτι, δυναμικότητας 5 αιθουσών.

Όλες οι κινηματογραφικές επιχειρήσεις έχουν προβεί σε σημαντικές αλλαγές στους χώρους και στην οργάνωσή τους προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Μεταξύ των αλλαγών συμπεριλαμβάνονται οι παρακάτω:

- Εξωραϊσμός των χώρων, σύμφωνα με τις σύγχρονες προδιαγραφές
- Δημιουργία μοντέρνων κυλικίων που προσφέρουν ποικιλία γευστικών σνακ και αναψυκτικών.
- Εφαρμογές σύγχρονων συστημάτων ήχου και εικόνας.
- Δημιουργία ιστοσελίδων, καθώς και διασύνδεση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.
- Συνεργασία με σταθερούς χορηγούς.
- Διασύνδεση με τοπικές επιχειρήσεις και διαφήμισή τους στο πρόγραμμα για τη διασφάλιση περαιτέρω εσόδων.
- Αναδιαμόρφωση και εκσυγχρονισμό των χώρων υγιεινής
- Εγκατάσταση εργονομικών καθισμάτων
- Πυρασφάλεια και γενικότερη φύλαξη των αιθουσών
- Διαμόρφωση των βοηθητικών χώρων και των απαραίτητων εξόδων κινδύνου.
- Διαμόρφωση πακέτων προσφορών , μείωση της τιμής του εισιτηρίου τις καθημερινές και προσφορά προϊόντων μαζί με το εισιτήριο ως ενιαίο πακέτο

της Ελλάδος πλέον έχει εγκατασταθεί στο κτίριο του παλαιού κινηματογράφου *Λαϊς* στην περιοχή του Κεραμεικού, κοντά στην Τεχνόπολη του Δήμου Αθηναίων στο Γκάζι.

⁹ Τα στοιχεία είναι ενδεικτικά και θα πρέπει να εκτιμώνται περίπου + - 10%. Η εκτίμηση είναι αρκετά δύσκολη, γιατί απαιτεί αρκετές διασταυρώσεις, ενώ ανάλογα με τις ημερομηνίες καταγραφής και μέτρησης εμφανίζεται διαφορετικός αριθμός. Κατάλογοι τελικοί και επίσημοι δεν ήταν κατορθωτό να ανευρεθούν ή έστω να παραχωρηθούν κατά το σύντομο χρονικό διάστημα που πραγματοποιήθηκε η παρούσα έρευνα. Επίσης, διαφορετικός αριθμός αιθουσών εμφανίζεται εποχιακά, αν και κατά τη διάρκεια του θέρους αρκετοί κινηματογράφοι λειτουργούν λόγω των κλιματιζόμενων αιθουσών. Οιαδήποτε εκτίμηση είναι στην ευθύνη της ερευνήτριας και μόνο.

Απασχόληση και κοινωνική πολιτική στον Δήμο της Αθήνας.
Ερευνητικές σκιαγραφήσεις

πώλησης

- Πώληση διαφόρων ειδών που έχουν σχέση με τον κινηματογράφο, όπως αφίσες, κούκλες, εξαρτήματα ενδυμασιών από κινηματογραφικές ταινίες κτλ.
- Διάθεση των αιθουσών για παράλληλες εκδηλώσεις, όπως συνέδρια, party, έκθεση έργων τέχνης, έκθεση συλλογών, bazar κ.ά.¹⁰
- Δωρεάν διάθεση πολιτιστικών εντύπων στους χώρους αναμονής των θεατών
- Εκσυγχρονισμός της αίθουσας προβολής και αγορές νέων ψηφιακών μηχανών προβολής
- Εγκατάσταση σύγχρονων συστημάτων ψύξης-θέρμανσης, εξαερισμού και απολύμανσης της αίθουσας.
- Δημιουργία χώρων στάθμευσης αυτοκινήτων.

Προκειμένου να ανταποκριθούν στις παραπάνω αλλαγές οι κινηματογραφικές επιχειρήσεις:

- Συνεργάζονται με εξειδικευμένες εταιρίες διαχείρισης κοινού.
- Επιδιώκουν τη συνεργασία με εξειδικευμένους επιστήμονες, όπως λογιστές, νομικούς, πολιτιστικούς διαχειριστές, ειδικούς ηλεκτρονικών υπολογιστών και διαδικτύου, οικονομολόγους, αναλυτές, ερευνητές και άλλους εξειδικευμένους επαγγελματίες, τεχνικούς και μηχανικούς ήχου και φωτισμού .
- Συνεργάζονται πλέον με εξειδικευμένα συνεργεία καθαρισμού.
- Δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στο στελεχιακό δυναμικό που έρχεται σε επαφή με το κοινό για την εξυπηρέτησή του.
- Αναζητούν έμπειρο και ολοένα περισσότερο εξειδικευμένο προσωπικό.
- Ενημερώνονται συνεχώς κυρίως μέσω του διαδικτύου για τις νέες κινηματογραφικές παραγωγές και φροντίζουν να προετοιμάζονται έγκαιρα.
- Αναζητούν εναλλακτικές πηγές εσόδων.

¹⁰ Όπως για παράδειγμα ο κινηματογράφος Δαναός.

- Προσπαθούν να είναι περισσότερο εξωστρεφείς, επιδιώκουν την έγκυρη ενημέρωση μέσω ιστοσελίδων της Ε.Ε. και των επίσημων φορέων.
- Εναρμονίζονται με τις σύγχρονες τάσεις εστίασης στο κοινό και δημιουργίας προϊόντων “εμπειρίας” και όχι απλών υπηρεσιών.
- Επιδιώκουν τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό.
- Αναζητούν καινοτομίες και νέες ιδέες , ώστε οι επιχειρήσεις τους να αποκτήσουν συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Η μεγάλη, όμως, αλλαγή που έχει συντελεστεί μετά το 2000 είναι πως οι μικρές κινηματογραφικές επιχειρήσεις αγωνίζονται, ολοένα και περισσότερο, να επιβιώσουν, αδυνατώντας να αντέξουν το κόστος των επενδύσεων, στις οποίες επιβάλλεται να προβούν προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό στην αγορά. Ορισμένοι επιχειρηματίες κατάφεραν να δημιουργήσουν και να προσελκύσουν κεφάλαια μέσω της ένωσης μικρών επιχειρήσεων και δημιουργίας εταιριών, όπως τα Cinemax και η Odeon, οι οποίες προσείλκυσαν επενδυτικά κονδύλια, καταφέροντας να αγοράσουν κινηματογράφους, να τους ανακαινίσουν και στη συνέχεια να τους λειτουργήσουν σύμφωνα με τις νέες διεθνείς προδιαγραφές. Οι τεχνολογικές , όμως, εξελίξεις είναι ραγδαίες και οι σύγχρονοι κινηματογράφοι, προκειμένου κάθε φορά να βρίσκονται ένα ‘βήμα μπροστά’, θα πρέπει και στο μέλλον να είναι σε θέση να συνεχίζουν τις επενδύσεις. Στις σύγχρονες συνθήκες της οικονομικής κρίσης αυτό είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί, καθόσον τα περιθώρια κέρδους λιγοστεύουν. Ο δανεισμός ως λύση αποδίδει μόνο βραχυχρόνιους καρπούς, ενώ ο ανταγωνισμός αυξάνει το επιχειρηματικό ρίσκο.

Από τη μελέτη των διαθέσιμων στοιχείων, όπως παρουσιάζονται στους Πίνακες στο Παράρτημα, προκύπτει η συνεχής, σταδιακή μείωση του αριθμού των κινηματογραφικών επιχειρήσεων από το 2000 έως σήμερα. Στη διάρκεια της δεκαπενταετίας 2000-2015 απωλέστηκαν 28 επιχειρησιακές μονάδες. Στον παραπάνω υπολογισμό προσθέτουμε την απώλεια ακόμη δύο ιστορικών σινεμά στο κέντρο της Αθήνας, οι οποίοι είχαν απορροφηθεί από την εταιρία Cinemax. «Είναι 12 Φεβρουαρίου του 2012 και καθώς ψηφίζεται το δεύτερο ‘μνημόνιο’ στη Βουλή, η Αθήνα πυρπολείται. Σαράντα δύο κτίρια καταστρέφονται, ανάμεσά τους και το ιστορικό κτίριο που στεγάζει τους κινηματογράφους *Αττικών* και *Απόλλων*», θα

γράψει Το Βήμα στις 23/11/14 στην online έκδοσή του. Αποτέλεσμα, η απώλεια δύο , ακόμη, σημαντικών επιχειρησιακών μονάδων¹¹.

Με δεδομένη τη μελέτη της οργάνωσης κάθε επιχείρησης, όπου εργάζονται καθημερινά τουλάχιστον πέντε άτομα κατά μέσο όρο, υπολογίζεται ότι η απώλεια σε θέσεις εργασίας φτάνει τον αριθμό των 150 κατ' ελάχιστη εκτίμηση, 350-400 κατά την μέγιστη. Εκτός τούτων, όμως, με δεδομένο, ότι από κάθε κινηματογραφική επιχείρηση ζουν κι άλλες επιχειρήσεις, εκτιμάται ότι η απώλεια είναι κατά πολύ μεγαλύτερη σε θέσεις εργασίας, αλλά και σε τζίρο. Εννοείται, ότι όχι μόνο 150-400 άνθρωποι έχασαν το εισόδημά τους¹², αλλά και το κράτος έχασε μεγάλο μέρος εσόδων.

Αν προβούμε στην ίδια εκτίμηση για τα χρόνια του 'σκληρού πυρήνα' της οικονομικής κρίσης, δηλαδή από το 2006 έως σήμερα, παρατηρείται ότι 'έσβησαν' 20 κινηματογραφικές επιχειρήσεις. Με τον αντίστοιχο συλλογισμό, εκτιμούμε, πως 150-200 άνθρωποι βρέθηκαν χωρίς εισόδημα και όχι μόνο. Σ' αυτό θα πρέπει να προσθέσουμε την ψυχολογική επιβάρυνση που προκλήθηκε, γιατί μια επιχείρηση δεν είναι εύκολο ούτε να ανοίξει, αλλά ούτε και να κλείσει. Αρκετοί επαγγελματίες του κλάδου με μεγάλα όνειρα για την πολιτισμική προσφορά και τη μαγεία του σινεμά βρέθηκαν αντιμέτωποι με την αδυσώπητη πραγματικότητα της οικονομικής κρίσης. Ας σημειωθεί ότι οι μεγαλύτερες απώλειες συνέβησαν μετά το 2006, σε «κλειστές» κινηματογραφικές αίθουσες , οι οποίες, με τα σύγχρονα μέσα κλιματισμού, έχουν τη δυνατότητα να εργάζονται όλο το χρόνο. Επομένως οι απώλειες συνέβησαν στο κύριο και μόνιμο εισόδημα, τόσο των αιθουσαρχών, όσο και στο ανθρώπινο δυναμικό που απασχολούσαν.

Εκτός από τις αίθουσες που κυρίως χρησιμοποιούνται κατά τη χειμερινή περίοδο, υπάρχουν και τα θερινά σινεμά (open air cinemas). Στην Αττική λειτουργούν σήμερα 59 θερινά σινεμά, που προσελκύουν το ενδιαφέρον του κοινού από τα τέλη Μαΐου, έως περίπου τα τέλη Σεπτεμβρίου, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες. Στα όρια του δήμου Αθηναίων το 2015, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, λειτούργησαν 17

¹¹ Οι κινηματογράφοι *Απόλλων* και *Αττικόν* είναι ενταγμένοι στον όμιλο Cinemax. Ωστόσο, διατηρούσαν σχεδόν ανέπαφο το προσωπικό τους έως την ημέρα της καταστροφής.

¹² Είναι ανάγκη να υπάρξει διεξοδική μελέτη , καθόσον στην παρούσα εργασία δεν υπήρχαν οι κατάλληλοι διαθέσιμοι πόροι (χρόνος, στοιχεία, οικονομική στήριξη).

θερινοί κινηματογράφοι.¹³

Θερινά σινεμά υπάρχουν σε πολλές χώρες, όπως Γαλλία, Αγγλία, Γερμανία, Μονακό, Η.Π.Α. κ.ά. Τα Ελληνικά, όμως, θερινά σινεμά διαφέρουν ως προς τα εξής σημεία:

- Προσφέρουν μαγευτική εμπειρία εξαιτίας του σκηνικού και των εξαιρετικών κλιματολογικών συνθηκών. Σε αρκετές περιπτώσεις, για την προσέλκυση του κοινού προσφέρεται φαγητό (από παραδοσιακές πίτες και γλυκίσματα, μέχρι αχνιστός καφές στη χόβολη, παγωτά, σουβλάκια, τηγανιτές πατάτες, ποικιλία ξηρών καρπών, λουκουμάδες, κ.ά., οποιαδήποτε ιδέα δηλαδή που εμπλουτίζει το μενού των κυλικείων και συμβάλλει στα έσοδα της επιχείρησης). Δεν είναι λίγα τα θερινά σινεμά που δημιουργούν brand name από αυτό.¹⁴
- Τα καθίσματα βρίσκονται μέσα σε κήπους με λουλούδια που ευωδιάζουν. Ορισμένοι θερινοί κινηματογράφοι της Αθήνας, όπως το *Σινέ Παρί* και το *Σινέ Θησείο*, είναι παγκοσμίως γνωστοί λόγω της γειτνίασης με το βράχο της Ακροπόλεως στην περιοχή του Θησείου και της Πλάκας. Το *Σινέ Θησείον* μάλιστα έχει βραβευτεί ως ο νούμερο ένα θερινός κινηματογράφος παγκοσμίως.
- Συναντήσαμε ιδέες αρκετά πρωτότυπες από νέους επιχειρηματίες προκειμένου να δώσουν μια νότα ξεχωριστή στην επιχείρησή τους: κουβέρτες για τα πόδια, αντικουνουπικά, συντριβάνια και νερά που τρέχουν κατά τη διάρκεια του διαλείμματος, караμέλες, νοσταλγικά τραγούδια και μαξιλαράκια για περισσότερη άνεση. Τελευταία το *Σινέ Αίγλη* του Ζαπείου προσφέρει χώρο σε υπερυψωμένο μπαλκόνι για δείπνο, σε συνεργασία με το εστιατόριο «Αίγλη».

Πίσω, όμως, από την επιχειρηματική δραστηριότητα, τον καθημερινό μόχθο, την οργάνωση, τα εισιτήρια, την καταμέτρηση του ταμείου, τον ισολογισμό εσόδων-εξόδων στην έρευνά μας συναντήσαμε τους **ανθρώπους** που λειτουργούν τις κινηματογραφικές επιχειρήσεις. Συζητώντας μαζί τους, διαπιστώσαμε ότι κανείς τους δε βρέθηκε τυχαία να ασχολείται με τον κινηματογράφο. Οι περισσότεροι γνωρίζουν την ιστορία του κινηματογράφου σε βάθος, γνωρίζουν λεπτομέρειες από τη ζωή των

¹³ Ως πηγή καταγραφής χρησιμοποιήθηκε το περιοδικό «Αθηνόραμα». Τελευταία ημερομηνία καταγραφής: Σεπτέμβριος 2015.

¹⁴ Στον κινηματογράφο *Σινέ Παρί* προσφέρεται πίτσα, με συνοδεία παγωμένης μπύρας επώνυμης μάρκας σε κολονάτο vintage ποτήρι. Στο *Σινέ Αίγλη* του Ζαπείου προσφέρεται λαχταριστό, καλοψημένο σουβλάκι με τη συνοδεία χειροποίητης τηγανιτής πατάτας, στο *Σινέ Θησείο* προσφέρεται σπιτική βυσσινάδα με πάγο, στο *Σινέ Αθηναία* σπιτική τυρόπιτα κ.ά.

σταρ, θυμούνται προσωπικότητες που επισκέπτονταν τον κινηματογράφο τους. Η γνώση αυτή υποκρύπτει ένα καλά κρυμμένο κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο. Βρίσκονται κάθε ημέρα εκεί, κοντά στο κοινό, το αφουγκράζονται, συζητούν μαζί του. Ωστόσο, σε αρκετούς επαγγελματίες από την ‘παλαιά φρουρά’, συναντήσαμε συναισθήματα απογοήτευσης. Αισθάνονται ότι έχουν προσφέρει αρκετά, αλλά εισέπραξαν λίγα και τους δημιουργεί μελαγχολία το γεγονός ότι πολλά από τα όνειρά τους παραμένουν ανεκπλήρωτα. Οι νεώτεροι, από την άλλη πλευρά, επιθυμούν περισσότερες ευκαιρίες, στήριξη και ενημέρωση, αναζητώντας πεδίο δημιουργίας για να εκδηλώσουν την αγάπη τους για τον κλάδο και να εφαρμόσουν καινοτόμες ιδέες.

Η υπευθυνότητα της λειτουργίας μιας κινηματογραφικής επιχείρησης δεν είναι απλή υπόθεση. Χρειάζεται εργασία καθ’ όλο το εικοσιτετράωρο και αφοσίωση για τη διεκπεραίωση μιας σειράς εργασιών, όπως¹⁵:

- η εξόφληση των λογαριασμών
- η απαραίτητη συντήρηση και οι επισκευές
- η καθημερινή καθοδήγηση του προσωπικού (καθαρίστριες , ταμίες, τεχνικοί προβολής, συνοδοί του κοινού, υπεύθυνοι του προγράμματος, υπεύθυνοι δημόσιων σχέσεων, διαφήμισης και προβολής, υπεύθυνοι αλληλογραφίας, υγειονομικής υπηρεσίας, εφοδιασμού, αποκομιδής των απορριμμάτων, κ.λπ.). Οι εργασίες σε μια κινηματογραφική επιχείρηση ξεκινούν νωρίς το πρωί και λήγουν μετά τα μεσάνυχτα, χωρίς διακοπές -εκτός των εποχιακών θερινών κινηματογράφων. Για το λόγο αυτό ο προγραμματισμός, η οργάνωση, η στελέχωση, ο συντονισμός, η παρακολούθηση των δαπανών και ό,τι σχετίζεται με τα οικονομικά και ο συνεχής έλεγχος, είναι καθημερινές απαραίτητες λειτουργίες που πρέπει να υλοποιούνται σε αποτελεσματικό βαθμό, με επάρκεια εξειδικευμένων γνώσεων.

Οι νέοι που επιθυμούν να ασχοληθούν με τον κλάδο, δεν ενθαρρύνονται και δεν καταρτίζονται ανάλογα, ώστε να δημιουργήσουν νέες, καινοτόμες, εύρωστες κινηματογραφικές επιχειρήσεις.

Σε μια εποχή που η τόνωση της επιχειρηματικότητας και η δημιουργία νέων

¹⁵ Καταγραφή και διαμόρφωση λίστας εργασιών με βάση τις συνεντεύξεις , Νοέμβριος 2014-Ιούνιος 2015.

επιχειρήσεων αποτελεί στόχο πρώτης προτεραιότητας για την Ευρώπη, αλλά και για την τόνωση της εθνικής οικονομίας, είναι απαραίτητο να δοθεί η δέουσα σημασία σε όλους τους κλάδους της πολιτιστικής επιχειρηματικότητας, ιδιαίτερος δε στον κλάδο της κινηματογραφικής βιομηχανίας.

6. Συμπεράσματα και προτάσεις

Από τη μελέτη μας αυτή, που αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση στο σοβαρό αυτό ζήτημα, καθίσταται σαφές ότι θα πρέπει να ληφθούν μέτρα στήριξης της συγκεκριμένης επιχειρηματικότητας, που θα στηρίζονται σε τεκμηριωμένες επιστημονικές έρευνες και μελέτες, ώστε να ανακτηθούν, όσο αυτό είναι δυνατόν, οι ανθρώπινες απώλειες. Είναι ανάγκη να δημιουργηθούν προγράμματα επιμόρφωσης σε ζητήματα επιχειρηματικότητας, ύστερα από σχετική έρευνα διερεύνησης και εντοπισμού των εκπαιδευτικών αναγκών, ώστε οι άνθρωποι του κλάδου να αντιμετωπίζουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα με περισσότερη αισιοδοξία και όπλα γνώσης.

Χρειάζεται χάραξη στρατηγικής, η οποία θα στηριχτεί στην τεκμηριωμένη επιστημονική έρευνα με κύριο σκοπό την αναζωογόνηση των μικρών κινηματογραφικών επιχειρήσεων, τη δημιουργία νέων, με την απαραίτητη έμφαση στη στήριξη του ανθρώπινου δυναμικού. Γιατί τα σινεμά χωρίς τους ανθρώπους τους είναι καταδικασμένα σε μαρασμό. Ενδεχόμενα σε αφάνεια.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Γκαντζιάς Γ., 2010, *Πολιτιστική Πολιτική, Χορηγία και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη*, Αθήνα: Παπασωτηρίου.

Κομνηνού Μ., 2001, *Από την Αγορά στο Θέαμα. Μελέτη για τη Συγκρότηση της Δημόσιας Σφαίρας και του Κινηματογράφου στη σύγχρονη Ελλάδα, 1950-2000*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κολοβός Ν., 1988, *Κοινωνιολογία του κινηματογράφου*. Αθήνα: Αιγόκερως.

Κολοβός Ν., 1999, *Κινηματογράφος. Η τέχνη της βιομηχανίας*. (2η έκδοση). Αθήνα: Καστανιώτης.

Κόνσολα Ν., 2006, *Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Λυδάκη Ά., 2012, *Μέσα από την κάμερα: Κινηματογράφος και κοινωνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Μητροπούλου Α., 2006, *Ελληνικός Κινηματογράφος*. (2η έκδοση). Αθήνα: Παπαζήσης.

Μπιτσάνη Ε., 2004, *Πολιτισμική Διαχείριση και Περιφερειακή Ανάπτυξη*. Αθήνα: Διόνικος.

Σηφάκη Ε., 2011, «Η κοινωνική εμπειρία της κινηματογραφικής αίθουσας: χωρικές πρακτικές και πολιτισμικές δομές» στο Σηφάκη Ε., Πούπου Α., Νικολαΐδη Α., *Πόλη και Κινηματογράφος*. Αθήνα: Νήσος.

De Vany Arthur S., 2007, “Estimating the effects of movie piracy on box-office revenue”, *Review of Industrial Organization*, Springer, Jan. 1.

Sifaki E., 2003, “Global Strategies and Local Practices in Film Consumption”, *Journal for Cultural Research*, 7, 3, pp. 243-257.

Άλλες πηγές

Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Κινηματογράφου (6/10/2014).

Ταινιοθήκη της Ελλάδας (Επίσκεψη στο πλαίσιο της πρακτικής άσκησης των φοιτητών/ μαγνητοφωνημένη συνέντευξη με τον Πρόεδρο κ. Θεόδωρο Αδαμόπουλο ,

Σκηνοθέτη,11/6/2014, καθώς και συζητήσεις με τη Γραμματέα της Ταινιοθήκης κ. Μαρία Κομνηνού, Καθηγήτρια του ΕΚΠΑ).

Κινηματογράφος *Θησείον* (Μαγνητοφωνημένη συνέντευξη του υπευθύνου του κινηματογράφου στην Ο. Τσακηρίδη, 26/5/2014)

Κινηματογράφος *Σινέ Παρί* (εκπαιδευτική επίσκεψη των φοιτητών της πρακτικής άσκησης και μαγνητοφωνημένη συνέντευξη της υπευθύνου του κινηματογράφου στην Ο.Τσακηρίδη,27/5/2014).

Επικοινωνία με τον υπεύθυνο δημοσιογράφο του περιοδικού «Αθηνόραμα» για διευκρινίσεις και επιβεβαιώσεις ορισμένων εκ των στοιχείων.

Επικοινωνία με την υπεύθυνη πολιτιστικών υπηρεσιών του δήμου Χαϊδαρίου.

Αρχείο Εφημερίδων της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων (επίσκεψη ακαδημαϊκό έτος 2014/15, θερινό εξάμηνο)

Αρχείο Εφημερίδων της Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης (επίσκεψη της Ο. Τσακηρίδη από το 2015 και εντεύθεν, η εργασία συνεχίζεται)

Αρχείο Εφημερίδων της Εθνικής Βιβλιοθήκης (ακαδημαϊκό έτος 2014/15).

Ιστοσελίδα του ΕΚΚΕ/ Σύνδεσμοι/ Εστία/ Περιβαλλοντική γωνιά/ Ομάδα Περιβάλλοντος/ όπου παρουσιάζονται δυο μελέτες για τον κινηματογράφο: «Τα θερινά σινεμά» και «Η Κατάσταση του συστήματος διανομής στην Ελλάδα», Αθήνα 2000.

Διαδικτυακή πηγή: www.villagecinemas.gr

Διαδικτυακή πηγή: www.cinemax.gr

Διαδικτυακή πηγή: www.odeon.gr

Διαδικτυακή πηγή: www.tainiothiki.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1
Προσφορά multiplex κινηματογράφων της Αθήνας,
Village Cinemas, 2015

A/A	Ονομασία	Δυναμικότητα αιθουσών	Περιοχή
1	VILLAGE CINEMAS PAGRATI	4	ΠΑΓΚΡΑΤΙ
2	VILLAGE CINEMAS SHOPPING & MORE	20 (+1 ΘΕΡΙΝΟ)	PENTH
3	VILLAGE 14 CINEMAS-THE MALL	14	ΜΑΡΟΥΣΙ
4	VILLAGE 9 CINEMAS -ΦΑΛΗΡΟ	9	ΔΕΛΤΑ ΦΑΛΗΡΟΥ
5	VILLAGE CINEMAS ATHENS METRO MALL – ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	5	ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
	ΜΕΡΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	53 (+1 ΘΕΡΙΝΟ)	

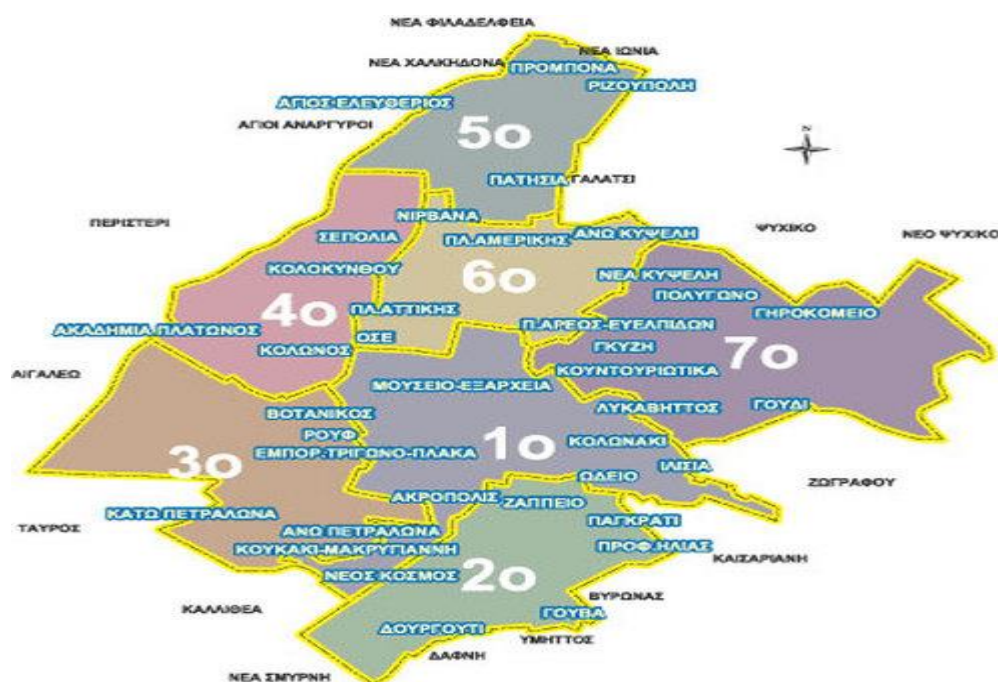
Πηγές: Περιοδικό Αθηνόραμα on line, ιστοσελίδες Village Cinemas, Odeon Cinemas, Cinemax, ΥΠΠΟ

Πίνακας 2
Προσφορά κινηματογραφικών αιθουσών multiplex εκτός των Village Cinemas,
2015

A/A	Ονομασία	Δυναμικότητα αιθουσών	Περιοχή
1	Αελλώ Cinemax	5	Πατησίων
2	Αθήναιον	2	Αμπελόκηποι
3	Αθήναιον Cinopolis	4	Γλυφάδα
4	Αίγλη 3D Digital	2	Χαλάνδρι
5	Ανοιξη Digital Cinema (Δημοτικός Κινηματογράφος Δήμου Χαϊδαρίου)	2	Χαϊδάρι
6	Ατλαντίς Classic Cinemas	2	Δάφνη
7	Βάρκιζα	2	Βάρκιζα
8	Γαλαξίας	2	Αμπελόκηποι
9	Δαναός	2	Αμπελόκηποι
10	Κηφισιά Cinemax Cyta	2	Κηφισιά
11	Νανά	6	Δάφνη
12	Odeon Opera	2	Κέντρο Αθ.
13	OdeonΓλυφάδα	3	Γλυφάδα
14	Odeon Cosmopolis Μαρούσι (εκτός λειτουργίας)	12	Μαρούσι
15	Odeon Starcity Λ. Συγγρού	10	Λ. Συγγρού-Πάντειο
16	Σπόρτιγκ Digital Cinema	1 (+1 θερινός)	Ν. Σμύρνη
17	Ster Cool Τύμβος	2 (+ 1 για θεατρικές παραστάσεις)	Μαραθώνας
18	Ster Cinemas Ίλιον	8	Ίλιον
19	Ταινιοθήκη της Ελλάδας-Λαΐς	1+1	Βοτανικός
20	Τρία Αστέρια 3D Digital	2	Ηράκλειο
	ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΥΝΟΛΟ	60	

Πηγές: Περιοδικό Αθηνόραμα on line, ιστοσελίδες Village Cinemas, Odeon Cinemas, Cinemax, ΥΠΠΟ

Εικόνα 1
Προσφορά απλών κινηματογραφικών αιθουσών της Αθήνας, 2015

Πίνακας 3α
Προσφορά απλών κινηματογραφικών αιθουσών της Αθήνας, 2015

A/A	Ονομασία	Περιοχή
1	Ααβόρα	Τέρμα Ιπποκράτους
2	Αβάνα	Ψυχικό
3	Αλεξάνδρα	Πλατεία Βικτωρίας-Πατησίων
4	Αλκουνίς	Πατησίων, Αγ. Παντελεήμονας
5	Άρτεμις	Μαρκόπουλο
6	Άστυ	Κέντρο Αθήνας-πεζόδρομος Κοραή
7	Άστορ	Κέντρο Αθήνας-στοά Κοραή
8	Άτταλος	Νέα Σμύρνη
9	Gazarte	Γκάζι
10	Δημοτικός κιν. Σινεάκ	Πειραιάς

©ΟΛΓΑ ΤΣΑΚΗΡΙΔΗ/ΕΚΚΕ, 2015. ΠΗΓΕΣ: ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
"ΑΘΗΝΟΡΑΜΑ" on line, ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ VILLAGE CINEMAS,
ODEON CINEMAS, CINEMAX, ΥΠΠΟ.

Πίνακας 3β (συνέχεια)
Προσφορά απλών κινηματογραφικών αιθουσών της Αθήνας

A/A	Ονομασία	Περιοχή
11	Δημοτικός κινηματογράφος Ρέντη	Ρέντη
12	Διάνα	Μαρούσι
13	Έλλη	Κέντρο Αθήνας-Ακαδημίας
14	Έμπασσιν	Κολωνάκι
15	Ζέα	Μαρίνα Ζέας-Πειραιάς
16	Ίλιον	Ίλιον
17	Ιντεάλ	Κέντρο Αθήνας-Πανεπιστημίου
18	Λάμπρος Κωνσταντάρης-Ρένα Βλαχοπούλου	Αιγάλεω
19	Μαρία-Έλενα Όναρ, δημοτικός κινηματογράφος	Άγιοι Ανάργυροι

@ΟΛΓΑ ΤΣΑΚΗΡΙΔΗ/ΕΚΚΕ, 2015. ΠΗΓΕΣ:
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ "ΑΘΗΝΟΡΑΜΑ" on line,
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ VILLAGE CINEMAS, ODEON
CINEMAS, CINEMA ΧΥΠΠΟ.

Πίνακας 3γ (συνέχεια)
Προσφορά απλών κινηματογραφικών αιθουσών της Αθήνας

A/A	Ονομασία	Περιοχή
20	Μικρόκοσμος	Συγγρού-Φιξ
22	Νιρβάνα	Αμπελόκηποι
22	Όσκαρ	Κάτω Πατήσια-σταθμός
23	Παλλάς	Παγκράτι
24	Πτι-Παλλαί	Παγκράτι
25	Σινέ Αλίκη	Νέα Μάκρη
26	Σινέ Παράδεισος	Κορυδαλλός
27	Σινέ Χολαργός	Χολαργός
28	Cinerama Digital Cinema Φάληρο	Φάληρο
29	Σοφία	Αργυρούπολη

@ΟΛΓΑ ΤΣΑΚΗΡΙΔΗ/ΕΚΚΕ, 2015. ΠΗΓΕΣ:
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ "ΑΘΗΝΟΡΑΜΑ" on line,
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ VILLAGE CINEMAS, ODEON
CINEMAS, CINEMA ΧΥΠΠΟ.

Πίνακας 3δ (συνέχεια)
Προσφορά απλών κινηματογραφικών αιθουσών της Αθήνας

A/A	Ονομασία	Περιοχή
30	Studio New Star Art Cinema	Πλατεία Αμερικής
31	Τιτάνια	Κέντρο Αθήνας-Ομόνοια
32	Τριανόν	Πατησίων
33	Φοίβος	Περιστέρι
	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ 145 αίθουσες, 58 κινηματογραφικές μονάδες, 24 κινηματογραφικές επιχειρήσεις στο κέντρο της Αθήνας, με δυναμικότητα 36 αιθουσών	

@ΟΛΓΑ ΤΣΑΚΗΡΙΔΗ/ΕΚΚΕ, 2015. ΠΗΓΕΣ:
 ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ "ΑΘΗΝΟΡΑΜΑ" on line,
 ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ VILLAGE CINEMAS, ODEON
 CINEMAS, CINEMAX, ΥΠΠΟ.

Πίνακας 4
Αριθμός Κινηματογραφικών Επιχειρήσεων της Αθήνας, 2000-2011
Κλειστές αίθουσες

Έτος	Αριθμός	Έτος	Αριθμός
2000	84	2006	74
2001	85	2007	71
2002	83	2008	61
2003	84	2009	-
2004	80	2010	-
2005	77	2011	61
		2015	58

@ΟΛΓΑ ΤΣΑΚΗΡΙΔΗ/ΕΚΚΕ, 2015. ΠΗΓΕΣ:
 Εφημερίδα «Το Έθνος».

Πίνακας 5
Θερινοί κινηματογράφοι Αθήνας, 2000-2015

Έτος	Αριθμός	Έτος	Αριθμό
2000	121	2005	125
2001	130	2006	110
2002	126	2007	113
2003	125	2008	117
2004	118	2009-2010	-
		2011	103
		2015	59

@ΟΛΓΑ ΤΣΑΚΗΡΙΔΗ/ΕΚΚΕ,2015. ΠΗΓΕΣ:
εφημερίδα «Το Έθνος».